

Tóth

Vrednote svetovnega etosa

Pivec

Etika v strateških dokumentih visokega šolstva in znanosti

Bizjak

Knjižničarsko in informacijsko združenje Nove Zelandije

ORGANIZACIJA ZNANJA
letnik 16, zvezek 1-2, 2011

ČLANKI

- Cvetka Tóth*
Vrednote svetovnega etosa 1
- Franci Pivec*
Etika v strateških dokumentih visokega šolstva in znanosti 9
- Breda Bizjak*
Knjižničarsko in informacijsko združenje Nove Zelandije 15

KRONIKA

- Gutenberg brez narekovajev 25

POROČILA

- Apolonija Marolt Zupan, Renata Habjanič*
Konferenca UKSG 2010 28
- Vojko Ambrožič, Robert Vehovec*
Konferenca JavaOne 2010 33
- Tanja Turšek*
Avtorske pravice v elektronskem okolju v Sloveniji in EU 43
- Marta Seljak*
Srečanje Regionalnega sveta OCLC EMEA 46
- Bojana Lešnik*
Strokovno srečanje 12. dani specialnih i visokoškolskih knjižnica 48
- Matjaž Cigovski, Tanja Turšek*
Kongres Knjiga na Slovenskem – Prednosti in pasti elektronskega založništva 53

OCENE

- Franci Pivec*
Peer Review in Academic Promotion and Publishing 57

COBISS OBVESTILA

ORGANIZACIJA ZNANJA

ISSN: 1580-979X

Vpis v razvid medijev MK pod številko 337.

Ustanovitelj in izdajatelj

Institut informacijskih znanosti Maribor

Za izdajatelja: Davor Šoštarič, v. d. direktorja

Odgovorni urednik: mag. Franci Pivec

Naslov uredništva

Uredništvo OZ

Institut informacijskih znanosti

Prešernova 17, 2000 Maribor

e-pošta: oz@izum.si

telefon: 02 2520-402

faks: 02 2524-334

Uredniški odbor

dr. Maks Gerkeš (Maribor), Žaklina Gjalevska (Skopje),
mag. Janez Jug (Ljubljana), Nadja D. Karačodžukova
(Sofija), dr. Stela Filipi Matutinović (Beograd), dr. Ismet
Ovčina (Sarajevo), mag. Franci Pivec (Maribor),
dr. Marta Seljak (Maribor), dr. Tvrтко M. Šercar (Maribor),
dr. Zdravko Vukčević (Podgorica)

Uredništvo

Tehnično urejanje: Miran Lešič

Lektoriranje: dr. Renata Zadravec Pešec

Oblikovanje naslovnice: Andrej Senica

Tisk

Grafiti studio Maribor

Naklada

850 izvodov

Elektronska verzija

<http://home.izum.si/cobiss/oz/>

Revija izhaja četrtletno. Cena posamezne številke je 4 EUR.
Letna naročnina je 16 EUR, za študente 8 EUR. Za člane
COBISS je naročnina všteta v članarino.

Publikacija sodi med proizvode, za katere se plačuje 8,5-odstotni davek od prometa blaga in storitev na osnovi 7. točke 25. člena Zakona o davku na dodano vrednost.

VREDNOTE SVETOVNEGA ETOSA

Cvetka Tóth

Filozofska fakulteta Univerze
v Ljubljani

Kontaktni naslov:
cvetka.toth@ff.uni-lj.si

Izvleček

Sodobni katoliški teolog švicarskega porekla Hans Küng (roj. leta 1928), ki so mu zaradi njegove načelne heretske drže leta 1979 odvzeli celo predavateljsko pravico na katoliški fakulteti v Tübingenu, je tvorec novega svetovnega etosa. Po njegovem svetovni etos nikakor ne pomeni nove svetovne religije, ampak prej etični koordinatni sistem, ki je obvezujoč za vse. Etika, pri kateri vztraja svetovni etos, je univerzalna in kot taka velja za vsakega – od povsem navadnega človeka do politika, znanstvenika, umetnika. Velja skratka za vse poklicno še tako različno usmerjene ljudi, ne glede na raso, kulturo, religijo, svetovni nazor, za verujoče in neverujoče, religiozne in nereligiozne. Članek še posebej poudarja pomen temeljnega zaupanja – reči svetu, stvarnosti da, kajti po Hansu Küngu šele iz njega raste notranja avtonomija človeka, samodajanje zakonov, občutek samoodgovornosti pri tem, kako se v življenju samouresničujemo in hkrati sooblikujemo svet.

Ključne besede

Hans Küng, svetovni etos, temeljno zaupanje, globalizacija, svetovni mir

Abstract

Hans Küng, a contemporary Swiss Catholic theologian (born in 1928), who because of his heretic position was in 1979 deprived even of the right to lecture at the Catholic University of Tübingen, is the creator of a new Global Ethic, Weltethos. According to him, Weltethos does not mean a new global religion, but rather a binding ethical system of coordinates. Ethics, on which Weltethos insists, is universal and as such applies to every human being – from simplest ordinary men to politicians, scientists, and artists. It applies to all people despite of their different professional orientation, their philosophy of life, regardless of race, culture, and religion; it applies equally to religious people and those indifferent to religion, to people who believe and those who don't. The article especially emphasises the importance of fundamental trust – to be able to say yes to the world, to reality, because as Küng puts it: it is from this trust that through self-realisation and co-shaping of the world an internal autonomy of man, self-legislation, and a sense of self responsibility evolve.

Keywords

Hans Küng, Global Ethic (Weltethos), fundamental trust, globalisation, world peace

Danes prihaja do konjunktore etike, ki je bila domala nema dolga desetletja v drugi polovici prejšnjega stoletja. Kot da bi se ta trenutek še pred kratkim popularna teoretska politizacija, ki je prisegala na solidarnost univerzalnih razsežnosti, umaknila etizaciji sveta in zdaj od etike pričakujemo, naj poda nove možnosti v poskusu obvladovanja svetovnih problemov in z miroljubnimi sredstvi skuša odpravljati zlo, ki ima svetovne razsežnosti. Vsaj za akademski um zdaj ni več dilema – znano levičarsko prevpraševanje – ali etika ali politika, kajti politika je razumljena samo kot sredstvo, mnogo bolj kot politika izstopa celotna kultura, materialna in

duhovna, in sicer kot nosilec določene univerzalne etične drže, ki vsekakor ni samo kakšna posamična lepa duša.

Sodobni katoliški teolog švicarskega porekla Hans Küng (roj. leta 1928), tudi filozofsko izobražen, ki so mu zaradi njegove načelne heretične drže leta 1979¹ odvzeli celo predavateljsko pravico na katoliški fakulteti v Tübingenu – zavračal in kritiziral je dogmo uradnega katolicizma o papeževi nezmotljivosti, še danes odločno trdi, da ni možen novi svetovni red brez novega svetovnega etosa. Po odvzemu predavateljske pravice se je zanj zelo zavzela njegova univerza v Tübingenu, ki ga

je branila in mu trajno omogočila njegovo intelektualno dejavnost, ki je postajala vedno bolj mednarodno ugledna in vse bolj svetovno odzivna. Tam je bil vse do svoje upokojitve leta 1996 redni profesor za ekumensko teologijo in direktor Inštituta za ekumenske raziskave, ki je neodvisen in ločen od Teološke fakultete in podrejen neposredno senatu univerze.

Že v uvodu dela z naslovom *Projekt svetovni etos*, prvič izdanem leta 1990, poudarja: "Ni preživetja brez svetovnega etosa. Ni svetovnega miru brez miru med religijami. Ne bo religioznega miru brez dialoga med religijami."² Čeprav piše v nemščini, omenjeno misel rad zapiše še v angleščini: "No peace among the nations without peace among the religions."³ Vendar je v svojih delih in številnih pogovorih izrecno poudarjal, da svetovni etos nikakor ne pomeni nove svetovne religije, ampak prej "etični koordinatni sistem", v katerem smo vsi povezani, zato "v domeni morale ne sme biti postmodernistične poljubnosti, 'anything goes'".⁴ Etika, pri kateri vztraja svetovni etos, je univerzalna, trdi v vseh svojih delih na temo svetovnega etosa, kot taka velja za vsakega človeka, od povsem navadnega do politika, znanstvenika, umetnika, skratka za vse poklicno še tako različno usmerjene ljudi; velja tudi ne glede na raso, kulturo, religijo, svetovni nazor. Vrednote in norme, na katerih temelji svetovni etos, niso samo znotraj preroških religij, judovstva, krščanstva in islama, navzoče so tudi v indijski in kitajski tradiciji. Kot da bi bilo s temi stališči izrečeno povabilo, da si pobljže ogledamo kakšno že v slovenščino prevedeno delo duhovnega in posvetnega voditelja tibetanskega ljudstva. Tako v njegovi *Etiki za novo tisočletje* v uvodu beremo, da je bil njegov namen "predlagati pristop k etiki, temelječ na univerzalnih, namesto na verskih načelih".⁵ S tem je seveda takoj izražena tudi univerzalna veljavnost etike, predvsem pa možnost česa takega, saj gre za nekaj, kar človeštvo danes, v času globalizacije, zelo potrebuje. Ne nazadnje za to, da sploh preživi. Dalajlama tudi verjame, da že po svoji naravi vsi ljudje stremijo "k svobodi, enakosti in dostojanstvu in imajo pravico to tudi doseči", skratka osebno verjame v "univerzalno načelo enakosti vseh ljudi",⁶ načelo, ki mora po njegovem imeti prednost.

Da bi preprečil nesporazume, Kūng v delu *Čemu svetovni etos?* natančno razloži, kako je svetovni etos naravnan glede politike; ta zajem pomeni *politiko brez nasilja in umetnost možnega*. Sam svetovni etos je lahko učinkovit le takrat, ko izhaja iz najširšega družbenega konsenza glede določenih temeljnih vrednot, pravic in dolžnosti; gre za konsenz, ki je sprejemljiv za vse družbene skupine, za verujoče in neverujoče, za pripadnike različnih religij, filozofij in ideologij. Opozarja pa, da "mora demokratični sistem tak konsenz predpostaviti", nikakor ne zahtevati, pri tem tudi ne gre za nekakšen "skupni

etični sistem", zato tukaj Kūng kar v angleščini zapiše, da ne gre za "ethics".⁷ Vendar je potreben "skupni temelj vrednot in meril, pravic in dolžnosti, vsekakor skupni etos ('ethic') – torej človeški etos. Svetovni etos ('global ethic') ni nekakšna nova ideologija ali 'superstruktura', ne želi nadomestiti specialnih etik različnih religij, temveč jih podpreti."⁸ Samo za povezovanje in ozaveščanje nekaterih skupnih religioznih in filozofskih vidikov gre na področju etike, nikakor ne za njihovo uzakonitev. Nekdanji nemški kancler Helmut Schmidt (kancler je bil v obdobju 1974–1982) zato v svojem prispevku na temo o svetovnem etosu *Jedra za človeško sožitje* ugotavlja: "Enoten etos ne more biti več predpisan, izhajati mora iz živih vrednostnih dejanj posameznika in skupin."⁹

V svojih razmišljanjih v krajšem prispevku *V iskanju novega etosa – po svetu in doma*, prispevek je posebej napisal za našo revijo *Znamenje*, revijo za teološka, družbena in kulturna vprašanja ob njeni tridesetletnici (1970–2000) – ob njej smo zbrani sodelavci Vekoslava Grmiča – poudarja, da ko gre za poskus izgradnje novega etosa, je najprej potreben etos doma, pri vsakem posameznem človeku, zato da bi bil njegov obstoj možen tudi v svetu. Vsak posameznik lahko ogromno naredi, le če ga pri tem ne usmerjata lastna sebičnost in želja po dobičku. Vendar človek, ki želi kaj doseči, mora pripadati določeni skupini, tako skupina kot posameznik uresničujeta svoj idealni cilj takrat, ko je v ozadju etični zagon. Tisočletje, ki se je začelo, po njegovem potrebuje jasno orientacijsko zavest, prežeto z etiko, in v tej smeri se bo treba potruditi.

S precejšnjo mero osebne prizadetosti ugotavlja: "Doživeli smo veliko diplomacije brez vsake etične volje, politiko interesov onkraj vsake morale, svetovno politiko brez svetovnega etosa."¹⁰ Kot teolog se zaveda, da religije niso opravile svojega poslanstva, niso prispevale k miru svetovnih razsežnosti tako, kot bi sicer lahko, zato ga osebno "teži to, da svetovne religije najpogosteje sploh niso pomočnice ob rojstvu novega svetovnega obdobja, temveč delujejo nasprotno – kot zaviralci in motilci svetovnega miru".¹¹ Kljub vsemu verjame in upa, da je možen mir med religijami, in ta mir je predpostavka za mir med narodi. Svetu bi bilo v veliko pomoč, če bi religije med seboj razvijale mir, dialog in medsebojno solidarnost. To njegovo ugotovitev bi veljalo razširiti v zahtevo po miru med nazori nasploh, tudi ideologijami ateističnega, deističnega, agnostičnega izvora.

Na vprašanje, ali je svetovni etos naravnan bolj institucionalno ali osebno, je v knjižici *Čemu svetovni etos?* izrecno poudaril, da gre hkrati za "osebno, institucionalno in ciljno usmerjenost".¹² Odločno zanika, da bi svetovni etos vključeval zgolj kolektivno odgovornost, ki bi odtegovala individualno, kajti

to bi pomenilo, da so krivci negativnih pojavov "le 'odnosi', 'zgodovina', 'sistem'".¹³ Svetovni etos meri na individualno odgovornost vsakega posameznika, kar še posebej vključuje individualno odgovornost politikov. Tako po njegovem nikoli ne gre samo za individualni, ampak hkrati še za socialni etos. Morala sistema brez morale subjektov, morala institucij brez morale oseb je nikakršna morala. Svetovni etos kot morala pomeni moralo sistema, ki je navzoča v naših institucijah in jo je po tej plati moč imenovati še sistemska morala. Je pa morala vedno kar najbolj neposredno povezana z življenjem, ki ga ljudje živimo, in vprašanje *kako* Küng tudi natančno pojasnjuje.

V enem od svojih najnovejših del z naslovom *Zaupanje, ki nosi* spet poudarja vlogo in pomen temeljnega zaupanja – reči svetu, stvarnosti *da*, kajti šele iz njega raste notranja avtonomija človeka, samodajanje zakonov, občutek samoodgovornosti pri tem, kako se v življenju samouresničujemo in hkrati sooblikujemo svet. Kot *táko* je *temeljno zaupanje*, ki je z vsem nasprotje nihilizmu oziroma nihilizaciji sveta – ta, ki svetu izraža nezaupanje, mu reče celo *ne* –, tudi "podlaga temeljnega etosa, življenjskega etosa, globalno gledano, svetovnega etosa".¹⁴ Ker je Künigov program odločno zavračanje in odprava nihilizma, to skuša doseči s tem, da pojem svobode zoži predvsem glede možnosti izbire in odločanja. Küng v primerjavi s Sartrom in deloma še z Jaspersom najprej izpostavlja človekov odnos do stvarnosti v celoti, v tem smislu, ko tej stvarnosti rečem bodisi *da* bodisi *ne*. Pri tem se zelo dobro zaveda, da ta odnos nikakor ni reflektiran, ne v podobi teologije in ne filozofije. Stvarnost kot celota nagovarja, sprašuje in človek na njena vprašanja odgovarja tako reflektirano kot nereflektirano. Odziva se ji bodisi z zaupanjem ali po Nietzschejevem vzoru z nezaupanjem. Zdaj Küng razume, da gre pri temeljni alternativni reči stvarnosti *da* ali *ne* najprej za *zaupanje* oziroma za *nezaupanje* do sveta, in samo na tej podlagi potekata odločanje in izbira – nikdar naravnost.

Za natančno pojasnitev pojma zaupanje in nezaupanje se je nujno treba izogniti takemu razumevanju, ki bi temeljno zaupanje ali nezaupanje v celoti zreduciralo na njegov teološko-mistični pomen. Zaupanja ali nezaupanja v življenje prav tako ne moremo razumeti samo subjektivistično-psihološko. Napačno je tudi, če bi zaupanje kot nezaupanje v bit dojemali le objektivistično-ontološko. Tudi zaupanja v um in nezaupanja umu ne gre razumeti samo racionalistično-pozitivistično. Četudi je za odločanje po Künigu zelo pomembno, da je svobodno, pa spet "svoboda ne pomeni iracionalne poljubnosti! Iz dejstva, da je temeljno stališče svobodno, nikakor ne sledi, da je vseeno, katerega se izbere. Iz možnosti različnih temeljnih odločitev, stališč in

zadržanj še ne sledi njihova irelevantnost. Ni vsaka usmerjenost pravilna. In tu pridemo do odločilne točke, ko se vprašamo: katera usmerjenost je pravilna?"¹⁵ Kje v življenju je Ariadnina nit, ki bi človeka varno vodila skozi labirint življenja in jo je Nietzsche tako zelo pogrešal, se sprašuje Küng.

Po Künigu obstajajo tri vrste ljudi,¹⁶ ko gre za temeljno zaupanje: namreč ti, ki premorejo omenjeno zaupanje na podlagi svoje religiozne vere, ljudje, ki mnogo prenesejo, znajo potrpeti in vzdržati. Toda so ljudje, ki sicer imajo religiozno vero, vendar so brez temeljnega zaupanja tako v stvarnost kot tudi v sočloveka. Takšni ljudje "se nahajajo v zelo negotovem položaju. Z rokami tako rekoč visijo na oblakih in na tej zemlji ne najdejo pravega mesta. Tujci v tem svetu so, religiozni zanesenjaki in entuziasti vseh vrst."¹⁷ Velja prisluhniti temu daljšemu zapisu: "So pa končno ljudje, ki premorejo temeljno zaupanje, ne da bi hkrati imeli religiozno vero. Ne da se zanikati, da so, čeprav docela zemeljski, v življenjskih razmerah ravno tako dobri ali včasih celo boljši kot nekateri verniki. Iz tega svojega temeljnega zaupanja lahko namreč tudi ateisti in agnostiki – to sem že nekoč jasno pokazal na primerih Bertranda Russlla, Ernsta Blocha in Alberta Camusa – živijo pristno človeško, torej humano in v tem smislu moralno življenje. Z drugimi besedami: iz ateizma ne sledi nujno nihilizem."¹⁸

Küng se zaveda, da v sodobnem svetu k človekovi pravici sodi tudi *pravica do brezreligioznosti*. Toda tudi nereligiozni človek pozna moralo, je lahko globoko moralen. Z naslovno formulacijo *Koalicija verujočih in neverujočih* se Küng kot teolog in kot verujoč človek v *Projektu svetovni etos* sooča z vprašanjem: "Mar ljudje ne morejo moralno živeti tudi brez religije?"¹⁹ Njegovi poglobljeni analizi velja prisluhniti v celoti: "Tudi verujoči ljudje bi morali priznati, da je možno moralno življenje brez religije. V kolikšni meri?"

1. Obstaja dovolj biografsko-psiholoških razlogov, zakaj se razsvetljeni sodobniki želijo odpovedati religiji, ki je zapadla v mračnjaštvo, praznoverje in 'opij'.
2. Empirično je nemogoče zanikati, da nereligiozni ljudje premorejo etično temeljno usmeritev tudi brez religije in živijo moralno, da so bili že v zgodovini neredki religiozno neverujoči, ki so bili s svojim življenjem zgled za nov smisel za človeško dostojanstvo in so se zavzemali za polnoletnost, svobodo vesti, svobodo veroizpovedi in druge človekove pravice bolj kot religiozno zavezani.
3. Antropološko lahko utemeljimo, da so mnogi nereligiozni ljudje tudi v načelu razvili in premorejo cilje in prioritete, vrednote in norme, ideale in modele, merila za razločevanje, kaj je prav in kaj narobe.
4. Filozofsko neovrgljivo je, da človeku kot umnemu

bitju pripada človeška avtonomija, ki mu lahko tudi brez vere v Boga omogoči udejanjenje temeljnega zaupanja v resničnost in zaznavanje njegove odgovornosti v svetu: odgovornosti do samega sebe in odgovornosti do sveta."²⁰

Kakšno olajšanje, spodbuda in priznanje so takšna stališča človeku, ki je ateist oziroma nereligiozen, neverujoč, ko mu nekdo, ki je sicer sam katoliški teolog, priznava razvit čut za etiko, in s tem, da je zares človek in ne samo recimo tako po klerikalno – vsem znana teološka pravičnost – pol človeka. Nikakršna *a priori* zaupnica ne pripada religioznemu, verujočemu človeku, poudarja Küng. Ker je njegov program odločno zavračanje in odprava nihilizma, to skuša doseči s tem, da pojem svobode zoži predvsem glede možnosti izbire in odločanja. Küng se namreč zelo dobro zaveda, da je svoboda človekovega odločanja omejena, nikakor ni absolutna. Tako najprej izpostavlja človekov odnos do stvarnosti v celoti v tem smislu, ko tej stvarnosti rečem bodisi *da* bodisi *ne*. Pri tem se zelo dobro zaveda, da ta odnos najprej nikakor ni reflektiran, ne v podobi teologije in ne filozofije. Stvarnost kot celota nagovarja, sprašuje in človek na njena vprašanja odgovarja tako reflektirano kot nereflektirano. Odziva se ji bodisi z zaupanjem ali po Nietzschejevem vzoru z nezaupanjem. Zdaj Küng razume, da gre pri temeljni alternativni reči stvarnosti *da* ali *ne* najprej za *zaupanje* oziroma za *nezaupanje* do sveta, in samo na tej podlagi potekata *odločanje* in *izbira* – nikdar naravnost.

Zanimivo, da teolog Küng o "načelni alternativni med *da* in *ne* do negotove, vprašljive stvarnosti"²¹ ni razmišljal z vnaprejšnjo moralno alternativo, dojeto kot *ljubezen*, *ki vse povelečuje* in podobno. Ne moraliziranje in ne psihologiziranje nista njegovi izhodišči. Samo najbolj neposredni odnos do stvarnosti je tema Küngovih razmišljanj. Iz svojega uvida v stvarnost človek oblikuje zaupanje ali nezaupanje kot tisto pozitivno ustvarjalnost, ki uspe premagovati izziv nihilizma, poudari Küng kar nekajkrat. Nihilizem namreč že v izhodišču pomeni nazaupnico stvarnosti, svetu reče *ne*. Nasprotno pa je temeljno zaupanje v stvarnost dobesedno "dar! Stvarnost mi je vnaprej dana: če z zaupanjem pristajam nanjo, se mi povrne polna smisla in vrednosti. Moj lastni obstoj mi je vnaprej dan: če z zaupanjem pristajam nanj, potem lahko izkusim njegovo umskost. In svoboda mi je vnaprej dana: če jo z zaupanjem sprejemem, potem jo lahko izkusim kot resnično."²² Küngu gre pri tem tudi za njegov lastni teoretski poskus preseči eksistencializem v njegovem nihilizmu in njegovem nenehnem vztrajanju pri *strahu* in *tesnobi*. Skratka, reči stvarnosti *da* je po njegovem alternativa nihilizmu, zato se mora marsikdaj raziti tudi s Sartrom.

Še enkrat: kje in s čim se začne etika? Po Küngu "ni etike brez temeljnega zaupanja" do "negotove, vprašljive stvarnosti sveta in človeka".²³ Iz tega je več kot razvidno, da Küng svoj pojem temeljnega zaupanja gradi na tem, da sta *samospoznanje* in *spoznanje sveta* enoten in neločljiv proces. Prisluhni velja temle besedam: "Dobro za človeka je tisto – pa naj bo staro ali novo, povsod razširjeno ali ne, kar mu pomaga, da postane resnično človek. Avtonomna temeljna morala je: Človek naj bo človek! Človek naj svojo človečnost udejanji! Človek naj živi človeško! Nravno dobro je torej tisto, kar človeškemu življenju omogoča, da uspe in da se posreči v njegovi individualni in socialni razsežnosti, je tisto, kar omogoča optimalen človekov razvoj na vseh njegovih ravneh in razsežnostih. Človek naj potemtakem živi svojo človekost na vseh njenih ravneh (tudi na nagonski in čustveni ravni) in v vseh njenih razsežnostih (tudi v svoji povezanosti z družbo in naravo)."²⁴ Vse to so po njegovem izhodišča, ki omogočajo zelo jasno razlikovanje med dobrim in zlim, tako na individualni kot tudi na družbeni ravni.

V svojih najnovejših delih Küng sooča svoje nazore z globalizacijo, ki sega na vsa področja življenja, zato spet njegova odločna zahteva: "Globalizacija zahteva tudi globalizacijo svetovnega etosa: spričo problemov svetovne politike in svetovnega gospodarstva zahteva svetovni etos, ki je sprejemljiv tako za velike religije kot tudi za neverujoče, humaniste, posvetneže."²⁵ Kot da bi bil pred nami odgovor, kako zaustavljati novo, svetovnotržno metafiziko zgodovine.

Küngov povsem jasni odgovor na vprašanje, kaj je protisredstvo za nezmožnost orientacije, celo za izgubo čuta za orientacijo v svetu in med ljudmi, in odgovor na vprašanje, "kje je morala 3000 let po Mojzesu in 2000 let po Kristusu", se glasi: samo v ponovnem oživljanju čuta za etiko. Z razvitim čutom za etiko namreč človek in ljudje zadostimo eni od svojih najbolj "temeljnih potreb po navezanosti na smisel, vrednote, norme".²⁶ Morala nikdar ne pade z neba, je odločna Küngova trditev. Tako kot jezik je tudi morala rezultat razvoja. Zato so moralne vrednote in norme docela prizemeljene, predvsem so povsem življenjske potrebe, podobno kot potreba po preživetju in varnosti. To, da so regulativne narave, genealogije morale ne menja. Nobena, še tako vzvišena avtoriteta ne more človeku odvzeti njegove avtonomije v svetu in tukaj Küng posebej izpostavlja "etično samozakonodajstvo in samoodgovornost za samoustvarjalnost in oblikovanje sveta".²⁷ Tak pristop izhaja iz najbolj neposredne življenjske stvarnosti, upošteva tudi izsledke tistih znanosti, ki se ukvarjajo s človekom. Toda sama stvarnost in človek kot taka, kar pomeni v celoti, sta vedno nad vsemi znanostmi. Sprejemanje smisla, resnice, umnosti, ponotranjenje vrednot, idealov, norm vedno gradi na zaupanju do stvarnosti,

zato je to zaupanje temelj za etiko, v prenesenem smislu ga je mogoče imenovati vera. Vendar moramo v času, ki je geografsko docela obvladljiv in je vsak delček sveta dosegljiv v nekaj urah, saj razdalje že dolgo niso več problem, govoriti o etiki svetovnih razsežnosti.

Po znanih dogodkih leta 1989, v času sesutja socializma boljševiskega izvora, je Küng analiziral svetovnopolitični položaj in razmere, ki bi pomenile nastanek novega, kakor ga sam imenuje, "postmoderna"²⁸ svetovnega reda. Vsaj dve priložnosti pred tem sta bili zamujeni. Prvič po prvi svetovni vojni, v času nastopa nacizma, fašizma, stalinizma, japonskega militarizma, do izbruha druge svetovne vojne. In drugič po letu 1945, ko je bil svet soočen s hladno vojno in je prišlo do krute svetovne delitve. In kakšna je ali naj bi bila priložnost po letu 1989? O tej, tretji "postmoderni" priložnosti Küng seveda ne more govoriti drugače kot samo pogojno, kajti zaveda se, da do novega svetovnega reda ne more priti le na podlagi diplomatskih ukrepov, s humanitarnimi akcijami in vojaškimi posegi, tudi ne s "pravico narodov", ker ta temelji na neomejeni suverenosti držav in postavlja v ospredje pravice držav prej kot pravice narodov. Po njegovem bi lahko prišlo do novega svetovnega reda na "večjem številu skupnih vizij, idealov, vrednot, ciljev in norm", s pomočjo "okrepljene globalne odgovornosti narodov in njihovih voditeljev", vsekakor pa "z novim obvezujočim etosom za celotno človeštvo, kulture in religije, tudi za države in njihove oblastnike. *Ne bo novega svetovnega reda brez novega etosa!*"²⁹

Etizacijo sveta Hans Küng imenuje *projekt svetovni etos* (1990), in ta izraz je uporabljal, kot sam izrecno opozarja, še preden je svet začel govoriti o globalizaciji sami. V svojih najnovejših razmišljanjih in predavanjih po vsem svetu poudarja, da se zelo dobro zaveda, kako različne prizvoke ima izraz globalizacija, negativne še posebej. V nerazvitih državah, predvsem zunaj Amerike in Evrope, pomeni kapitalizem, amerikanizacijo in nasilno premoč zahodnega sveta. Globalizacija tako uničujoče vpliva na mnoge posamezne kulture in tradicije predvsem majhnih narodov, ki jim celo grozi, da v takšnem novem globalnem totalitarizmu izginejo. Zato postaja ideja o možnosti vsesplošne etike svetovnih razsežnosti zanimiva in privlačna, kajti upoštevati moramo, da se je dvestoletna doba ideje napredka (1789–1989), ki je sanjala o zemeljskem raju in se je napajala iz revolucij, izpela in da danes živimo v postrevolucionarni dobi, v času, ki ga je v naših razmerah zelo pretreslo dejstvo sesutja socializma boljševiskega izvora po letu 1989. Ob tem sesutju Küng kritično pripominja, da kljub vsemu vendarle ostaja veliko vprašanje, ali je bila zmaga atomske vojaške super sile nad Sovjetsko zvezo dolgoročno gledano zares v prid ZDA, kajti: "Bil je gospodarski, socialni in moralni polom, da je supersila uničila Sovjetsko zvezo."³⁰

Po sesutju velike zgodbe – ideje pomnožene svobode (Dostojevski) – smo soočeni z dejstvom, da je neka privlačna utopija vse preveč zastala samo v politiki. Tako se politizacija sveta danes med intelektualci umika v ozadje, v ospredje pa zelo očitno stopa etizacija z vizijo "onkraj" komunizma (socializma) in kapitalizma (liberalizma). Tukaj seveda velja prislusniti nazorom Hansa Künga, ki opozarja, da globalizacija zahteva globalni etos, čeprav tak etos ni posledica globalizacije. Globalizacija je nedvomno v marsičem najprej ekonomske in tehnične narave, toda ta napredek je s seboj prinesel nove probleme, celo globalizacijo problemov, in ti po Küngu zahtevajo globalizacijo etosa.

Postavimo si vprašanje: za kakšne in katere vrednote gre ali naj bi šlo, ko govorimo o potrebi po razvitem svetovnem etosu? Tudi Küng sam se sprašuje, kdo naj določa in ustvari etična merila in globalna pravila igre in čigave vrednote in norme naj bi to bile. Küng preseneča s svojo jasnostjo in že skoraj preprosto razumljivo zveni njegov odgovor, ko pojasnjuje, da teh vrednot ni treba na novo odkrivati in si jih izmišljati, kajti že dolgo so med nami, stoletja so del naše kulturne tradicije in vednosti tako o svetu kot o nas samih. "Vrednote in norme se nahajajo v že tisočletja starih velikih verskih in filozofskih tradicijah človeštva."³¹ Zato "kolesa etosa ni treba na novo izumljati, samo pravilno uporabljati ga je treba začeti",³² svari Küng. Vse svetovne religije so nam vrednote posredovale, čeprav ne moremo govoriti o eni sami svetovni religiji in še manj o eni sami kulturi. Ko Küng spregovori o nujnosti minimalnega etičnega konseza, ki je med različnimi svetovnimi religijami presenetljivo podoben, izrecno opozarja, da sporazumevanje, strpnost in dialog med religijami nikakor ne odpira "fronte med vernimi in neverujočimi. Rimska rekatolizacijska kampanja posebej v vzhodni Evropi, ki je evfemistično označena za reevangelizacijo, pelje k prekopavanju starih vojnih grobov – mi pa ne potrebujemo spet delitve družbe na klerikalce in antiklerikalce (primer: Poljska). Projekt svetovnega etosa zahteva prav *alianso verujočih in neverujočih* za nov, skupen temeljni etos."³³

Kot teolog seveda čuti dolžnost, da najprej pojasni, v čem je pozitiven prispevek različnih religij, kljub obilju vsega krepko negativnega, za kar so religije v zgodovini in v sedanjosti krive in odgovorne, takrat, ko gre za poskus "uveljavljanja temeljnih *maksim elementarne človečnosti*".³⁴ Pri tem Küng opozarja na "*tri velike nadindividualne, internacionalne in transkulturne religiozne tokovne sisteme*, ki imajo vsi svoj lastni razvoj in morfologijo",³⁵ in sicer religije semitskega izvora, religije indijskega izvora in religije kitajske tradicije.

Semitske religije imajo preroški značaj, nenehno izhajajo iz nasprotja med Bogom in človekom, naravnane so v verske konfrontacije: judovstvo, krščanstvo, islam. Religije indijskega izvora prvenstveno izhajajo iz mističnega razpoloženja, ki si prizadeva za enotnost in versko obračanje v sebe. Kūng tukaj našteje zgodnje indijske religije Upanišadov, budizem in hinduizem. Religije kitajske tradicije kažejo določeno modrostno naravnost in so praviloma usmerjene k harmoniji, izstopata konfucionizem in taoizem. Vse omenjene religije so bistveno oblikovale kulturno podobo našega globusa in še vedno lahko – vse po vrsti – ogromno prispevajo k širjenju etosa. Tako je nedvomno pozitiven prispevek religij v tem, da ljudem dajejo "najvišjo normo vesti",³⁶ ki kot kategorični imperativ obvezuje človeka v globini in načelnosti. Vse omenjene velike religije namreč zahtevajo nekaj takega kot *zlato pravilo*, ki ni hipotetična, pogojena norma, ampak kategorično-apodiktična, nepogojena norma, toda vedno dejavna, v angleščini danes popularno izrečena kot *what you wish done to yourself, do to others*. To načelo dobimo v vseh etičnih tradicijah, tudi tistih, ki svoje etike ne utemeljujejo direktno na religiozni podlagi.

Takšno zlato pravilo oziroma normo vidi Kūng že pri Konfuciju (pribl. 551–489 pr. n. š.) in v tejle njegovi misli: "Česar sam ne želiš, tega ne delaj drugim!" Negativno oblikovana je tale misel v judovstvu (rabi Hilel, 60 pr. n. š.–10 n. š.), in sicer kot: "Ne stori drugim tega, kar ne želiš, da bi drugi storili tebi!" Iz *Govora na gori* izhaja pozitivno povedana misel: "Tako torej vse, kar hočete, da bi ljudje storili vam, tudi vi storite njim!"³⁷ Tukaj nam Kūng predlaga, da bi to *zlato pravilo* lahko odklonilo in celo moralo odkloniti t. i. etiko uspeha, ki sploh ni etika; *etika odgovornosti*, za katero se zavzemata Hans Jonas in pred njim še Max Weber, izhaja iz uvida v posledice naših dejanj, zato je *zlatemu pravilu* nedvomno bližja.

Ko nam Kūng posreduje te svoje nazore o svetovnem etosu, upošteva *Izjavo zasedanja parlamenta svetovnih religij* v Chicagu (28. avgust–4. september 1993) na slovesnosti ob stoti obletnici parlamenta. Gre za shod več tisoč miroljubnih ljudi leta 1993 v Chicagu, ko je bil drugič v zgodovini religij sklican *Parlament svetovnih religij* in ki je 4. septembra 1993 izdal *Deklaracijo o svetovnem etosu*. S to deklaracijo so se ljudje povsem različnih religiozних tradicij prvič sporazumeli o minimumu neomajnih smernic, ki jih priznavajo že v lastnih tradicijah.

Te štiri neizpodbitne smernice *Izjave o svetovnem etosu* so:

1. Pozitivno: *Spoštuj življenje!* – Negativno: *Ne ubijaj!*
2. Pozitivno: *Ravnaj pravično in pošteno!* – Negativno: *Ne kradi!*

3. Pozitivno: *Ravnaj in govori resnicoljubno!* – Negativno: *Ne laži!*
4. Pozitivno: *Spoštujte in ljubite se med seboj!* – Negativno: *Ne nečistuj!*

To so po Kūngu štiri neizpodbitne modrosti, ki jih kot vrednote dobimo v vseh religiozних in etičnih izročilih človeštva. Njihov univerzalizem, ki smo ga glede na naš čas prevedli v pozitivno izrekanje, izraža tole:

1. Zavezanost kulturi nenasilja in spoštovanja vsega živega: *Spoštuj življenje!* Nova prastara zapoved: *Ne ubijaj!*
2. Zavezanost kulturi solidarnosti in pravičnemu gospodarskemu redu: *Ravnaj pravično in pošteno!* Nova prastara zapoved: *Ne kradi!*
3. Zavezanost kulturi strpnosti in življenju v resnicoljubnosti: *Ravnaj in govori resnicoljubno!* Nova prastara zapoved: *Ne laži!*
4. Zavezanost kulturi enakopravnosti in partnerstvu moškega in ženske: *Spoštujte se in se ljubite!* Nova prastara zapoved: *Ne zlorablaj spolnosti!*

Iz besedila "štirih neizpodbitnih smernic"³⁸ oziroma modrosti izhaja, da so te vrednote kot naša prostovoljna samozavezanost, in priznati je treba, da take, kot so, te smernice tudi nagovarjajo, da se z njimi poistovetimo, in svet jih je sprejel kot univerzalne.

Seveda se mnenja o tem univerzalizmu razhajajo že v tem smislu, ali je to prej *partikularizacija univerzalnega* ali *univerzalizacija partikularnega*. Vsekakor je razprava o svetovnem etosu, ko gre za njegove univerzalne razsežnosti, zelo spodbudna za filozofsko stroko, ki mora danes na novo premisliti nekatere svoje najbolj nosilne pojme, ko gre za praktično filozofijo oziroma etiko. Življenje samo in razmere v njem, in te so svetovnega dometa, saj smo v času globalizacije, silijo na prepotrebno soočenje s pojmi, kot so lokalno, partikularno, univerzalno, nacionalno, nadnacionalno in podobno, ko mora nekdo, ki je filozof, spet prisluhnti Kantovim mislim o tem, kaj je – ali naj bi bila – ideja *svetovljanstva*.

Naj ne bo odveč, da opozorim še na odziv pri nas. Ko gre za takšne skupne in univerzalne temelje novega svetovnega etosa, predvsem za njihovo ozaveščanje, velja prisluhnti mislim Vekoslava Grmiča (1923–2005) o *svetovni* ali *planetarni etiki*, kakor jo sam imenuje v podnaslovni formulaciji svojega članka *Etika "popolnega humanizma" za danes*. V članku ugotavlja, kako je človek danes – metaforično izraženo – na prepihu, celo hudem prepihu. Soočen s pluralizmom, globalizacijo, holizmom in še čim je pred zelo težkimi odločitvami, za katere žal nima "na voljo kakršnih koli trdnih napotkov, na katere bi se lahko zanesel, da bi mu pokazali pravo smer".³⁹ Tukaj

gre predvsem za nemoč uresničiti določene vrednote, te, ki bi mu lahko bile vir sreče in zadovoljstva, in še za pomanjkanje kažipota, kompasa, ki bi človeka usmerjal.

A vendar Grmič ne pristaja na znano tezo, da smo v nekakšnem vsesplošnem stanju pomanjkanja vrednot, nasprotno, te so, kajti: "Kljub vsestranskemu pluralizmu, ki je ena izmed temeljnih potez na duhovnem področju človeške miselnosti in dejavnosti, moremo govoriti o prav tako temeljni identičnosti človeškega hrepenenja po sreči, zadovoljstvu, miru solidarnosti in ljubezni, nekem splošnem sočutju ali sposobnosti dojemanja trpljenja drugih in odgovornosti zanj. To hrepenenje, ki ga človek nosi v sebi, naj živi kjer koli, ga usposablja za naravno pogojeno poenotenje temeljne moralnosti in je v resnici prisotno tudi v vseh svetovnih religijah."⁴⁰ Tukaj Grmič potrjuje svojo neomajno vero v človeka in njegovo človečnost: "V sebi nosi končno vsak človek zapisane besede o človečnosti, človekoljubju, čeprav so kdaj še tako težko čitljive, ker so jih zbirala nasprotna dejanja. Biti človek je zapisano v človeškem srcu in zato je to izziv in nenehen vzgib tudi za človeški razum."⁴¹ Iz te ontologije človeka, iz same njegove antropološke določnice zato Grmič izrazi zaupnico v možnost obstoja in veljave svetovnega etosa: "Govoriti o svetovni etiki ni nobena utopija, temveč je tisto, kar je mogoče postaviti nasproti nasilju, kar lahko prinaša v današnji svet kulturo nenasilja."⁴² Več kot očitno pa je po Grmičevem prepričanju značilno za etiko, ki je lahko učinkovita, da premore univerzalno povezovalnost, zato o njej postavlja še tole trditev: "Svetovna etika ali planetarna etika je etika humanizma, popolnega humanizma, ki v spoštovanju in ljubezni povezuje vse ljudi med seboj kljub še tako vidnim civilizacijskim in verskim razlikam."⁴³ Povezovalnost ali bolj moderno rečeno načelo reciprocitete je vsebina zlatega pravila in tako je bil Grmič pri nas med prvimi, ki je opozoril na to, da gre pri svetovnem etosu za sam humanizem kot za najbolj temeljno vrednoto etike planetarnih razsežnosti. Globalizacija zato tudi je in ostaja izziv za humanizacijo in tu smo vsi na preizkušnji. Da je svetovni etos humanistična ideja, je v pogovoru o tej temi potrdil tudi sam Hans Küng in pri tem poudaril: "Človečnost stoji v središču."⁴⁴

Heretični teolog iz Tübingena nas nagovarja in nam pojasnjuje, da se nimamo ničesar bati, kajti: "Že od vsega začetka je bilo jasno: s *svetovnim etosom* ne mislimo neke nove svetovne ideologije ali celo poskusa uniformne skupne religije. Apel za svetovni etos ne želi nadomestiti visoko etičnih prizadevanj vsake posamezne religije z etičnim minimalizmom, ne želi stopiti na mesto Tore, pridige na gori, Korana, Bhagavadgite, Budovih govorov ali Konfucijevih izrekov. Deklaracija o svetovnem etosu si tudi ne prizadeva iznajti neke nove morale, da bi jo

potem od zunaj (in sploh z 'Zahoda') vsilila različnim religijam. Stremi le k zavesti, ki je že zdaj skupna religijam na zahodu in vzhodu, severu in jugu, a je zaradi raznih 'dogmatičnih' nasprotij in neznosnega pravdaštva prepogosto zatemnjena. Skratka, Deklaracija o svetovnem etosu želi vzpostaviti tisti minimum etosa, ki je za preživetje človeštva preprosto nujen. Proti nikomur ni naperjena, temveč vabi vse, verujoče in tudi neverujoče, da si prisvojijo takšen svetovni etos in ravnajo skladno z njim."⁴⁵ To pa je vsekakor povabilo, ki se mu velja odzvati, in Küngu je mogoče smelo odgovoriti, da so možnosti za uveljavljanje in udejanjenje svetovnega etosa celo zelo stvarne in vsem nam dosegljive.

Upamo lahko, da bomo s svojim orientacijskim čutom za etiko svetovnih, globalnih razsežnosti, tudi na podlagi konsenzno sprejetega svetovnega etosa, marsikaj skušali spremeniti, tako da bo v ljudeh prihajalo do presežka dobrega in da se bomo "očistili" omenjenih sedmih socialnih grehov. In takrat bomo spreminjali razmere v svetu tako, da bomo v vsakem kotičku tega našega planeta lahko bivali kot doma – domovanje v svetu, o katerem nekateri toliko razmišljamo. Toda ta dan se še ni zgodil, vendar etizacijo sveta mnogi že vidimo in prepoznavamo. Vsaj za hip se oglasi naše nekdanje, a vendar tako zelo vztrajno uporništvu, kajti še vedno premoremo vse občutljive mehanizme, s katerimi v trenutku prepoznamo, kdaj gresta spoznanje in utopija tesno skupaj.

Opombe

- 1 Gl. Hans Küng: *Unfehlbar?*, Ullstein, Ulm 1980, str. 22. Tu razloži, da je namen njegove knjige teološko raziskati "rimski absolutizem in tradicionalizem v nauku in praksi, tam, kjer sta še posebej poudarjena in tudi izrazito učinkovito izstopata, v zahtevi po *nezmotljivosti* v Cerkvi".
- 2 Hans Küng: *Projekt Weltethos*, Piper, München 2002, str. 13.
- 3 Hans Küng: *Dokumentation zum Weltethos*, Piper, München 2002, str. 39.
- 4 Hans Küng: *Wozu Weltethos? Religion und Ethik in Zeiten der Globalisierung. Im Gespräch mit Jürgen Hoeren*, Herder, Freiburg 2002, str. 28–29.
- 5 Njegova Svetost dalajlama: *Etika za novo tisočletje*, Učila, Trzič 2000, str. XIII.
- 6 Der Dalai Lama: *Die Menschen und die Menschenrechte*, nav. iz Karl-Josef Kuschel, Alessandro Pinzani, Martin Zillinger (ur.): *Ein Ethos für eine Welt? Globalisierung als ethische Herausforderung*, Campus Verlag, Frankfurt am Main 1999, str. 20–21.
- 7 Hans Küng: *Wozu Weltethos? Religion und Ethik in Zeiten der Globalisierung. Im Gespräch mit Jürgen Hoeren*, str. 161.
- 8 Prav tam.
- 9 Helmut Schmidt: *Kernsätze für ein menschliches Zusammenleben*, nav. iz Hans Küng: *Ja zum Weltethos. Perspektiven für die Suche*

- nach Orientierung*, Piper, München 1995, str. 72.
- 10 Hans Küng: *V iskanju novega etosa – po svetu in doma*, Znamenje, 2000, št. 1–2, str. 10.
- 11 Prav tam, str. 9.
- 12 Hans Küng: *Wozu Weltethos? Religion und Ethik in Zeiten der Globalisierung. Im Gespräch mit Jürgen Hoeren*, str. 161.
- 13 Prav tam.
- 14 Hans Küng: *Vertrauen, das trägt. Eine Spiritualität für heute*, Herder, Freiburg 2003, str. 39.
- 15 Hans Küng: *Existiert Gott? Antwort auf die Gottesfrage der Neuzeit*, Piper, München 1995, str. 489.
- 16 Hans Küng: *Vertrauen, das trägt*, str. 38. Isto še Hans Küng: *Existiert Gott?*, str. 525.
- 17 Hans Küng: *Vertrauen, das trägt*, str. 38–39.
- 18 Prav tam, str. 39.
- 19 Hans Küng: *Projekt Weltethos*, str. 59.
- 20 Prav tam.
- 21 Hans Küng: *Existiert Gott?*, str. 490.
- 22 Prav tam, str. 500.
- 23 Prav tam, str. 522–523.
- 24 Prav tam, str. 522.
- 25 Hans Küng: *Vertrauen, das trägt*, str. 39.
- 26 Prav tam, str. 40.
- 27 Hans Küng: *Existiert Gott?*, str. 520.
- 28 Hans Küng: *Projekt Weltethos*, str. 21.
- 29 Hans Küng: *Weltfrieden – Weltreligionen – Weltethos*, Concilium – Internationale Zeitschrift für Theologie 30 (1994), zv. 3, str. 283.
- 30 Hans Küng: *Projekt Weltethos*, str. 26.
- 31 Hans Küng: *Globalisierung erfordert ein globales Ethos*, Concilium – Internationale Zeitschrift für Theologie 37 (2001), zv. 4, str. 478.
- 32 Prav tam.
- 33 Hans Küng: *Weltfrieden – Weltreligionen – Weltethos*, Concilium – Internationale Zeitschrift für Theologie 30 (1994), zv. 3, str. 286.
- 34 Prav tam, str. 287.
- 35 Prav tam, str. 284.
- 36 Prav tam, str. 287. Gl. *Sveto pismo*, Mt 7,12. Isto še 3 Mz 19,18, Lk 6,31.
- 37 Prav tam, str. 287. Isto še Hans Küng: *Projekt Weltethos*, str. 84.
- 38 Hans Küng: *Dokumentation zum Weltethos*, str. 25. Isto še Hans Küng: *Ja zum Weltethos. Perspektiven für die Suche nach Orientierung*, Piper, München 1995, str. 32.
- 39 Vekoslav Grmič: *Etika "popolnega humanizma" za danes*, Znamenje, 2002, št. 1–2, str. 13.
- 40 Prav tam, str. 15.
- 41 Prav tam.
- 42 Prav tam.
- 43 Prav tam.
- 44 Hans Küng: *Wozu Weltethos? Religion und Ethik in Zeiten der Globalisierung*, str. 164.
- 45 Hans Küng: *Wird sich ein Weltethos durchsetzen?*, nav. iz Hans Küng: *Ja zum Weltethos. Perspektiven für die Suche nach Orientierung*, str. 14–15.

ETIKA V STRATEŠKIH DOKUMENTIH VISOKEGA ŠOLSTVA IN ZNANOSTI

Franci Pivec

Institut informacijskih znanosti
Maribor

Kontaktni naslov:
franci.pivec@izum.si

Izveček

Predloga dveh nacionalnih strategij za naslednje desetletje – visokega šolstva ter raziskovalne in inovacijske dejavnosti – vključujeta tudi etične usmeritve, ki jih komentiramo z vidika naše in mednarodne prakse na tem področju. Prehod v družbo znanja povečuje odgovornost akademske sfere za družbeni razvoj. Deklarativno naj bi šlo za javno službo, dejansko pa vse bolj napreduje korporativizacija in komercializacija dejavnosti. Temu se prilagaja tudi visokošolska etika oziroma akademska integriteta. Široka uporaba IKT odpira nova vprašanja glede intelektualne lastnine in plagiatorstva. Potrebno je novo soglasje glede etičnih smernic za raziskovalno dejavnost. Odgovornost akademskih institucij se kaže tudi v tem, ali so sprejele etične kodekse in v kolikšni meri jih upoštevajo.

Ključne besede

družba znanja, korporativna univerza, visokošolska etika, raziskovalna etika, informacijska etika, akademska integriteta, plagiatorstvo, etični kodeks

Abstract

The proposal of the two national strategies, higher education strategy and research and innovation strategy, includes for the next decade also ethical guidelines, which are commented upon in terms of the practice in this area in Slovenia and internationally. Transition to the knowledge society increases the responsibility for social development, which is in the hands of the academic sphere. From the declarative point of view, this should be about a public service, yet in fact, corporatisation and commercialisation have been increasingly promoted. Adapting to this are also higher education ethics and academic integrity. The widespread use of ICT opens up new issues regarding intellectual property and plagiarism. It is evident that a new consensus on ethical guidelines for research is needed. The responsibility of academic institutions is also reflected in whether they have adopted codes of ethics and how they comply with them.

Keywords

knowledge society, corporate university, higher education ethics, research ethics, information ethics, academic integrity, plagiarism, code of ethics

UVOD

Prvič se je zgodilo, da so v strateške dokumente o razvoju visokega šolstva in znanosti vključene tudi usmeritve glede etičnih presoj. V tem trenutku gre še za predlog Nacionalnega programa visokega šolstva 2011–2020 in za predlog Raziskovalne in inovacijske strategije Slovenije 2011–2020. (Kolar, 2011) V javni razpravi o obeh dokumentih se temu ni posvečalo posebne pozornosti, kar je predvsem posledica tega, da je odpiranje etičnih tem v akademski sferi pri nas neobičajno, sam pa to jemljem kot dodatno spodbudo za prispevek o njej.

Predlog *Nacionalnega programa visokega šolstva 2011–2020* vključuje sicer le kratek odstavek z naslovom "Etika v visokem šolstvu", in sicer v poglavju "Kakovost in odgovornost". Iz besedila pa je mogoče izluščiti naslednje etične teme:

- etične posledice naraščajočega pomena visokega šolstva za družbeni razvoj,
- visoko šolstvo kot etični dejavnik v družbi,
- razvoj visokošolske etike glede na spremembe v tehnologiji in ekonomiki,
- visokošolsko izobraževanje o etiki,
- etični kodeksi v visokem šolstvu.

Predlog *Raziskovalne in inovacijske strategije Slovenije 2011–2020* vključuje posebno poglavje z naslovom "Etika v raziskavah in pri raziskovalcih", ki zajema oceno stanja, cilje in ukrepe na tem področju. Obravnavana so naslednja etična vprašanja:

- integriteta raziskovalcev,
- etika v raziskavah,
- etični gremiji,
- etične smernice.

V mednarodnem okviru so razprave o etičnih vidikih visokega šolstva in znanosti veliko bolj pogoste in tudi bolj poglobljene kot pri nas, zato je težko računati z odzivom na spoznanja, ki izvirajo iz drugih okolij. Delna izjema je morda področje biomedicine, ki je v etičnem pogledu najbolj konfliktno in kjer že desetletja tudi pri nas delujejo znanstveniki z visoko stopnjo odgovornosti za etične razsežnosti stroke. Mnoge druge stroke pa vztrajajo pri že davno preseženi predpostavki, da so raziskave in tehnološki razvoj etično nevtralna področja, za katera vso moralno odgovornost nosijo uporabniki, raziskovalci in razvijalci pa zgolj izvršujejo naročila in ni v njihovi pristojnosti presojeti, kaj je etično dobro in kaj zlo. Ostrih reakcij javnosti na etično sporne posledice meritokratskih rešitev ni mogoče več ignorirati, zato je vse pogostejša zahteva, da morajo raziskovalno-razvojni projekti obvezno vključevati tudi etično presojo rešitev. Taki zahtevi je težko ustreči, če v raziskovalni skupnosti sploh ni pripravljenosti na etično razpravo in če raziskovalni in razvojni kadri nimajo zadostne usposobljenosti za razumevanje teh vprašanj. V prispevku bomo posebej pozorni na etični vidik pri uporabi informacijske in komunikacijske tehnologije (IKT), ki je pomemben nov dejavnik v visokem šolstvu in znanosti in ki sproža tudi doslej neznanne etične konflikte.

VISOKO ŠOLSTVO IN DRUŽBENI RAZVOJ

V *Nacionalnem programu visokega šolstva 2011–2020* se poglavje o etiki začne z ugotovitvijo: "Visoko šolstvo ima velik vpliv na družbeni razvoj in etične odnose ...". V *Raziskovalni in inovacijski strategiji Slovenije 2011–2020* pa stoji na čelu poglavja o etiki stavek: "Naraščajoča vpetost raziskav in inovacij v družbeno okolje ter reševanje temeljnih družbenih problemov /.../ ustvarja vedno večjo potrebo po etični ozaveščenosti raziskovalcev."

Novo tisočletje je napočilo v znamenju "družbe znanja" in kot je pri takšnih označbah obdobja značilno, je tudi ta opredelitev protislovna. Znanstveniki si jo razlagajo kot priznanje njihove vodilne vloge, politiki kot "izvoljenci" družbe pa kot pristojnost vsestranskega nadzora znanosti. O visokem šolstvu se še vedno govori kot o domeni javne službe, ki temelji na družbeni pogodbi o

univerzalni dostopnosti znanja kot skupne dobrine. IKT ter še posebej internet in svetovni splet celo oživljajo in krepijo takšno prepričanje, saj ga je z njihovo podporo lažje opredeliti kot kdaj koli doslej. Vendar se visoko šolstvo v resnici že skoraj celo stoletje razvija v nasprotni smeri od javne službe, namreč v smeri korporacije.

Univerza kot korporacija je kakovostno nekaj več od seštevka svojih sestavnih delov. To "več" razkriva, ali pa tudi ne, v svojem institucionalnem poslanstvu, praktično pa je razvidno iz njenega vse bolj prevladujočega komercialnega profila. (Gould, 2006) Zelo konkretno o tem pričajo naslednji procesi v visokem šolstvu:

- Sistemi upravljanja v duhu dvigovanja produktivnosti, ki so podlaga za prenos upravljanja kakovosti (angl. *quality management*) iz industrije v visoko šolstvo, in uveljavitve kategorij, kot so merjenje rezultatov (angl. *output*), ponudba človeških virov, standardizacija visokošolskih opravil, avtomatsko spremljanje procesov in generiranje poročil, "pakiranje" visokošolskih dejavnosti v tržne proizvode, konzorciji za obvladovanje visokošolskega trga ipd.
- Nadzorovanje visokošolskih procesov preko denarnega toka, spremljanje rentabilnosti posameznih programov, investiranje v najdonosnejše projekte.
- Uveljavljanje tržnih strategij s krepitvijo služb za odnose z javnostmi in z medijsko propagando, lobiranjem, uporabo retorike z izobraževalnim žargonom (angl. *eduspeak*) z nenehnim poudarjanjem odličnosti.
- Redistribucija visokošolskih dejavnosti na podlagi zunanjega izvajanja dejavnosti (angl. *outsourcing*) in prekarizacije visokošolskih delavcev.
- Povečevanje odcepljenih (angl. *spin-off*) podjetij, ki so v mnogih primerih zgolj legalizacija privatnega prisvajanja znanja, ki bi moralo biti javno dobro.
- Spreminjanje študentov v potrošnike s temu primernim odnosom do diplome kot tržnega blaga.

Iz časov evropskega razsvetljenstva izvira "univerza kulture", ki je pripadala izbrancem in posvečencem, naraščajoča množičnost visokošolskega izobraževanja pa je zahtevala novo etiketo in pojavila se je "univerza odličnosti". Če je prej javni ugled temeljil na izjemnih posameznikih, je nosilka odličnosti vedno korporacija, ki s službo za odnose z javnostjo izdatno skrbi za svoj "imidž". "Univerzitetniki" se zanašajo, da odličnost vendarle kaže predvsem na njih, saj je institucija zgolj prazen okvir. Glede tega se motijo, saj ima javnost raje prazne okvirje kot naporno poglobljanje v dejanske dosežke akademikov. Brez pomislekov sprejema znanje brez vsebine, ki je izraženo v abstraktnih bibliometričnih enotah kot ekvivalentih za akademske nazive, izvolitve, finančne podpore, nagrade itd. Stroke,

ki znanje "pakirajo" v tržno blago, takšno logiko brez problema sprejemajo. Stroke, ki imajo simbolno znanje, pa v njej izgubljajo vsakršen pomen. Visoko šolstvo je prizorišče ostrega kulturnega boja med obema stranema in le redkim se posveti, da je "režiser" skrit in se imenuje kapital. Obstaja en sam način uspešnega zoperstavljanja razosebljanju akademske dejavnosti, to je njena transparentnost, ki jo zagotavlja IKT, vendar njene izjemne možnosti še zdaleč niso izkoriščene.

Visokega šolstva ni več mogoče "dekorativizirati", lahko pa mu vrnemo sposobnost kritične refleksije družbe, za kar bi morali vzpostaviti dobro splošno izobrazbo. Predstavlja jo znanje, ki ni za prodajo; z njegovim razvijanjem in razširjanjem lahko visoko šolstvo opraviči svojo vlogo javne službe, sicer ga lahko bolj ali manj v celoti preselimo v "biznis". Sedanji "studium generale", kolikor ga je ostalo, je zastarel in neustvarjaljen, zato je potrebna njegova popolna konceptualna prenova. Upoštevanje informacijskih znanosti bo eden od kriterijev za presojo njegove naravnosti v prihodnost.

VISOKOŠOLSKA IN RAZISKOVALNA ETIKA

Nacionalni program visokega šolstva 2011–2020: "Potreba po visokošolski etiki se zaradi naraščajoče vloge znanja v družbi še povečuje, kar terjajo tudi spremenjeni tehnični in ekonomski pogoji ...". *Raziskovalna in inovacijska strategija Slovenije 2011–2020*: "Obenem poklic raziskovalca zahteva tudi visoko stopnjo osebne integritete in odgovornosti, saj se še zlasti v majhnem prostoru, kot je slovenski, velikokrat srečujejo z vprašanji, ki se lahko kažejo kot konflikt interesov ali pa vplivajo na ugled institucije in raziskovalnega poklica na splošno."

Visoko šolstvo je danes izrazito heterogena sfera, ki ni zgolj presek družbene strukture neposrednega okolja, ampak ponazarja globalno družbo. Na to se morajo ozirati tudi deklarirane etične vrednote in v primerjavi s parcialnimi skupnostmi, kot so družina, cerkev, narod itd., mora visoko šolstvo skrbeti za bolj inkluzivno etiko. (UNESCO-CEPES, 2004)

Visokošolska etika ima še drugo, morda celo bolj razširjeno ime: akademska integriteta. Ob njeni omembi se vsi takoj spomnijo akademske svobode, toda povsem enakovredna in od nje neločljiva je akademska poštenost, ki pa je bolj redko v središču pozornosti. Nanaša se prvenstveno na priznavanje dela drugih pri ustvarjanju in razširjanju znanja. Deloma je to urejeno z zakonodajo, pravili, postopki, navodili in kodeksi visokošolskih institucij, znanstvenih disciplin in strokovnih združenj, a večji del situacij, ki jih ni mogoče predvideti, je

prepuščeno posamezniku. Podelitev doktorata znanosti je pospremljena z etično zavezo akademski poštenosti, ki ji mnogi ne vidijo pravega smisla. Izhaja pa iz tega, da je doktor znanosti vrh hierarhije in ker nad sabo nima več "nadzornika", mora on sam prevzeti absolutno odgovornost za svoja dejanja – ni zgolj strokovna, ampak tudi etična instanca. Max Weber (1919) je to povedal z besedami: "/Z/notraj zidov predavalnice preprosto ni drugega razsodnika kot čista intelektualna poštenost." Zato doktorat lahko podeljuje le tista visokošolska institucija, ki lahko jamči za akademsko integriteto.

Z uporabo IKT se je bistveno spremenilo študijsko okolje: odprl se je dostop do informacij, ki ga nosilec študijskega predmeta ne more več nadzorovati, sam ni več njihov izključni vir, niti interpret. Nič ne pomaga, da se del visokega šolstva na vse načine brani pred novimi tehnologijami, jih ignorira ali tudi prepoveduje. Internet se uveljavlja kot "četrta kognitivna tehnika" (poleg pisanja, branja in računanja) in če ga ponekod še vedno nočejo "napeljati" v predavalnice, se mladi z njim odžejajo pri "hidrantih", da škropi na vse strani in nastajajo nepotrebne izgube.

V visokem šolstvu je nastal gordijski vozle akademske integritete, interneta in intelektualne lastnine, ki ga je mogoče presekati le z novo visokošolsko etiko. (Booth, 2002) Študenti, ki so se že "preselili" na internet, imajo s tem dve veliki težavi:

- Prva težava je povezana z intelektualno lastnino, saj ne vedo več, ali naj znanje, ki kroži po visokem šolstvu, obravnavajo kot skupno dobro, o čemer jim v Humboldtovem duhu še vedno govorijo deklaracije, ali pa morajo računati s plačilom njegove tržne cene, kar je realnost.
- Druga težava je povezana z razumevanjem poslanstva univerze, ki se še zmeraj predstavlja kot idealistična skupnost, posvečena resnici in lepoti, od znotraj pa jo spoznavajo kot industrijo, v kateri je vse podrejeno zaslužku.

Priznavanje moralnega avtorstva v visokem šolstvu nikoli ni bil problem in sam Newton je svoja odkritja pojasnil tako, da se je povzpел na ramena svojih predhodnikov in je videl dlje. Danes bi naletel na resne težave, ker ni več jasno, katere avtorske pravice so že prodane in avtorji z njimi sploh ne razpolagajo več, pač pa jih je treba odkupiti od korporacij. Moralno avtorstvo je moralo odstopiti svoje mesto avtorstvu kot kupoprodajnemu odnosu. IKT igra pri tem zelo bistveno vlogo. Na eni strani je orodje v rokah lastnikov materialnih avtorskih pravic in služi popolnemu zaklepanju vsebin ter nadziranju in neizprosno zaračunavanju dostopa do njih. Na drugi strani pa daje številne nove možnosti

publiciranja tistim, ki so se odločili izstopiti z vlaka tradicionalnega varovanja intelektualne lastnine in se pridružiti "odprtim" modelom. Namesto, da bi izbralo med obema možnostma, se visoko šolstvo spreneveda, kako uničujoče draga je znanstvena periodika, ki jo je samo prepustilo komercialnim založnikom. Toda pravo tragedijo razkriva nobelovec Joseph Stiglitz, da se namreč znanstveniki med seboj "pogovarjajo" le še preko pisarn za zaščito intelektualne lastnine, kar je najhujša ovira ustvarjalnosti, ki je kdaj koli obstajala. (Stiglitz, 2006)

Profesorji in znanstveniki se identificirajo le s svojo disciplino, v kateri obstajajo skoraj izključno le "tehnične norme" za karierno napredovanje. Redki se javno izpostavljajo za univerzo in njeno etično podobo. Še bolj redki pa nastopajo kot "modreci", ki se čutijo intelektualno zavezani neizprosnim kritikim nerazumnosti v družbi. Take bi študentje najbolj potrebovali kot vzornike, je pa od Sokrata naprej jasno, da je to zelo tvegano poslanstvo. V neki kanadski raziskavi se je izkazalo, da je 89 % podiplomskih študentov v času študija srečalo *enega samega* profesorja, ki jim je "nekaj dal" glede etike raziskovanja, 82 % pa jih je ocenilo, da se njihov oddelek s tem sploh ni ukvarjal. (Stern, 1997)

David Gosling (2004) je predstavil tri možne pristope k poučevanju etike:

- pragmatični pristop, ki izhaja iz veljavnih pravil in postopkov, s katerimi seznanimo študente;
- implicitni pristop, ki ne razlaga pravil in postopkov, ampak jih smiselno vgrajuje v razumevanje poklica oz. poklicne identitete;
- teoretični pristop, pri katerem študentje spoznajo etiko kot teoretično področje.

O navedenih pristopih smo leta 2009 razpravljali na Prvem etičnem forumu informacijske družbe in slišali precej očitkov s strani teoretične etike na račun naivnosti in nestrokovnosti nefilozofskih obravnav etike, kar lahko odžene "amaterje", ne spodbudi pa "strokovnjakov", da bi se lotili praktičnih etik.

ETIČNE SMERNICE V VISOKEM ŠOLSTVU IN RAZISKOVANJU

Nacionalni program za visoko šolstvo 2011–2020: ".../ uveljaviti etične kodekse visokošolskih organizacij." Raziskovalna in inovacijska strategija Slovenije 2011–2020: ".../ v Sloveniji področje etike v raziskavah ni zakonsko urejeno ... Oblikovanje nacionalnih smernic etičnosti v raziskavah ..., ki jih bo pri svojem delu uporabljala komisija za etiko v raziskavah."

Jacques Berleur, ki si v Unescu, IFIP in drugod že desetletja prizadeva za etično izobraževanje v visokem šolstvu in še posebej za računalniško etiko, je zapisal najbolj bistveno smernico za to področje: "Vloga univerze je formirati ljudi za svobodo. Akademska svoboda je odgovornost do družbe in sveta." (Berleur, 1994, 9)

Med najbolj očitna neakademska ravnanja, ki pa so žal kar pogosta, sodijo:

- fabriciranje in falsificiranje podatkov za namerno zavajanje, selektivno in preišljeno napačno poročanje o raziskovalno pomembnih informacijah;
- prikrito prisvajanje rezultatov dela drugih, vključno s plagiat, zlorabo zaupanega neobjavljenega gradiva ali krajo fizičnih dokumentov;
- izmikanje pravilom in dogovorom na raziskovalnem področju v zvezi z nedotakljivostjo zasebnosti, varstvom živali, preizkušanjem zdravil, radioaktivnimi materiali, genetsko spremenjenimi organizmi in vse to kljub opozorilom univerze ali pristojnih institucij;
- druga ravnanja, ki resno odstopajo od sprejetih etičnih standardov v akademski skupnosti.

Posebej za študente, a ne samo zanje, je treba dodati še naslednja dejanja:

- goljufanje z uporabo nedovoljenih pripomočkov pri preverjanju znanja, vključno s prikrivanjem goljufije drugih študentov,
- večkratno predlaganje istega izdelka pri različnih predmetih,
- potvarjanje akademskih listin,
- pridobivanje nepoštenih prednosti pred drugimi študenti.

Uporaba IKT je potisnila v ospredje vprašanje plagiatorstva. Zorana Ercegovac se je skupaj z Johnom Richardsonom posebej posvetila temu pojavu v digitalnem okolju. (Ercegovac, 2004) Najenostavnejša definicija plagiatorstva je "namerno in zavestno predstavljanje besed drugega človeka kot svoje lastne pri katerem koli akademskem opravilu." Opuščanje posameznih besed ali njihova zamenjava s sinonimi ter spreminjanje slovnične strukture ne spremenijo kvalifikacije dejanja. Res se je izoblikovala cela metodologija plagiatorstva: direktno prepisovanje, okrajšave na začetku ali na koncu, izpuščanje v sredini, vrivanje novih besed, obračanje vrstnega reda, substitucija, sprememba časa, zamenjava osebka, spreminjanje ednine v množino ali obratno, opuščenje dokumentiranja informacije, nepravilna raba narekovajev, parafraziranje itd.

Vse navedeno je "klasika", saj danes plagiat zamenjuje besedna zveza "izreži in prilepi" (angl. *cut and paste*).

Na podlagi mnogih raziskav lahko sklepamo, da je tak postopek, ki je primerljiv s plagiatom, že kdaj uporabilo 80 % študentov. Enako nagnjenje so raziskave odkrile tudi pri tretjini raziskovalcev.

Seveda imamo programsko opremo, ki zlahka najde vse, kar je ukradeno s spleta, in niti ni tako draga, da si je ne bi mogla kupiti sleherni štola. Težko si predstavljamo, da najbolj znameniti plagiator zadnjega obdobja, nemški obrambni minister Freiherr von und zu Guttenberg, tega ni vedel. (Pivec, 2011) Ker tudi študentje to vedo, je težko razumljivo njihovo trmasto prizadevanje, da bi od nekod prepisali tudi tako banalne stavke, kot jih zmorejo učenci osnovne šole. Vse skupaj spominja na več desetletij staro analizo nedavno preminulega Steinarja Kvaleja o goljufanju pri izpitih, ko so študentje v to vlagali toliko časa in inteligence, da bi se izpitno snov zlahka naučili. Že Durkheim je uganil, da je vsega kriv "skriti kurikulum", preko katerega študentje sprejemajo vladajočo moralo okolja. Tako nepoštenje okuži šolo, internet pa je le prostor, v katerem se to zgodi, in ne vzrok. Plagiaty so najpogostejši na poslovnih šolah in najbolj redki na umetniških šolah. Tisti, ki to počno najpogosteje, se izgovarjajo na pomanjkanje časa; tisti, ki tega ne počno nikoli, pa pravijo, da jim tega ne dopušča osebni ponos.

Deutsche Forschungsgemeinschaft je sprejela smernice, o kakršnih govori naša strategija. (DFG, 1998) Pripravo je zaupala ugledni mednarodni skupini, ki je sestavila 16 priporočil. Za razliko od pojmovanj v naši strategiji, ki se vrtijo okoli biomedicine, se nemške smernice nanašajo na celotno raziskovalno sfero, kar mora postati tudi izhodišče slovenskega pristopa k raziskovalni etiki.

Dobro je treba pretehtati tudi zapisano ugotovitev, da pri nas "področje etike v raziskavah ni zakonsko urejeno". Zavedati se je treba, da je zakonska določba potrebna le v primeru, ko je nujna omejitev svobode raziskovanja, sicer pa se odnosi v znanosti urejajo z etičnimi, ne s pravnimi normami. To ne pomeni, da kršiteljev ne zadenejo nobene sankcije: v ZDA vzamejo ugotovitve Urada za raziskovalno integriteto (Office of Research Integrity – ORI) zelo zares in Nacionalna znanstvena fundacija (National science foundation – NSF) krivce za več let izloči iz konkurence za financiranje projektov, vzame jim licenco recenzentov, ob javna sredstva so tudi njihove raziskovalne organizacije, dolžni pa so tudi popraviti lažne navedbe v objavah.

Glede na tako ostre sankcije je pomembno, kdo ima pravico izrekat te ugotovitve. Ni rečeno, da je ureditev v medicini res tako uspešna in neoporečna, da bi jo veljalo kar razširiti še na druge znanosti. Omenili smo že prakso NSF in njenega ORI. Po njem se že dolgo zgleduje Danski odbor za nepoštenost v znanosti (DCSD). Nemška

priporočila obvezujejo visokošolska in raziskovalna združenja k doslednemu ukrepanju proti kršiteljem akademske časti in če tega niso sposobna, izgubijo javna sredstva. Pomembno vlogo ima tudi "raziskovalni ombudsman" z jasnimi pristojnostmi in sredstvi za ukrepanje. Zanimivo bo spremljati, kaj se bo zgodilo z znano Univerzo Bielefeld, ki je promovirala Guttenberga na podlagi disertacije, ki je v veliki meri plagiat.

ETIČNA UPORABA IKT V VISOKEM ŠOLSTVU IN RAZISKOVANJU

John Lenarcic je bil osrednja figura avstralske polemike o tem, ali so etična ravnanja pri človeku "prirojena ali privzgojena" (angl. *nature versus nurture*), šlo pa je za etično uporabo IKT. Zagovarjal je kulturni relativizem, ker "moralne vrednote variirajo od ene do druge kulture." (Lenarcic, 1999) To je resna težava za sicer vseprisotno industrijo IKT, ki zelo podpira vse poizkuse oblikovanja globalne informacijske etike. Visoko šolstvo in znanost pogosto igrata na to karto kozmopolitizma.

Med zanimivejše utemeljitve univerzalne etike uporabe IKT spadajo zamisli Roberta Schultza, izhajajoče iz "načel pravičnosti" Johna Rawlesa, ki jih je sam označil za "reflektivni ekvilibrij". Šlo naj bi za nekakšno globalno družbeno pogodbo, ki bi upoštevala tako interese držav kot svetovne skupnosti. (Schultz, 2010) Akademski skupnosti bi morala pri tem odigrati poveljavno vlogo, ki jo bo postopoma vrnila na piedestal "internacionalne", na katerem je vedno bila, razen zadnjih sto let, ko so jo vključili v "nacionalni interes". Ne da bi se tega zmeraj zavedala, jo v ta položaj potiska uporaba interneta in to je že prva "etična paradigma IKT", o kateri pri nas še nismo resno spregovorili.

Splošna uporaba IKT v akademski sferi in še posebej stalna prisotnost na internetu terjajo ponovne razmisleke o etičnih kategorijah odgovornosti (lojalnost instituciji, služenje skupnemu interesu, transparentnost itd.), poklicnih kvalitetah (osebna integriteta, kompetentnost itd.), strokovni rasti (sprejemanje konceptualnih inovacij, vseživljenjsko učenje itd.), informacijski zasebnosti (zaupnost, korektna uporaba podatkov itd.) in načinih reguliranja odnosov v skupnosti (spoštovanje zakonov in pravil itd.).

Etični kodeksi visokega šolstva običajno že zajemajo naslednja načela uporabe IKT:

- Uporaba računalnikov in mrežnih sistemov v nobenem primeru ne opravičuje odstopanj od normalnih zahtev etičnega ravnanja v visokošolski skupnosti.
- Uporaba računalnikov in mrežnih sistemov, namenjenih široki množici, prinaša dodatne obveznosti – podatki, programska oprema in stroji imajo veliko vrednost in je

treba z njimi ravnati odgovorno.

- Čeprav so nekatera pravila vgrajena v računalnike in mrežne sisteme, te omejitve niso vse, kar mora uporabnik upoštevati. Ne sme si npr. nepooblaščen prilaščati programske opreme, tudi ko je brez zaščite pred kopiranjem.
- Spoštovati je treba zasebnost drugih uporabnikov, tudi če ni posebej zavarovana.
- Upoštevati je treba omejene kapacitete sistema in omogočiti tudi drugim, da ga enakopravno uporabljajo.
- Spoštovati je treba vzpostavljene postopke upravljanja s sistemom.

Nedavno smo v Aolovem TechCrunchu lahko prebrali zaskrbljujočo napoved, da se akademska sfera napihuje v nov "balon", podoben nepremičninskemu, ki je povzročil svetovno gospodarsko krizo. (Bischke, 2011) Finančni zvodniki so iskali nadomestilo za "sanje o lastni hiši" in ga našli v "sanjah o visokošolski diplomi." Zaposlitev zmanjkuje in visokošolska izobrazba naj bi bila jamstvo za poklicno kariero. Odprle so se ugodne kreditne linije, visoko šolstvo pa je začelo dvigovati svoje cene, vendar obstaja vrsta razlogov, da se račun ne bo izšel:

- Prvi razlog je rastoča brezposelnost diplomantov, ob tem pa prekarizacija intelektualnega dela, s katerim ni več mogoče zaslužiti dovolj, da bi lahko z obrestmi vred vrnili najete kredite za študij, ker hočejo zaslužiti tako banke kot univerze.
- Drugi razlog pa se navezuje na uporabo IKT v visokoškolskem izobraževanju, ki jo znajo netradicionalne institucije izrabiti za radikalno znižanje stroškov dostopa do znanja. Množijo se spletne strani, kot so Udemy, eduFire, Veri itd., ki zagotavljajo univerzam primerljive programe brezplačno ali za simbolno ceno. Silicijska dolina danes ostaja zanimiva za javnost po zaslugi podjetja Y Combinator, ki podpira izjemno kakovostne programe in njihove zaposlitvene možnosti. Le redke univerze, med njimi pa na prvem mestu MIT, sledijo temu trendu, ker vedo, kaj pomenijo načela vseživljenjskega učenja, med katera je npr. EU zapisala, Slovenija pa ratificirala tudi pravico do certificiranja izobrazbe, pridobljene mimo tradicionalnih univerz.

Nacionalni program visokega šolstva 2011–2020 dela velike ovinke mimo IKT in ne kaže nikakršne zaskrbljenosti zaradi njenega vpliva na prestrukturiranje dostopa do izobrazbe. Univerze se zanašajo na monopolni položaj in so prepričane, da lahko študente zaprejo v svoje ograde, kar je že ta trenutek daleč od resničnosti. Tudi moralna diskreditacija uporabe IKT v izobraževanju, češ da znižuje njegovo kakovost, podpira lenobo, spodbuja k plagiatom itd., ne bo obstala. Treba se bo soočiti s potrebo po drugačni

organizaciji znanja, ki jo narekuje informacijska in komunikacijska tehnologija – bolje prej kot kasneje.

Reference

- [1] BERLEUR, Jacques (1994). Des rôles et missions de l'université. Namur: Presses Universitaires.
- [2] BISCHKE, Jon, Semil SHAH (2011). Higher education's toughest test. Aol Tech.TechCrunch Dostopno na: <http://techcrunch.com/2011/04/24/higher-education%E2%80%99s-toughest-test/>.
- [3] BOOTH, D. (2002). Academic integrity in the context of new technologies. (Keynote address to the Symposium on academic integrity: technological change and intellectual property. Dostopno na: <http://www.stolaf.edu/people/booth/BoothAddress-toSymposium.html>.
- [4] ERCEGOVAC, Zorana, John RICHARDSON (2004). Academic dishonesty, plagiarism included, in the digital age. *College & Research Libraries*, July 2004.
- [5] DFG – Deutsche Forschungsgemeinschaft (1998). Vorschläge zur Sicherung guter wissenschaftlicher Praxis. Weinheim: Wiley-VCH.
- [6] GOSLING, David (2004). Approaches to ethics in higher education. Learning and teaching in ethics across the curriculum. Leeds: University of Leeds.
- [7] GOULD, Eric (2006). Cultural contradictions and ethical dilemmas in the corporate styled university. *Universities and Corporations. Center of the Study of Ethics in Society, Western Michigan University*, vol. XVI, no. 2.
- [8] KOLAR, Jana (2011). Drzna Slovenija: predloga Nacionalnega programa visokega šolstva 2011–2020 in Raziskovalne in inovacijske strategije Slovenije 2011–2020 (uredili Jana Kolar in Janja Komljenovič). Ljubljana: MVZT.
- [9] LENARCIC, John (1999). Will there ever be a universal code of computer ethics? (Referat na AICEC99 International Computer Ethics, Melbourne, 14–16 Jul, 1999. Dostopno na: <http://www.aice.swin.edu.au/events/AUCEC99/papers1/LEN99048.pdf>.
- [10] PIVEC, Franci (2011). Gutenberg brez narekovajev. *Organizaciji znanja*, letn. 16, št. 1–2, str. 25–27.
- [11] STERN, E. J.; D. ELLIOTT (1997). The ethics of scientific research. Hanover, University Press of New England.
- [12] STIGLITZ, Joseph (2006). Making globalization work. New York: Norton.
- [13] SCHULTZ, Robert (2010). The role of IT in the ethics of globalization. *Issues in Informing Science and Information Technology*, vol. 7, 353–368. Dostopno na: <http://iisit.org/Vol7/IISITv7p353-368Schultz729.pdf>
- [14] UNESCO-CEPES (2004). Ethical and moral dimensions for higher education and science in Europe. Zbirka tekstov in izbrana bibliografija kot gradivo za International Conference on Ethical and Moral Dimensions for Higher Education and Science in Europe. Bukarešta, 2.–5. september 2004.
- [15] WEBER, Max (1919). Wissenschaft als Beruf. V: Max Weber: Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre. Tübingen: Mohr 1968, str. 582–613.

članek

KNJIŽNIČARSKO IN INFORMACIJSKO ZDRUŽENJE NOVE ZELANDIJE

Breda Bizjak

Miklošičeva knjižnica – FPNM,
Filozofska fakulteta Maribor,
Slovenija

Kontaktni naslov:

breda.bizjak@uni-mb.si

Izvleček

Prispevek obravnava zgodovino, delovanje in organiziranost knjižničarskega in informacijskega združenja na Novi Zelandiji (LIANZA). Prikazuje splošne značilnosti in razvoj združenja ter njegovo vlogo v družbenem, kulturnem in gospodarskem prostoru Nove Zelandije.

Ključne besede

združenje LIANZA, knjižničarstvo, knjižnice, Nova Zelandija, Maori

Abstract

The paper deals with the history, operation and organization of the Library and Information Association of New Zealand (LIANZA). It shows the general characteristics and development of the Association and its role in the social, cultural and economic life of New Zealand.

Keywords

LIANZA Association, library science, libraries, New Zealand, Maori

UVOD

Pripadniki istih strok in podobnih interesov se povezujejo v združenja, v katerih poskušajo uresničevati svoje strokovne interese in stroki zagotoviti ustrezen status. Knjižničarska združenja izpolnjujejo informacijsko, komunikacijsko in integracijsko vlogo in s tem omogočajo svojim članom obveščeno o strokovnem dogajanju v ožjem in širšem strokovnem okolju, zagotavljajo strokovne in osebne vezi med člani ter ohranjajo kolektivni duh in zavest pripadnosti isti stroki (Urbanija, 2001, 129). Vloga in pomen knjižničarskih združenj po svetu se razlikuje, tradicionalno pomembno vlogo pa imajo združenja v anglosaških deželah. Ta združenja predstavljajo legitimnega zastopnika interesov stroke ter skrbijo za njen ugled. Delovanje združenja prispeva k večji avtonomnosti stroke v družbi in k njenemu boljšemu ekonomskemu položaju (Ambrožič, 1999, 268).

Eno takih knjižničarskih združenj najdemo v Novi Zelandiji, državi, ki se je razvijala pod angleškim vplivom. Ker je dežela je od nas geografsko zelo oddaljena, jo predstavljamo na kratko skupaj z njeno zgodovino. Pomembno vlogo v tej deželi imajo Maori in s tem tako imenovana bikulturnost, o čemer pišemo v nadaljevanju, temu sledi predstavitev vloge splošnega nacionalnega združenja, ki pokriva vse vrste

knjižnic. Vlogo knjižničarskega in informacijskega združenja opravlja združenje novozelandskih knjižnic in informacijskih servisov Library Information Association New Zealand Aoteroa (v nadaljevanju LIANZA), ki si prizadeva razvijati sodobni knjižnični sistem v Novi Zelandiji, izobraževati knjižničarje, spremljati zakonodajo, izdajati publikacije ter obveščati knjižničarje in javnost o pomenu knjižnic in knjižničarstva.

OSNOVNI PODATKI O NOVI ZELANDIJI

Okoli 1.600 kilometrov dolga in do 200 kilometrov široka Dežela dolgega belega oblaka leži v južnem delu Tihega oceana, okrog 2.000 kilometrov jugovzhodno od Avstralije. Poleg dveh glavnih otokov, Severnega (115.777 kvadratnih kilometrov) in Južnega (151.215 kvadratnih kilometrov), obsega še nekaj okoliških otokov in otočij: Stewartov otok, otočja Chatham, Bounty, Antipodes, Auckland in Kermadec ter otok Campbell. Severni in Južni otok loči 23 kilometrov širok Cookov preliv (Natek idr., 1999, 653). Na južni strani Severnega otoka, ob Cookovem prelivu, leži prestolnica države Wellington. Auckland, ki je bil včasih glavno mesto, pa je danes največje mesto Nove Zelandije, saj v njem živi kar četrtnina njenega prebivalstva (Ferfila, 1995, 201).¹

Nova Zelandija je dežela starih in novih priseljencev. Okoli 13 odstotkov je najstarejših priseljencev Maorov,

ki živijo večinoma na Severnem otoku.² Precej več prebivalcev Nove Zelandije je evropskega, zlasti britanskega porekla, ki so se tukaj naselili po letu 1840. Predstavljajo tri četrtine prebivalstva in po tradiciji zasedajo vodilne položaje v državi. Okoli šest odstotkov predstavljajo priseljenci z drugih tihooceanskih otokov, kot so Tonga, Cookovi otoki in Samoa. Na Novi Zelandiji so si našli delo po razmahu gospodarstva po 2. svetovni vojni. Še novejši priseljenci so iz Azije, zlasti iz Malezije in Hongkonga, in jih je prav tako šest odstotkov (Neubauer, Kladnik, 2005, 412). Britanski pečat nosi tudi verska sestava prebivalstva: 24 odstotkov je anglikancev, 18 odstotkov prezbiterijancev, 15 odstotkov rimokatolikov, 5 odstotkov metodistov, 2 odstotka baptistov itd. (Ferfila, 1995, 197). Uradna jezika sta angleščina in maorščina.

Nova Zelandija je ena od razvitih držav, s stoletji staro in dobro utečeno tržno ekonomijo. V sredini devetdesetih let 20. stoletja so bile značilnosti njenega gospodarstva na ovčjereji temelječe kmetijstvo, majhni industrijski obrati in močan storitveni sektor, zlasti hitra rast ekološko osveščenega turizma (Ferfila, 2004, 147). Poleg hitro razvijajočega se ekološko prijaznega turizma ima Nova Zelandija izjemno razvit komunikacijski sistem (Ferfila, 1995, 191). Njene poslovne partnerice so Avstralija, Japonska, Združene države Amerike, Velika Britanija, Nemčija itd. (Ferfila, 1995, 192).

Slika 1: Država Nova Zelandija (Jugovzhodna Azija, Avstralija, Oceanija, Antarktika, 1997, 95)

Nova Zelandija, neodvisna in demokratična država, članica Commonwealtha, ne pozna pisane ustave. Upošteva zakone, ki jih je pred letom 1947 sprejel

britanski parlament oziroma kasneje novozelandski parlament, ter običajno sledi precedensom angleškega prava. Ceremonialni predstavnik države je angleška kraljica Elizabeta II., zastopa pa jo glavni guverner, ki ima latentna pooblastila za iniciativo na nekaterih področjih, vendar v praksi vedno ukrepa na predlog vlade. Šef vlade je ministrski predsednik, ki je odgovoren parlamentu in ga imenuje glavni guverner. Enodomni parlament ima 97 poslanskih mest, od tega štirje sedeži pripadajo Maorom že od leta 1867 (Ferfila, 1995).

Kratka zgodovina Nove Zelandije

Priseljenci iz Polinezije so se naselili na otokih Nove Zelandije pred približno 1.500 leti. Potomci teh priseljencev so Maori. Evropejci so pripluli precej pozneje – leta 1642 Nizozemec Abel Tasman, leta 1769 pa kapitan James Cook. Po letu 1840 so začeli prihajati evropski priseljenci. Britanska vlada je sklenila, da bo prevzela tista ozemlja, za katera se bo dogovorila z Maori. Tako je britanski kapitan William Hobson 6. februarja 1840 s predstavniki Maorov podpisal sporazum v Waitangiju – Maori so priznali britansko kraljico Viktorijo za vladarja, v zameno pa so jim obljubili nedotakljivost njihove posesti. Plemenski poglavarji so ohranili lastništvo nad zemljo, vendar jo je britanska krona lahko od njih odkupila.³ Tako Maori kot Britanci si po svoje razlagajo določila iz te pogodbe, zato se nesporazumi vlečejo vse do danes. Leta 1852 je parlament v Londonu sprejel britanski ustavni zakon, po katerem je Nova Zelandija dobila svojo vlado. Maori so leta 1867 dobili štiri sedeže v parlamentu. Leta 1907 je Nova Zelandija postala dominion pod britansko krono, novembra 1926 pa je postala dominion z lastno vlado. Polno avtonomijo je dosegla z westminstrskim zakonom, ki ga je britanski parlament sprejel leta 1931, novozelandski parlament pa ga je potrdil leta 1947 (Ferfila, 1995).

ZGODOVINA LIANZE

Novozelandsko knjižničarsko in informacijsko združenje je bilo ustanovljeno leta 1939, njegovi začetki pa segajo v leto 1910, ko se je imenovalo Libraries Association of New Zealand (Združenje knjižnic Nove Zelandije). Vse od takrat igra združenje pomembno vlogo v razvoju knjižnic in informacijskih servisov po vsej državi.

Zgodovino združenja opisujemo v treh stopnjah (LIANZA Profile in Redmayne, 2003):

- Časopisni urednik Mark Cohen je spodbudil mestni svet Dunedina, da je leta 1910 gostil prvo nacionalno knjižnično konferenco⁴ in Združenje knjižnic Nove Zelandije je plod te prve knjižnične konference. Cohena lahko štejemo za ustanovitelja združenja, ki ga je financirala vlada in ki je poleg splošnih knjižnic

vzelo pod svoje okrilje tudi izobraževalne knjižnice. Konferenčne teme so se v naslednjem desetletju ponavljale, govorili so o potujočih in otroških knjižnicah, nacionalni knjižnici Nove Zelandije, brezplačnih knjižničnih storitvah, vlogi parlamentarnih knjižnic ter pooblastilih knjižnic. Prva svetovna vojna je prekinila vsakoletna srečanja vse do leta 1927 in tudi velika svetovna gospodarska kriza je povzročila ponoven premor v konferenčni dejavnosti združenja. Vendar so se kljub krizi v novozelandskem knjižničarstvu dogajale spremembe že od sredine tridesetih let.

Korporacija Carnegie iz Združenih držav Amerike je novozelandskim knjižničarjem ponudila štipendije za strokovni študij v tujini. Ta poteza je imela velik vpliv na novozelandsko knjižničarstvo, saj se še danes čuti vpliv ameriškega knjižničarstva. Drug pomemben mejnik predstavlja Munn-Barrovo⁵ poročilo⁶ o novozelandskih knjižnicah, v katerem avtorja komentirata delo združenja in izpostavljata prednostne naloge, kot so ustanovitev knjižničarske šole in univerzitetnega programa študija knjižničarstva, izboljšanje zakonodaje ter izdajanje knjižničarske revije.

- V drugi razvojni fazi, v obdobju 1935–1990, je treba izpostaviti knjižničarsko konferenco leta 1935. Na tej konferenci je novozelandsko knjižničarsko združenje poleg institucionalnega članstva dovolilo tudi individualno članstvo in spremenilo ime v Novozelandsko združenje knjižnic (New Zealand Library Association). Pod vodstvom vplivnih posameznikov so trideseta leta predstavljala zlato dobo oblikovanja modernega združenja. Med letoma 1935 in 1945 je bilo združenje uspešno pri lobiranju za strokovno knjižničarsko izobraževanje, brezplačne knjižnične storitve, medknjižnično izposojlo in knjižnične storitve na podeželju. V petdesetih letih so se te pridobitve še utrdile. Stroka se je razvijala skozi potrjene in diplomske tečaje, število članov je naraščalo, delovati so začele knjižnice lokalnih uradov, strokovne, otroške in mladinske ter male splošne knjižnice. V obdobju 1960–1979 se je združenje še bolj okrepilo in v letu 1966 je bila ustanovljena Nacionalna knjižnica Nove Zelandije (National Library of New Zealand). Istega leta so bili objavljeni tudi standardi za splošne knjižnice. Pereč problem pa je predstavljalo pomanjkanje usposobljenih knjižničarjev, zato je bilo strokovno izobraževanje knjižničarjev vedno predmet razprav. V osemdesetih letih so knjižnice občutile pritisk pod tretjo laburistično vlado, ki je preoblikovala ekonomsko politiko. Številne knjižnice v vladnem sektorju so zaprli, znanstveni inštituti, ki jih je financirala vlada, so se združili in tako izgubili svojo ključno vlogo kot nacionalni vir znanosti. V knjižničarskem združenju je članstvo upadlo, kar se je nadaljevalo vse do konca osemdesetih let. Hkrati pa je zgodil generacijski prehod, saj so se vidni predstavniki

tridesetih in štiridesetih let začeli upokojevati.

- Tretja stopnja v razvoju novozelandskega knjižničarskega združenja je nastopila po letu 1990. V zgodnjih devetdesetih letih je Vic Elliott, predsednik združenja in knjižničar na Univerzi Victoria v Wellingtonu (Victoria University of Wellington), sprožil gibanje, ki je spodbudilo vključevanje v združenje in aktivno sodelovanje članov pri reševanju strokovnih vprašanj tudi z oblikovanjem posebnih interesnih skupin (special interest groups – SIG). S priznanjem informacijske vloge knjižnic in v bikulturnem duhu se je leta 1992 združenje preimenovalo v Novozelandsko knjižničarsko in informacijsko združenje (New Zealand Library and Information Association/Te Rau Herenga Aotearoa – NZLIA).⁷

Leta 1996 je neki član osebja v nacionalnem uradu zaradi poneverbe skoraj uničil združenje. Po opravljeni reviziji so člani združenja s svojimi velikimi donacijami pokazali, koliko jim združenje pravzaprav pomeni in ko je bilo reševanje združenja končano, so leta 1998 spremenili njegovo ime v Knjižničarsko in informacijsko združenje Nove Zelandije (Library and Information Association of New Zealand – LIANZA).

SKUPNOST LIANZE

LIANZA je del novozelandske knjižničarske in informacijske skupnosti. Ta skupnost vključuje (LIANZA Community): regionalni odbori (Regional Committees), posebne interesne skupine (Special Interest Groups – SIGs), Te Rōpū Whakahaui.

Memorandum je LIANZA sklenila z naslednjimi organizacijami (LIANZA Community):

- Avstralsko knjižničarsko in informacijsko združenje (Australian Library and Information Association – ALIA),
- Združenje novozelandskih knjižničarjev v pravnih knjižnicah (New Zealand Law Librarian Association – NZLLA),
- Združenje novozelandskih knjižničarjev v šolskih knjižnicah (School Librarians Association of New Zealand Aotearoa – SLANZA),
- Novozelandska podružnica Mednarodnega združenja glasbenih knjižnic (New Zealand Branch of the International Association of Music Libraries – IAML (NZ)).

Regionalni odbori LIANZE

Regionalni odbori oziroma regije LIANZE so (Regional ...):

1. Regija Hikuwai se razprostira na Severnem otoku.⁸ Obsega območje od hribovja Bombay do rta Reinga na skrajnem severu otoka oziroma Auckland in pokrajino Northland.
2. Regija Waikato je bila ustanovljena leta 1967. Vključuje nižino Bay of Plenty, Gisborne in del okrožja Franklin.
3. Tretja regija na Severnem otoku je Ikaroa.⁹ Do leta 1999 se je imenovala Centralna regija (Central Region). Razeza se od New Plymoutha na zahodni obali do Hawkes Bayja na vzhodni obali.
4. Na Severnem otoku je še regija Te Upoko o te Ika a Maui, ki se tako imenuje od leta 2001. Obsega mesto Wellington, Lower Hutt, Upper Hutt, mesto Porirua, okrožje Kapiti, območje Wairarapa.
5. Regija Aoraki je bila ustanovljena leta 1937 kot Canterburyjska regija, leta 1995 pa se je preimenovala v regijo Aoraki. Obsega Nelson-Marlborough, Zahodno obalo, otočje Chatham in območje Canterbury.
6. Druga regija na Južnem otoku obsega Otago in Southland.¹⁰

Slika 2: Geografske skupine LIANZE (Regional ...)

Posebne interesne skupine LIANZE

Posebne interesne skupine LIANZE so (LIANZA Community in Redmayne, 2003, 1645):

1. Posebna interesna skupina za bikulturnost (Bicultural Special Interest Group – BIC-SIG) spodbuja in nadzira razvoj novozelandskega knjižničarstva v duhu sodelovanja.
2. Posebna interesna skupina za katalogizacijo

(Cataloguing Special Interest Group – CAT SIG) skrbi za kreiranje in vzdrževanje kvalitetnih katalogov in podatkovnih baz.

3. Posebna interesna skupina za vzhodno obalo (East Special Interest Group – EAST-IN SIG) zagotavlja stalno izobraževanje za informacijske strokovnjake.
4. Posebna interesna skupina za informacijsko tehnologijo (Information Technology Special Interest Group) skrbi za informacije in izobraževanje o informacijski tehnologiji v knjižnicah.
5. Interesna skupina za pomočnike v knjižnici in študente knjižničarstva (Library Assistant and Student's Interest Group).
6. Posebna interesna skupina za restavriranje (Preservation Special Interest Group – Preservation SIG) skrbi za ohranjanje novozelandske knjižnične dediščine.
7. Posebna interesna skupina za splošne knjižnice (Public Libraries Special Interest Group) zagotavlja pomoč pri razvoju splošnih knjižnic in knjižničarjev.
8. Posebna interesna skupina za raziskovanje (Research Special Interest Group – Research SIG) skrbi za raziskovanje v knjižnicah in informacijskih servisih v Novi Zelandiji.
9. Specialne knjižnice in informacijski servisi – Wellington (Special Libraries and Information Services – Wellington – SLIS) omogočajo izmenjavo informacij za vse, ki se zanimajo za specialne knjižnice.
10. Specialne knjižnice in informacijski servisi – Auckland/sever (Special Libraries and Information Services – Auckland/North – SLIS North) zagotavljajo stalno izobraževanje knjižničarjem in informacijskim strokovnjakom v severnem delu Nove Zelandije.
11. Posebna interesna skupina terciarnih knjižnic (Tertiary Libraries Special Interest Group – TEL-SIG) promovira interes knjižničarjev in knjižnic, povezanih s terciarnim izobraževanjem.
12. Interesna skupina za posebne potrebe (Special Need SIG) pomaga pri izboljšanju storitev in dostopu do informacij za ljudi s posebnimi potrebami. Prav tako izobražuje knjižničarje za delo z ljudmi s posebnimi potrebami.
13. Informacijska skupina Taranaki (Taranaki Information Group – TIG-SIG) omogoča izobraževanje za informacijske delavce in uporabnike v lokalni skupnosti Taranaki.¹¹
14. Posebna interesna skupina za zdravstvo (Health Special Interest Group).

Te Rōpū Whakahau

Skupina Te Rōpū Whakahau zagotavlja strokovno in kulturno podporo Maorom, ki so zaposleni v knjižnicah Nove Zelandije. Ustanovljena je bila leta 1992, po podpisu sporazuma z LIANZO leta 1995 pa je postala samostojna pridružena članica.

Avstralsko knjižničarsko in informacijsko združenje

Avstralsko knjižničarsko in informacijsko združenje je bilo ustanovljeno leta 1937. Člani združenja so lahko posamezniki in organizacije, ki lahko izbirajo med različnimi vrstami članstva. Med dejavnostmi zelo aktivnega združenja moramo izpostaviti program zastopanja stroke (angl. *advocacy*), v okviru katerega poteka cel sklop dejavnosti (tudi izobraževanja) s področja lobiranja. Združenje ima zelo podrobno izdelano dolgoročno politiko izobraževanja na področju knjižničarstva, kamor sodi tudi podeljevanje strokovnih kvalifikacij in akreditacija izobraževalnih programov s področja knjižničnih in informacijskih ved ter programov permanentnega izobraževanja (Ambrožič, 1999, 283).

Združenje novozelandskih knjižničarjev v pravnih knjižnicah

Združenje novozelandskih knjižničarjev v pravnih knjižnicah je profesionalna organizacija za tiste, ki delajo s pravnimi informacijami na Novi Zelandiji. Cilj organizacije je podpreti člane in spodbuditi njihov interes ter izmenjevati znanje. Organizacija si prizadeva izboljšati dostop do zakonitih, pravnih informacij, zato vzdržuje stike z vlado, založniki in drugimi ključnimi skupinami. Prizadeva si tudi za povezovanje z drugimi profesionalnimi skupinami na Novi Zelandiji in s sodelavci na čezmorskih območjih.

Združenje novozelandskih knjižničarjev v šolskih knjižnicah

Združenje novozelandskih knjižničarjev v šolskih knjižnicah promovira šolske knjižnice in želi okrepiti njihovo vlogo informacijskih središč. Združenje, ustanovljeno maja leta 2000 v Wellingtonu, povezuje osebe, zaposlene v šolskih knjižnicah, želi izboljšati kvalifikacije tega osebja, lobira za financiranje šolskih knjižnic in boljše pogoje dela v njih. Povezuje se z nacionalnimi in mednarodnimi organizacijami.

Regionalne skupine so v Northlandu, Aucklandu, Waikato/BOP, Central, Wellingtonu, Aorakiju in Otago/Southlandu.

Novozelandska podružnica Mednarodnega združenja glasbenih knjižnic

Novozelandsko združenje glasbenih knjižnic je del Mednarodnega združenja glasbenih knjižnic, arhivov in dokumentacijskih centrov (International Association of Music Libraries, Archives and Documentation Centres –

IAML). IAML je mednarodna organizacija, ki združuje glasbene knjižnice, arhive in zbirke, mediateke, glasbeno-dokumentacijska središča, glasbene bibliotekarje, muzikologe, založnike in prodajalce glasbenega tiska. V deželah, ki nimajo močne glasbeno-bibliotekarske tradicije, je ustanovitev nacionalne skupine IAML pogosto prvi korak k izboljšanju te dejavnosti na lastnem ozemlju. Združenje ima svoje nacionalne skupine v 22 državah, ki prispevajo k mednarodnim projektom (npr. razvoj bibliografskih standardov), obenem pa so osredotočene tudi na specifična domača vprašanja (Curhalek, 2003, 77).

Novozelandsko združenje glasbenih knjižnic obstaja okoli 25 let. Največje glasbene zbirke na Novi Zelandiji najdemo v Novozelandski nacionalni knjižnici (National Library of New Zealand), aucklanski univerzitetni knjižnici (Auckland University Library), aucklanskih mestnih knjižnicah (Auckland City Libraries) in Knjižnici Alexandra Turnbulla (Alexander Turnbull Library). Mnogo drugih novozelandskih knjižnic ima manjše zbirke.

ČLANSTVO V LIANZI

Sodelovanje v aktivnostih strokovnega združenja pozitivno vpliva na knjižničarjev profesionalni razvoj ter njegovo uspešnost pri delu in nadaljnji karieri. Knjižničarji, ki delujejo v združenjih, so boljše informirani, pridobijo novo znanje in številne v komuniciranju s posamezniki in skupinami. Član LIANZE je lahko vsakdo, ki dela v knjižničarstvu ali informatiki.¹²

Člani novozelandskega knjižničarskega in informacijskega združenja knjižnic so lahko posamezniki ali organizacije, ki lahko izbirajo med različnimi vrstami članstva. Člani so lahko tudi osebe in organizacije iz tujine (angl. *overseas members*), ki pa nimajo pravice do glasovanja. Članstvo v LIANZI prinaša določene ugodnosti. Za *individualne* člane je to sodelovanje na seminarjih in konferencah ter izobraževalnih tečajih, prejemanje revij in drugih publikacij po znižanih cenah, informiranje o prostih delovnih mestih ipd. Člani imajo pravico do sredstev za posebne projekte, prav tako imajo možnost vplivati na oblikovanje ciljev in razvojno politiko v stroki. Začetnikom v stroki pa združenje organizira mentorstvo. Sodelovanje v strokovnem združenju daje posamezniku tudi možnost, da se druži s kolegi ter vpliva na razvoj knjižničarskega poklica in novozelandskega knjižničarstva. Institucionalnim članom pa LIANZA svetuje, omogoča pridobivanje vodstvenih izkušenj in izmenjavo kadrov med državami, saj skrbi tudi za mednarodno sodelovanje.

Možnih je nekaj kategorij individualnega članstva (Code ...): navadno članstvo (Ordinary member),

subvencionirano članstvo (Subsidised member), pridruženo članstvo (Affiliated member), častno članstvo (Honorary Life member) – članom ni treba plačevati članarine, čezmorsko članstvo (Overseas member) – člani nimajo pravice do glasovanja.

Kategorije institucionalnih članov so (Code ...): člani matične knjižnice (Parent member), člani podružnične knjižnice (Subsidiary member), člani iz šolskih knjižnic (School Library member).

Članarino plačujejo vsi člani, razen če ni določeno drugače. Višina članarine je različna. Plačuje se za leto dni vnaprej, od dneva vpisa ali obnovitve članstva. Če obveznosti članov niso poravnane še dva meseca po preteku članstva ali če član deluje v škodo LIANZE, lahko Svet združenja člana izključi.

DEJAVNOSTI LIANZE

LIANZA je profesionalna organizacija, ki povezuje posameznike in institucije na področju knjižničarstva in informacijske znanosti na Novi Zelandiji in ima sedež v Wellingtonu.¹³ Od leta 2000 naprej je LIANZA zelo aktivna. Med aktivnostmi je treba omeniti njegovo skrb za strokovno osebje, že prej omenjeno bikulturalnost ter izdajanje publikacij. LIANZA izdaja mesečnik *Library Life/Te Rau Ora*, ki objavlja tekoče novice, in publikacijo *New Zealand Libraries: ngaa puurongo*, ki izhaja dvakrat letno in je osredotočena na raziskovanje v knjižničarstvu. Poleg tega izdaja LIANZA tudi razna poročila, smernice in statistiko, kar je dostopno na svetovnem spletu.

Ukvarja pa se še z raznimi drugimi dejavnostmi, kot so (Governance ...):

1. *Pravica do informiranosti*¹⁴
Prosti pretok informacij je jamstvo za demokratično družbo, zato imajo člani novozelandske družbe temeljno pravico dostopa do informacij, ki vplivajo na njihova življenja. Pri tem so interesi posameznika podrejeni interesom družbe v zadevah, kot so razvoj energije, rudninski viri, industrija, urbanizem itd., lahko pa državljani sodelujejo v procesu odločanja o zadevah, ki se nanašajo nanje (na primer predlog spremembe pokrajine). Prav tako imajo člani novozelandske družbe pravico do zasebnosti in do varstva pred izkoriščanjem informacij. Knjižnice, še posebno splošne knjižnice, so glavne za posredovanje informacij. Knjižničarji imajo dolžnost, da za skupnost, ki ji služijo, pridobijo, organizirajo in zagotovijo dostop do informacij. Osnovni cilj knjižničnih storitev je namreč pridobivanje, organizacija in kroženje informacij, knjižnice pa služijo kot javno dostopne točke za informiranje. Vladni organi na nacionalnem in lokalnem nivoju so dolžni posredovati poročila in druge dokumente širši javnosti brezplačno in za to se lahko uporabi obstoječa mreža splošnih knjižnic, ki so dosegljive vsem.
2. *Intelektualna svoboda*¹⁵
Knjižnice hranijo in dajejo na razpolago znanje in informacije in tako pozitivno vplivajo na učenje in ustvarjalnost ljudi v vseh življenjskih obdobjih. Knjižničarji pa so odgovorni, da se izbor in dostop do informacijskih virov ureja izključno po strokovnem merilu. Noben informacijski vir naj ne bi bil izključen iz knjižnic glede na ideje, ki jih izraža; niti glede na to, kdo je avtor, in ne glede na politična, socialna ali druga stališča avtorja. Nobeno knjižnično gradivo naj ne bi bilo cenzurirano ali z omejenim dostopom. Knjižničarji se morajo upreti vsem poskusom cenzure, razen če to zahteva zakon.
3. *Brezplačne storitve v splošnih knjižnicah*¹⁶
Storitve splošnih knjižnic morajo biti brezplačne in dostopne vsem. Potencialni uporabniki morajo imeti dostop do vseh storitev splošnih knjižnic. Knjižnične zbirke v splošnih knjižnicah naj odsevajo neposreden in potencialen interes družbe, zadovoljijo pa naj tudi osebne interese posameznika. Poleg tega morajo biti splošne knjižnice v pristojnosti lokalne vlade, njihovo financiranje pa v pristojnosti lokalne in centralne vlade.
4. *Zaupnost osebnih podatkov*¹⁷
Temeljna pravica vsake osebe je pravica do zasebnosti in do varstva pred zlorabo in neupravičeno uporabo njenih osebnih podatkov. Podatki, ki jih poseduje knjižnica o svojih uporabnikih, se ne smejo uporabljati za noben drug namen in ne smejo biti na voljo tretji osebi brez dovoljenja dotične osebe, razen če so zahtevani v sodnem primeru.
5. *Knjižnične storitve za otroke in mladostnike*¹⁸
Knjižnice morajo razumeti potrebe otrok in mladostnikov ter s svojimi storitvami izpolniti njihova pričakovanja. V ta namen morajo zagotoviti gradivo, ki odraža interese otrok in mladostnikov, hkrati pa jih tudi bogati. To pomeni, da morajo knjižnice pridobivati tudi gradivo o trenutnih in zgodovinskih vprašanjih, da lahko mladi razvijajo tudi kritično mišljenje. Za razvijanje jezika je treba nabavljati tudi leposlovje, poleg tega pa spodbujati kreativno pisanje. Za uresničevanje bikulturalnosti pa je treba zagotoviti tudi vire, ki predstavljajo različne verske, etične in kulturne skupine v družbi.
6. *Knjižnične storitve za osebe s posebnimi potrebami*¹⁹
Vsak ima pravico do knjižničnih storitev in gradiva, ki zadovoljuje njegove potrebe po izobraževanju, rekreaciji, informacijah. Zato LIANZA spodbuja državne in lokalne oblasti, da zagotovijo knjižnicam ustrezno finančno podporo, da bi lahko potencialnim uporabnikom s posebnimi potrebami ponudile specializirane storitve in gradivo. Prav tako LIANZA

spodbuja uvedbo visokih gradbenih standardov, da bi bila zagotovljena kar največja dostopnost do knjižnične stavbe in uporaba knjižničnih storitev.

7. *Knjižnične storitve za pacifiška ljudstva*
LIANZA je zavezana k izvajanju pogodbe Waitangi in priznava Maore kot *tangata whenua of Aotearoa*. Zaradi posebnih zgodovinskih, ustavnih, demografskih in geografskih vezi med Novo Zelandijo in pacifiškimi narodi se je LIANZA zavezala, da bodo imela pacifiška ljudstva v Novi Zelandiji, ne glede na njihov jezik in kulturo, zagotovljen dostop do knjižnic in informacijskih storitev. Knjižnice imajo pomembno vlogo pri jezikovnem usposabljanju pacifiških narodov v angleščini, vseživljenjskem učenju pacifiških ljudstev in pri razvijanju informacijske pismenosti.
8. *Razstave v splošnih knjižnicah*²⁰
Splošne knjižnice so primeren prostor za razstavljanje aktualnega gradiva (plakatoev, brošur, knjig ...) lokalne, regionalne, nacionalne ali mednarodne narave. Cilj knjižnic je odgovorno zagotavljanje informacij z namenom, da si javnost lahko ustvari lastno mnenje.
9. *Knjižničarji volonterji*²¹
LIANZA navaja, da se kakovost knjižničnih storitev, odgovornost in ugled knjižnice lahko zagotovi le s plačanim in usposobljenim osebjem v knjižnicah. LIANZA nasprotuje težnjam, da bi usposobljene kadre nadomestili prostovoljci, saj uporabniki knjižnic ne bodo deležni storitev najvišje kakovosti.
10. *Knjižničarji svetovalci*²²
Svetovalec naj ponudi svoje storitve potencialnim uporabnikom le na tistih področjih, za katera je dejansko usposobljen. Ne sme delovati pristransko in mora z dejavniki, ki bi lahko vplivali na njegovo pristranskost (na primer poslovna povezava ali interes, moralni, verski dejavnik ...), vnaprej seznaniti uporabnika. Poleg tega mora svetovalec z uporabnikom sestaviti pisni sporazum in se dogovoriti o vseh pomembnejših pogledih. Informacije ali gradiva, ki ga je pridobil in je zaupne narave, ne sme uporabiti za druge namene, razen če zakon zahteva drugače. Prav tako naj ne sprejema vzporednih nalog, ker bodo te verjetno v nasprotju s prvotno nalogo. Tudi poklicnemu ugledu drugih knjižničarjev ne sme škoditi. Svetovalec ni odgovoren za izid, če je ta pristranski zaradi pomanjkanja informacij, ker je uporabnik zaradi upravičenih razlogov zadržal relevantne informacije.

Vsekakor pa moramo kot prednostni nalogi LIANZE izpostaviti razvoj predmetnih oznak v maorščini (Maori Subject Headings) in razvoj nacionalne informacijske strategije. Dandanes je lobiranje pri vladi intenzivnejše, večja je tudi udeležba knjižničarjev

pri oblikovanju strateških procesov. Ključna področja so informacijska pismenost, e-vlada, podpora znanosti in raziskavam, zbirke kulturne dediščine, digitalna ločnica (bogati proti revnim, urbano okolje proti ruralnemu) ter zagotavljanje možnosti Maorom in pacifiškimi ljudstvom, da v čim večji meri izkoristijo, kar jim ponuja informacijska doba.

Največji dogodek v letu je konferenca LIANZE in se navadno odvija v drugem delu leta.

Skrb za kadre

Vloga katerega koli združenja, ki deluje na področju knjižničarstva, je predvsem zagotavljanje podpore in pomoči članom, tako da so sposobni nenehne spremembe uvajati v svojo prakso (Ambrožič, 1999, 276). Kvaliteten kader in dobra organizacija sta osnovna pogoja za uspešno delovanje vsake knjižnice. Delavci morajo biti profesionalno usposobljeni, imeti morajo ustrezne osebnostne lastnosti in čutiti pripadnost stroki. LIANZA skrbi za izobraževanje knjižničarjev v do- in podiplomskih programih, aktivna je pri vzdrževanju poklicnih standardov, skrbi za status tega poklica in za njegovo prepoznavnost. Stalen profesionalni razvoj spodbujajo tudi na letnih konferencah in drugih dogodkih.

LIANZINE nagrade

Za delo na knjižničarskem in informacijskem področju LIANZA podeljuje naslednje nagrade (LIANZA Awards):

- Award of a Fellowship of the New Zealand Library Association je najvišje priznanje združenja in ga prejmejo posamezniki za vidne rezultate pri napredovanju knjižničarske stroke.
- Prav tako je posameznikom namenjena LIANZA Associates za njihovo posebno zavzetost pri delu.
- Dobitnik Award of LIANZA Letter of Recognition pa je lahko posameznik ali organizacija. Nagrada se podeli za izjemen prispevek k razvoju novozelandskega knjižničarstva ali pa za opravljeno delo oziroma storitve v določenem časovnem obdobju.
- Letter of Recognition for Bicultural Development within New Zealand Aotearoa se podeljuje posameznikom ali organizacijam, ki so pomembno prispevali k bikulturnosti.
- Z Award of Merit Management so nagrajeni posamezniki, ki so prispevali nove ideje na področju upravljanja v knjižničarstvu. Posameznikom, ki vidno prispevajo h knjižničnemu trženju, se podeli Award of Merit Marketing.

Združenje podeljuje tudi naslednje nagrade za mladinsko literaturo (LIANZA Children's Book Awards):

- Ester Glen Award se podeljuje za najodličnejši prispevek k literaturi za otroke do petnajstega leta starosti. Ustanovljena je bila leta 1944.
- Za ilustracije otroških knjig se podeljuje Russell Clark Award.
- Elsie Locke Award pa za strokovno delo za mladostnike.
- Te Kura Pounamu se podeli avtorju, ki je vidno prispeval k literaturi za otroke in mladostnike in je njegovo delo napisano v maorščini.
- John Harris Award se podeljuje za bibliografije ter znanstvena dela, ki posegajo v zgodovino Nove Zelandije in predstavljajo prispevek k novozelandskemu knjižničarstvu.
- Edith Jessie Carnell Travelling Scholarship se podeljuje z namenom, da bi prispevala k napredku profesije in da bi študentje v prihodnosti uspešno nadaljevali profesionalni razvoj.²³
- Tretja nagrada v sklopu LIANZA Study Awards je Ada Fache Fund.²⁴ Sklad je bil ustanovljen leta 1995 z namenom pomagati posamezniku oziroma posameznikom.
- Kot spodbuda in podpora maorskim študentom knjižničarske in informacijske znanosti se podeljuje LIANZA Rua Mano Scholarship.
- Paul Szentirmay Special Librarianship Scholarship se podeljuje vsako tretje leto.²⁵

LIANA podeljuje štiri študentske nagrade:

- Mary Fleming Prize se podeljuje vsako leto za katalogizacijo.²⁶
- David Wylie Prize se podeljuje za najboljšo pisno delo študentom MLIS course na Victoria University of Wellington.²⁷
- LIANZA Prize se podeljuje vsako leto najboljšemu študentu na Open Polytechnic of New Zealand.
- Te Puunamawa Award, na isti univerzi, se podeljuje za najboljšo delo o bikulturnosti.²⁸

Med nagradami Partnered Awards je treba omeniti 3M Award, ki se podeljuje vsako leto za inovacije v knjižničarstvu. V sklopu te skupine nagrad pa še lahko omenimo YBP/Lindsay and Croft Award for Collection Services (na primer za prispevek na področju razvoja zbirk), Hydestor Professional Development Award in Nielsen Bookdata Research Award.

ORGANI UPRAVLJANJA LIANZE

Novozelandsko knjižničarsko in informacijsko združenje vodi National Council (Nacionalni svet) (Rules ...): funkcionarji, svetniki (iz vsake izmed že omenjenih šestih regij po eden), predstavnik Te Rōpū Whakahaui in tajnik združenja.

Funkcionarji združenja pa so (Rules ...): predsednik, podpredsednik, blagajnik, predsednik Te Rōpū Whakahaui in prejšnji predsednik.

Svetniki so izvoljeni za dobo dveh let, po izteku mandata pa so lahko ponovno izvoljeni. Vsak svetnik je izvoljen v svoji regiji, ki jo tudi predstavlja. Predstavnik Te Rōpū Whakahaue volijo člani Te Rōpū Whakahaue.

Svet je odgovoren za imetje LIANZE, zato na letnem srečanju med drugim poda izčrpno poročilo o dejavnostih združenja, blagajnik pa predstavi finančno stanje. Poročila izidejo v reviji združenja v roku treh mesecev "po končanem finančnem letu". Predsednik Sveta ima pooblastilo, da sprejme nujne odločitve, ki jih na naslednjem srečanju Sveta ratificirajo.

ZAKLJUČEK

Novozelandski knjižničarji so kaj hitro spoznali, da je bibliotekarstvo družbeno koristna dejavnost in da lahko največ prispevajo s tem, da so povezani v strokovno združenje – LIANZA. Tako si skupaj prizadevajo za večjo strokovnost in kvalitetno delo pri širokem spektru knjižničnih storitev, promovirajo knjižnice in vzpostavljajo status knjižničarjev in knjižničarske stroke v družbi. Prav tako LIANZA podeljuje nagrade in priznanja za profesionalni razvoj in članom združenja zagotavlja kolegialno podporo. Sodeluje tudi pri usmerjanju državne politike na področju knjižničarstva. Je članica Mednarodne federacije knjižničnih združenj in ustanov (International Federation of Library Associations and Institutions – IFLA). Za razliko od ameriškega bibliotekarskega združenja (American Library Association – ALA) pa nima vpliva na akreditacijo univerzitetnih študijskih programov za knjižnične in informacijske vede.²⁹

V demokratični ureditvi države postavlja LIANZA pravico dostopa do informacij, virov, pomembnih za posameznika oziroma družbo, zelo visoko. Pri tem zagovarja pravico do zasebnosti in do varstva osebnih podatkov posameznika pred izkoriščanjem.

Novo Zelandijo je zaznamovala njena kolonialna preteklost. Skoraj vsaka reka, jezero, gora je povezana

z legendami, ki so jih Maori prenašali ustno iz roda v rod, in še vedno so v rabi maorska poimenovanja krajev, rek, gor ..., kar med drugim kaže, da na Novi Zelandiji pripisujejo bikulturnosti velik pomen.

Opombe

- 1 Auckland je znan tudi kot mesto jader, saj ima eno največjih pristanišč za jahte in jadnice na svetu (Neubauer, Kladnik, 2005).
- 2 Beseda Maori pomeni običajno oziroma navadno ljudstvo, označuje pa staroselsko ljudstvo, ki naj bi po eni izmed legend v 10. stoletju s kanuji priplulo iz vzhodne Polinezije. Kopno so poimenovali Aoteoroa oziroma Dežela dolgega belega oblaka (Bratun, 2006).
- 3 Po pogodbi je smela maorsko zemljo kupovati le britanska vlada. Ta jo je z velikim dobičkom preprodajala priseljencem.
- 4 Mark Cohen je bil v obdobju 1890–1909 tajnik in ustanovitelj Dunedinskega združenja brezplačnih splošnih knjižnic (Dunedin Free Library Association). Med potovanjem na državno tiskovno konferenco v Londonu, leta 1909, je temeljito raziskal knjižničarska združenja v Veliki Britaniji, Kanadi in Združenih državah Amerike.
- 5 Munn je bil direktor carnegijske knjižnice v Pittsburghu (Carnegie Library of Pittsburgh), Barr pa knjižničar v splošni knjižnici v Aucklandu (Auckland Public Library).
- 6 Novozelandske knjižnice: Pregled stanja in predlogi za izboljšavo delovanja (New Zealand libraries: A Survey of Conditions and Suggestions for their Improvement), 1934.
- 7 Bikulturna družba je ena od temeljnih vrednot novozelandskega knjižničarskega združenja. Izhaja iz temeljnega dokumenta med Maori in britansko vlado. To je pogodba Waitangi iz leta 1840, ki govori o partnerstvu med prvotnimi naseljenci Nove Zelandije, to je Maori, in priseljenci (Redmayne, 2003, 1644). Leta 1985 so začeli uradno promovirati bikulturnost namesto modela multikulturnosti. Če bi na Novi Zelandiji vpeljali pojem multikulturnost, kot na primer v Avstraliji in Kanadi, bi bili Maori samo ena od etičnih manjšin, brez posebnega statusa v družbi. Razlogi za razvoj bikulturnosti so naslednji (Robinson idr., 2000, 190): ogromna maorska populacija, zakonske posledice pogodbe Waitangi iz leta 1840, rastoča dejavnost maorskih voditeljev, želja po edinstveni novozelandski identiteti.
- 8 Ime Hikuwai pomeni rep Mauijeve ribe. Severni otok ali Te Ika a Maui (Mauijeva riba) namreč spominja na ribo, pri čemer je glavno mesto Wellington glava, Taranaki in East Cape pa sta plavuti (Tai ...). O polbogiu Mauiju obstajajo številne zgodbe. Pripisujejo mu, da je na oceanskem dnu ulovil Polinezijo in jo podaril ljudem, da je ljudem podaril tudi ogenj, da je z ribiško mrežo ulovil Sonce in ga upočasnil, da bi ljudje imeli daljši dan. Imel je štiri brate. Ko so njegovi bratje šli ribarit, se je skrival v čoln, da je lahko šel z njimi. Bratje ga zaradi njegovih zvijač namreč niso hoteli vzeti s seboj. Ko so ga odkrili, mu niso dali trnka. Tako je Maui namesto trnka uporabil koščico in izrekel magične besede. Ulovil je ogromno ribo z imenom Te Ika a Maui, ki je postala Severni otok Nove Zelandije. Mauijevi pohlepn
- bratje so začeli ribo rezati, ki se je od bolečin zvijala in se je njena koža nagubala. Zato je Severni otok hribovit (Lewis, 1985, 38).
- 9 Ikaroa pomeni dolgi del ribe (Regional ...).
- 10 Pokrajina Južnega otoka je večinoma gorata. Osrednji del gorovja obsegajo Južne Alpe z najvišjim vrhom Mount Cook, ki ga Maori imenujejo Aoraki ali Tisti, ki prebada oblake (Neubauer, Kladnik, 2005). Južni otok je poznan kot Te waka a Maui ali Mauijev kanu, s katerim je Maui ulovil Severni otok. Najjužnejši, Stewartov otok pa je znan kot Te punga a Maui ali Mauijevo sidro (The legend ...).
- 11 Taranaki je maorsko ime za ognjenik Egmontova gora. Po tem ognjeniku je dobil ime narodni park Egmont, ki je rastlinsko izredno bogat. Maori pripovedujejo, da je v davnih časih Taranaki živel sredi Severnega otoka, a se je, zaljubljen v žensko goro Pihange, spopadel z drugo moško goro, s Tongarirom. Taranaki je bil premagan, zato je odstopal proti jugozahodu ter spotoma izdolbel sotesko reke Wanganui (Vsa ..., 2004, 264).
- 12 V oktobru 2010 je imela LIANZA 1.844 individualnih članov in 370 institucionalnih članov.
- 13 Spletna stran združenja: www.lianza.org.nz.
- 14 Access to information (Svet NZLA, 11. maj 1978, revidiranje izjave – Svet LIANZE, 17. november 2002).
- 15 Statement on intellectual freedom (Svet LIANZE, 21. marec 2002).
- 16 Free public library service (Svet NZLIA, 21. februar 1986).
- 17 Confidentiality of library records (Svet LIANZE, 15. november 1984).
- 18 Library services to children and young people (Svet NZLA, 21. februar 1986, revidiranje izjave – Svet LIANZE, 17. marec 1995).
- 19 Library services for disabled people (Svet NZLA, 16. oktober 1980).
- 20 Displays in public libraries (Svet NZLA, 10. avgust 1978).
- 21 Dokument za področje prostovoljstva: Statement on voluntary workers.
- 22 Za svetovalce veljajo načela Principles applying to consultant librarians, ki so dopolnilo Code of Professional Conduct, ki veljajo za knjižničarje. Glavna odgovornost svetovalca je skrb za uporabnike. V vseh zadevah upošteva pogodbo in ravna v skladu z interesom svojih uporabnikov, vendar pod pogojem, da ta ni v nasprotju z javnim interesom.
- 23 Štipendija se podeljuje po oporoki Archibalda Williama Dunninghama, vendar je poimenovana po Edith Jessie Carnell, knjižničarki Angležinji, ki je delala na Novi Zelandiji v obdobju 1939–1944.
- 24 Ada Fache je večino svoje knjižničarske kariere preživela v splošni knjižnici v Dunedinu (Dunedin Public Library). Mnogim je bila v pomoč, da so prejeli knjižničarske kvalifikacije.
- 25 Paul Szentirmay je leta 1960 zaključil podiplomski program na New Zealand Library School. Kasneje je delal kot knjižnični vodja Oddelka za znanstveno in industrijsko raziskovanje (Department of Scientific and Industrial Research). Med drugim je bil tudi ravnatelj National Library's Reference. Leta 1988, ko se je upokojil, je prejel nagrado LIANZA Fellowship. Aktiven je pa tudi po upokojitvi. Tako je oblikoval National Library Society. Paul Szentimay je tudi doživljenski član LIANZE in National Library Society.
- 26 Mary Fleming (1908–1964) je bila predavateljica (Senior

- Lecturer) katalogizacije na New Zealand Library School v obdobju 1946–1964.
- 27 David Wyle (1925–1985) je bil knjižničar na Victoria University of Wellington. Nagrada se podeljuje kot priznanje za skrb pri izobraževanju v knjižničarstvu. MLIS je kratica za Master of Library and Information Studies in pomeni magisterij na področju bibliotekarstva in informacijske znanosti. MLIS je podiplomska kvalifikacija, ki jo zahtevajo v strokovnih knjižnicah in na informacijskih menedžerskih pozicijah na Novi Zelandiji (Master ..., 2009).
- 28 Terciaro izobraževanje na Novi Zelandiji sestavljajo tudi politehnične oziroma inštituti za tehnologijo. To so državne ustanove in organizirajo različne smeri poklicnega izobraževanja in specializacij.
- 29 V Ameriki v razpisih za prosta delovna mesta za knjižnice zahtevajo, da ima kandidat končan program šole z akreditacijo ALA (Ambrožič, 1996). Univerze na Novi Zelandiji imajo mehanizme za notranji in zunanji nadzor svojih študijskih programov. Za kvaliteto le-teh skrbi The Committee on University Academic Programmes of the New Zealand Vice-Chancellors' Committee (NZVCC). Prav tako morajo univerze zadostiti standardom New Zealand Qualifications Authority (The New Zealand ...).
- [13] Lewis, D. (1985). *The Maori: heirs of tane*. London: Orbis.
- [14] *LIANZA Awards*. Pridobljeno 8. 3. 2009 s spletne strani <http://www.lianza.org.nz/development/awards/index.html>.
- [15] *LIANZA Community*. Pridobljeno 15. 2. 2009 s spletne strani <http://www.lianza.org.nz/community>.
- [16] *LIANZA Profile*. Pridobljeno 19. 12. 2008 s spletne strani <http://www.lianza.org.nz/about/profile/index.html>.
- [17] *Master of Library and Information Studies*. Pridobljeno 8. 3. 2009 s spletne strani <http://www.vuw.ac.nz/mlis>.
- [18] Natek, K., Natek, M. (1999). *Države sveta 2000*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- [19] Neubauer, N., Kladnik, D. (2005). *Enciklopedija za vedoželjne – svetovna geografija*. Ljubljana: Prešernova družba.
- [20] *The New Zealand university system*. Pridobljeno 12. 1. 2009 s spletne strani <http://www.fulbright.org.nz/studynz/uni.html>.
- [21] Redmayne, J. (2003). Library and Information Association of New Zealand. V *Encyclopedia of Library and Information Science* (str. 1642–1645). New York, Basel: M. Dekker.
- [22] *Regional Councils*. Pridobljeno 19. 12. 2008 s spletne strani <http://www.lianza.org.nz/about/profile/regions/index.html>.
- [23] Robinson, G. M., Loughran, R. J., Tranter, P. J. (2000). *Australia and New Zealand: economy, society and environment*. London: Arnold ; New York: Oxford University Press.
- [24] *Rules of LIANZA*. Pridobljeno 23. 11. 2008 s spletne strani <http://www.lianza.org.nz/about/profile/council/rules-of-lianza.html>.
- [25] *Tai Tokerau Tourism*. Pridobljeno 20. 3. 2009 s spletne strani http://www.taitokerau.co.nz/cape_reinga_waitangi_stone_store.htm.
- [26] Urbanija, J. (2001). Vloga bibliotekarskih društev z vidika poslanstva bibliotekarske stroke. V: *Zbornik ob 25-letnici Društva bibliotekarjev Celje: Kaj lahko bibliotekarska društva prispevajo k razvoju stroke: posvet* (str. 128–129). Celje: Društvo bibliotekarjev.
- [27] *Vsa čuda sveta: vodnik po naravnih lepota sveta*. (2004). Ljubljana: Mladinska knjiga.

Reference

- [1] *About us*. Pridobljeno 10. 3. 2009 s spletne strani <http://www.lianza.org.nz/about/>.
- [2] Ambrožič, M., (1996). Ameriško bibliotekarsko združenje: vsem enake možnosti dostopa do "informacijske hitre ceste". *Knjižnica*, 40(2), 123–134.
- [3] Ambrožič, M., Kastelic, J. (1999). Kakšna knjižničarska združenja za drugačno pripadnost stroke. *Knjižnica*, 43(2/3), 267–294.
- [4] Bratun, Š. (2006). Rotorua – blatni bazeni in Maori. *Horizont: revija za turizem*, 51, 62–67.
- [5] *Code of Practice – Part One*. Pridobljeno 15. 12. 2008 s spletne strani <http://www.lianza.org.nz/about/governance/code/coppart1.html>.
- [6] Curhalek, T. (2003). Glasbene knjižnice in zbirke v Sloveniji in svetu: značilnosti in razvojni trendi. *Knjižnica*, 47(3), 67–84.
- [7] Ferfila, B. (1995). *Indonezija, Avstralija in Nova Zelandija*. Radovljica: Didakta.
- [8] Ferfila, B. (2004). *Avstralija, Nova Zelandija in Indonezija*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- [9] Goldsberry, S. (1984). *Maui the demigod: an epic novel of mythical Hawai'i*. New York: Poseidon.
- [10] *Governance Documents*. Pridobljeno 15. 12. 2008 s spletne strani <http://www.lianza.org.nz/about/governance/index.html>.
- [11] *Jugovzhodna Azija, Avstralija, Oceanija, Antarktika*. (1997). Ljubljana: Mladinska knjiga.
- [12] *The Legend of New Zealand*. Pridobljeno 20. 3. 2009 s spletne strani http://www.newzealand.com/travel/about-nz/features/legend-of-maui/legend-of-maui_home.

GUTTENBERG BREZ NAREKOVAJEV

KATERI GUTTENBERG?

Pomembna nemška javna oseba s polnim imenom Karl Theodor Maria Nikolaus Johann Jacob Philipp Franz Joseph Sylvester Freiherr von und zu Guttenberg je nepričakovano zaznamovala akademsko dogajanje v začetku tega leta. *Süddeutsche Zeitung* je 16. februarja 2011 objavil, da je doktorat tega človeka na Univerzi Bayreuth preklican, ker so bistveni deli njegove disertacije prepisani od drugih avtorjev, kar pa ni navedeno. Ker je bil Guttenberg, ne tako davno tajnik kanclerke Angele Merkel, nato gospodarski in obrambni minister, predestiniran za bodočega kanclerskega kandidata, je ob tej novici nastala velika afera in se je moral umakniti iz politike.

Guttenberg ni v sorodu z znamenitim Guttenbergom iz Mainza, čeprav se je kariera obeh zavrtela okoli knjig. Izhaja iz plemiške družine, soproga Stephanie pa je celo potomka Otta von Bismarcka. Rojen leta 1971 je najprej končal pravo v Bayreuthu, nato nekaj politologije v Münchenu, leta 2007 pa je doktoriral iz prava, spet v Bayreuthu. Ob tem je bil od leta 2004 polno zaposlen, pretežno z upravljanjem družinskega premoženja, vendar tudi s številnimi drugimi poslovnimi nalogami, leta 2008 pa je vstopil v poklicno politiko ter se v njej neverjetno naglo vzpenjal.

PREPISAN DOKTORAT

Za knjižničarje je pomembna njegova zgodba z doktoratom, ki ga je zagovarjal na pravno-gospodarski fakulteti Univerze Bayreuth. Dekan in strankarski kolega iz CSU mu je omogočil privilegiran vpis na doktorski študij. Mentor je bil ordinarius Peter Häberle, somentor pa prof. Rudolf Streinz. Za disertacijo *Ustava in ustavna pogodba* je dobil skupno oceno summa cum laude in je bil 7. maja 2007 promoviran v doktorja prava. Disertacija je izšla v knjižni obliki leta 2009 pri berlinski založbi Duncker & Humblot z naslovom *Verfassung und Verfassungsvertrag. Konstitutionelle Entwicklungsstufen in den USA und der EU*.

Da Guttenberg ni bil prav natančen pri postavljanju narekovajev, ko je navajal druge avtorje, je že poleti 2010

opozoril nekdo v Münstru, vendar njegovega pisma niso objavili. Februarja 2011 pa se je oglasil Andreas Fischer-Lescano z Univerze Bremen, ki je identificiral prepisana poglavja ter o tem obvestil oba mentorja in časopis. Takoj za tem je objavil tudi strokovno recenzijo v časopisu *Kritische Justiz*.

In sedaj nastopi moment, ki je bil na tradicionalni univerzi nepredstavljen: na internetu se je pojavila stran "GuttenPlag Wiki", kamor je strokovna javnost v izredno kratkem času nasula prav vse, kar je bilo v Guttenbergovi knjigi nekorektno in prepisano. Pregledali so tudi njegove druge objave in tudi v njih odkrili celo množico plagiatov. Take "akademske sankcije" doslej svet ni poznal in to si je treba zapomniti.

Marca je bil na spletni stran GuttenPlag Wiki objavljen "obračun" prepisovanja: prepisane navedbe se nahajajo na 324 od 393 strani ali na 82 % knjige (le nekaj dni kasneje se je delež strani s prepisanim besedilom zvišal na 92,87 %), pri čemer gre za 29 plagiatov integralnih poglavij, poleg tega pa je bilo prepisanih še 234 opomb pod črto, ne da bi bili navedeni njihovi avtorji. Najbolj brezskrbno sta bila izropana dva vira: o odnosih med Turčijo in EU iz študije Hanns-Seidel-Stiftung (CSU) ter študije znanstvenega oddelka Bundestaga. V celoti vzeto je bila prepisana četrtnina besedila disertacije.

Za prvo reakcijo na obtožbe si je Guttenberg izbral besedo absurdno (abstrus). Dopustil je možnost, da se med 1200 opomb prikrade tudi kakšna napaka pri citiranju, ki bo pri novi izdaji pač popravljena. Sledilo je priznanje, da nekaj napak je, a menda ja kdo ne misli, da je imel namen goljufati. V manj kot tednu dni je javno zagotovil, da svojega doktorskega naslova ne bo več uporabljal, ker ga pri ministrski funkciji tudi ne potrebuje. In je res spremenil "glavo" svojih uradnih dopisov.

Ko je bila prevara s plagiatom že na dlani, se je Guttenberg v Bundestagu branil, da gre za umazano politično igro opozicije, ki hoče za vsako ceno uničiti svojega nasprotnika. Vendar sta obe strani parlamenta ugotavljali, da človek res nima čisto jasnih kriterijev glede odgovornosti in poštenja. Ob tem pa je najraje od vseh govoril o obnovi "pravih pruskih vrednot".

UNIVERZA BREZ HLAČ

Kritični pogledi in očitki so leteli tudi na Univerzo v Bayreuthu. Upoštevati je treba, da v Nemčiji že nekaj časa poteka polemika o kakovosti njihovega visokega šolstva: dobri kadri bežijo v ZDA, njihove univerze pa nimajo več takega slovesa, da bi pritegnile genije od drugod. Zvezna vlada je zato rezervirala 4 milijarde evrov, s katerimi bi desetim univerzam omogočila dvig nad povprečje, za kar so jo neizbrane univerze tožile pred ustavnim sodiščem. Bayreuth ni med izbranimi, ampak med tožnicami in sedaj se jim je zgodila takšna blamaža ...

Stekli so vsi možni postopki preverjanja doktorata, ki jih je Guttenberg prehitel s prošnjo, da ga razveljavijo. Predsednik univerze Rüdiger Borman je ne glede na to izjavil, da je Guttenberg kršil temeljna pravila znanstvenega dela in da navajanje virov brez narekovajev ne more biti nič drugega kot plagiat. "Samonadzor znanosti" pa ni odgovoril na vprašanje, ali je doktorand namerno goljufal izpitno komisijo ali ne, kar bi imelo tudi kazenske posledice. Te bodo tako ali tako sledile po zakonu o avtorskem pravu. Profesor Oliver Lepsius, naslednik mentorja Häberleta, je skrajno oster in obtožuje Guttenberga, da je načrtno in sistematično izrabil plagiat, sedaj pa nima pojma, kaj je storil. Po njegovem je izgubil stik z realnostjo in tak človek za politiko ni pravi.

Ampak zakaj nihče ni že prej opazil napak v disertaciji, ki niso igle v kopicici sena, ampak prava polena? Postopek je vendar strašno drobnjakarski in dolgovezen. Doktorska komisija mu je namesto zavrnitve nezrelega besedila dodelila najvišjo možno oceno. Razen tega je po pravilniku knjiga ležala dva meseca na dekanatu, vsakomur na voljo, da izreče svoje nestrinjanje z njeno vsebino. Sledil je še znanstveni kolokvij o doktorandovih dognanjih. Celotna velecenjena fakulteta ni spravila

skupaj ene same pripombe in morda si prav s tem lahko razlagamo Guttenbergovo začetno aroganco.

Mnogi so menili, da "grešna" univerza ne more kar sama oceniti, kaj vse je bilo narobe, zato so v Bayreuthu za zunanjo presojo angažirali dve glavni moralni avtoriteti nemškega visokega šolstva: Wolfganga Löverja, ombudsmana Nemške raziskovalne skupnosti (DFG), in Jürgena Mittelstrasa, direktorja Centra za filozofijo in teorijo znanosti v Konstanzi ter nekdanjega predsednika Evropske akademije znanosti. Vzela sta si kakšen mesec in poznavajoč njun pristop lahko pričakujemo temeljito razčlemba, ki bo pomembna za mednarodni visokošolski prostor.

Še nekaj dodatno otežuje položaj Univerze v Bayreuthu, in sicer to, da je Rhön Klinikum AG, katere solastnik je Guttenberg, prav v času priprave njegovega doktorata darovala fakulteti, kjer je doktoriral, 750.000 evrov za ustanovitev Katedre za medicinski menedžment in zdravstvene vede. Javnost pa vse težje verjame v naključje.

AKADEMSKI NAUKI

Kaj naj si o celi zgodbi mislijo študentje, ki jih asistenti zagrizeno kontrolirajo pri pisanju testov celo tako, da si stole postavijo na kateder in jih opazujejo s ptičje perspektive? Kaj celotna afera pomeni za nemške doktorje znanosti, ki konkurirajo na mednarodnih razpisih? Kako naj nemške univerze prepričajo svet o svoji odličnosti, ki jim je bila nekoč splošno priznana? In kako bodo ubranili internet, ki ga konservativni akademiki z gnusom zavračajo, kot ključno sestavino sodobnega visokega šolstva?

Ewald Berning, do nedavnega glavni načrtovalec bavarskega visokega šolstva (ki se najpogosteje od nemških univerz uvršča na svetovne lestvice kakovosti) in sedaj profesor na vatikanski Gregoriani, opozarja, da "/.../ causa Guttenberg ni razlog, ampak simptom krize nemškega visokega šolstva". Danes nihče iz akademskih vrst ne bo rekel, kar je skromno priznal Newton, da je videl tako daleč, ker je zlezal na ramena velikanov, ki so odkrivali svet pred njim. V Nemčiji na mnogih znanstvenih področjih še vedno velja, da se za doktorat "zmenita" kandidat in mentor (nem. *Doktorvater*) in da vse skupaj poteka po prastari shemi "mojster – vajenec". Ob današnji razvejanosti in dostopnosti virov ter pluralnosti v znanosti je takšen odnos preživel: mojster ne more siliti vajenca, da ga oponaša in ga tudi ne more več spremljati pri njegovem popotovanju po znanstveni pokrajini ter sproti odkrivati, kdaj je uporabil tehniko "kopiraj in prilepi" (angl. *copy and past*). Torej tudi ne more odgovarjati za njegov razvoj. To se skuša prikriti s podrobnimi postopki in bleščečimi ceremoniali, toda pri Guttenbergu se je pokazalo, koliko je to vredno: plemeniti gospod je vse skupaj "nategnil" in lahko le

sočustvujemo z užaljenimi mentorji. Še huje je, da se je "podeljal" v gnezdo in sedaj smrdi do neba.

Doktorat se mora spremeniti in se v večini akademskih okolij ter področij tudi je, tako da nastaja v timu organizacije ali v kontekstu mednarodnih nevidnih kolegijev (angl. *invisible college*), kjer se plagiat takoj pokaže in kjer ni mogoče odkrivati tople vode. Brez kolektivnega nadzora in znanstvene kritike so Guttenbergi vsakdanji pojav. Bolj hudomušni nemški komentatorji predlagajo, da bi v vseh akademskih knjižnicah postavili "Guttenbergov kotiček", kjer bi bila ponudba kar obilna in zabava zagotovljena.

Na tako imenovanih odprtih univerzah, kjer študij poteka preko spleta, je možnost "kopiraj in prilepi" že zdavnaj izključena, saj je v tehnološko podporo vgrajen program, ki takoj prepozna prevzeta besedila. Več kot bo digitalizirane literature, in njena količina se širi z bliskovito hitrostjo, lažje bo identificirati plagiate. S tem imam nekaj izkušenj, zato opozarjam, da je pred visokim šolstvom nov problem: ni dovolj določiti prag tolerance, ampak je treba oceniti vrednost konceptualne inovacije, ki se mogoče skriva izza kompilacije. V računalništvu je kompilacija obravnavana kot izvorni prispevek in je avtorsko zaščitena. Če se o tem ne bomo hitro dogovorili, bodo šolniki kot kakšni ludisti razbijali ali prepovedovali IKT v izobraževanju. Umetnost je glede tega prehitela znanost in izobraževanje in prav pri njej bi se morali poučiti, kako je z odnosom med ustvarjalnostjo in tehnologijo.

NEMCI LJUBIJO DOKTORSKE NASLOVE

Nekoč me je frizer v Trstu nagovoril z doktorjem in ko sem se začudil in mu oporekel, mi je pojasnil, da pri njih tako naslovijo vsakega, ki nosi kravato – njih to nič ne stane, stranke pa so zadovoljne. Nemčija ni daleč od tega, saj letno podelijo 25.000 doktorskih naslovov. Na nekaterih strokovnih področjih je to že pogoj za prvo zaposlitev. Nemške vizitke z dolgo serijo vseh mogočih akademskih naslovov so v anglo-ameriškem svetu vedno predmet zabavnih komentarjev. Če odprete nemški ali angleški časopis, se lahko na prvi pogled prepričate, kako pomembni so akademski naslovi v Nemčiji in kako malo jih je navedenih ob angleških avtorjih. Omemba Italije in Nemčije v zvezi z doktorati pa ni slučajna, saj je bil prvi doktorski naslov podeljen v Bologni leta 1219, v Göttingenu pa so prvi postavili pravila doktoriranja.

Zakaj se je Guttenberg sploh gnal za doktoratom? Ker je na nemških javnih izvršnih funkcijah kar 60 % ljudi z doktoratom. V ZDA je takih le 1,3 %, čeprav je zastopanost doktorjev v populaciji približno enaka: v Nemčiji 1,3 % in v ZDA 1,5 %. Če je za ameriškega doktorja samoumevno, da dela v raziskovanju in razvoju,

je za nemškega doktorja bolj običajna neka javna kariera. Od Guttenberga po pridobljenem doktoratu sploh nihče ne pričakuje, da bo še kaj objavljaj in se ob to nihče ne spotika, saj vsi sprejemajo, da je doktorat predvsem statusni simbol. Zato je za mnoge sklicevanje na znanstveno etiko v primeru Guttenberga povsem nenavadno in so se jim stvari postavile na pravo mesto šele, ko se je celotna razprava prenesla na teren politike. Tudi mediji bi težko kaj objavili, če bi šlo "za nekega raziskovalca tam nekje", ki je malce prepisoval.

ODPRTO PISMO SEDANJIH IN BODOČIH DOKTORJEV

V kabinetu Angele Merkel so prejeli dve pismi:

Prvega je podpisalo 63.713 doktorjev in doktoric, ki zahtevajo zaščito svojega ugleda in statusa. Guttenberg ga je ogrozil in kanclerka ne sme braniti svojega ministra pred zasluženimi kaznjami. Ogorčeni so nad Guttenbergovo izjavo, da doktorat tako ali tako ni pomemben, ker ne misli igrati kakšnega asistenta, ampak ima pomembnejše opravke na afganistanskem bojišču. Težko bodo pripravili študente k resnemu delu, če se državni vrh požvižga na akademski etični kodeks. S tem bo Nemčija odvrnila sposobne ljudi od zavzetega raziskovalnega dela, brez katerega ni napredka.

Drugo pismo so sestavili na Univerzi v Freiburgu v imenu znanstvenega naraščaja (UniWiND). V njem se zavzemajo za integriteto doktorandov, ki je pohojena, če kanclerka tolerira v svojem kabinetu krajo intelektualne lastnine, kakršno je zakrivil Guttenberg.

SKLEP

Primer Guttenberg ima sicer mnoge politične razsežnosti, ki se nas zunaj Nemčije bolj malo tičejo, ob tem pa je odprl izredno pomembno vprašanje integritete akademikov. To danes ni več redek poklic, ampak se z njim srečujemo na vsakem koraku. Okoliščine, v katerih delujejo, so se temeljito spremenile in tradicionalni akademski kodeksi teh sprememb ne dohajajo več. Prav bi bilo, da se razčiščevanje z ministrovim odstopom ne bi končalo in da bi prišli do spoznanj, ki bodo pomembna tudi za prihodnost univerze in znanosti in ne zgolj za politične obračune.

Kroniko smo posvetili tem vprašanjem, ker je tudi Slovenija del enotnega evropskega visokošolskega prostora in so nemške izkušnje veljavne tudi za nas.

Franci Pivec

KONFERENCA UKSG 2010

Konferenca UKSG¹ (United Kingdom Serial Group) je potekala od 12. do 14. aprila 2010 v Mednarodnem konferenčnem centru v Edinburgu (Edinburgh International Conference Centre). Konferenco, že 33. po vrsti, je odprl Tony Kidd, vodja UKSG. Uvodni predstavitvi dosedanjega dela in namena konference UKSG pa je sledil pozdravni nagovor Ricka Andersona, predsednika NASIG² (North American Serials Interest Group).

PRVI DAN KONFERENCE

Tehnologija za uporabo informacij

Moderator prvega sklopa prispevkov pod skupnim naslovom *The technology of information consumption* je bil **Tony Kidd** (University of Glasgow).

Uvodno predavanje z naslovom *Technology and change* (Tehnologija in spremembe) je imel **Richard Wallis** (Talis). Talis³ (Teaching and Learning International Survey) knjižničarjem omogoča dostop do informacij o družbi, izdelkih in storitvah v Veliki Britaniji in na Irskem. Wallis je predstavil knjižnično tehnologijo in razvoj OPAC-a skozi čas ter izpostavil pomen novejših tehnologij, ki omogočajo knjižnicam, da svoje delo opravljajo bolje in učinkoviteje. Hiter tehnološki razvoj, opazen v zadnjih letih, knjižničarjem omogoča spremembe v načinu izvajanja njihovega poslanstva, tj. pri zagotovitvi optimalnega dostopa do zelene informacije.

Sledilo je predavanje **Adama Blya** (Seed Media Group), ki je leta 2005 ustanovil Seed Media Group.⁴ Njegovo podjetje združuje raznoliko skupino znanstvenikov, oblikovalcev, podjetnikov in inženirjev. Ker je bil zadržan v New Yorku, se je v konferenco vključil preko Twitterja.⁵ V svojem prispevku z naslovom *Rearchitecting science: a vision for STM in the 21st century* (Nova arhitektura znanosti: vizija za STM v 21. stoletju) je poudaril, da se znanost vse bolj odpira in digitalizira. Kljub ustreznemu znanju informacijska tehnologija ne more zagotoviti pravih rezultatov brez ustreznih standardov, organizacije, varnosti in poslovnih modelov. Namen Seed Media Group je krepiti javni interes na področju znanosti. Ni dovolj, da znanstveniki proizvajajo ideje, poiskati morajo tudi

nove pristope za predstavitev širši javnosti. Predstavil je ResearchBlogging,⁶ ki ponuja komunikacijo med samimi znanstveniki ter med znanstveniki in širšo javnostjo.

Zadnji prispevek prvega sklopa konference z naslovom *Computation, communication and the new era of knowledge* (Računanje, komunikacija in nova doba znanja) je imel **Conrad Wolfram** (Wolfram Research). Predstavil je iskalnik Wolfram Alpha.⁷ Iskalnik na osnovi matematičnega pristopa iskalno zahtevo obdela najprej jezikovno, z namenom poiskati najboljšo rešitev za uporabnika. Znanje je namreč na voljo, vprašanje pa je, ali je tudi enostavno dostopno. Za dostop do relevantnih informacij potrebujemo ustrezne iskalnike, ki nam zagotovijo to, kar iščemo, in še več.

Prvemu sklopu predavanj je sledila predstavitev izbirnih vsebin (predavanj po manjših skupinah). Predavanje z naslovom *Article-level metrics at the Public Library of Science (PLoS)* (Metrika na nivoju članka v javni knjižnici za znanost) je imel **Peter Binfield** (The Public Library of Science). V PLoS⁸ so razvili orodje, ki predstavlja alternativo faktorju vpliva. Faktor vpliva revije namreč vedno ne odraža kakovosti posameznega članka, ki je v objavljen v določeni reviji. Njihovo orodje ponuja bolj natančen in primeren način ugotavljanja, kako pomembna je vsebina posameznega članka. Z orodjem, ki so ga razvili, so ovrednotili 20.000 člankov v 7 revijah, in sicer na podlagi online uporabe člankov (pogledov, prenosov), njihovih ocen, komentarjev, zaznamkov, pokritosti v blogih. Namen orodja je slediti vsem komentarjem glede posameznega članka, ne glede na to, kje se pojavijo, in jih podati kot informacijo k posameznemu članku.

Collin Medinggs (Oxford University Press) je predstavila odnos knjižničarjev do digitalizacije gradiva v predavanju z naslovom *Librarians' attitudes to digital preservation – what does our survey reveal?* (Odnos knjižničarjev do digitalne hrambe – kaj razkriva naša raziskava). Ponudila je nekaj naslovov, kamor se knjižničarji lahko obrnejo po pomoč: LOCKSS,⁹ CLOCKSS,¹⁰ ALPSP (Association of Learned and Professional Society Publishers)¹¹ in JISC Collections.¹²

Ekonomija znanstvenih informacij

Drugi sklop prispevkov pod skupnim naslovom *Economics of scholarly information* je vodil **Hazel Woodward** (Cranfield University).

Ted Bergstrom (University of California Santa Barbara) je v prispevku *Librarians and the terrible fix: economics of the Big Deal* (Knjižničarji in velika težava: ekonomija velikega posla) izpostavil nevarnost, ki jo predstavlja monopol velikih ponudnikov. Podobno kot zdravniki izberejo in predpišejo terapijo zdravljenja z določenimi zdravili, ki jih plača zavarovalnica, in profesorji določijo učbenike, ki jih plačajo starši, so knjižničarji tisti, ki odločajo o dostopu do e-virov. Založniki, ki v paketu ponujajo več kot 1000 revij (Elsevier, Springer, Wiley), dosegajo monopolni položaj in si zato lahko privoščijo neelastične cene. Rešitev vidi v večji konkurenčnosti med ponudniki, kar bo vplivalo na znižanje cene. Potreben je gospodaren pristop. Če so uporabniki obveščeni, da bodo morali za članke plačati, se povpraševanje zmanjša. Cene se ustrezno znižajo, avtorji za objavo raje zahtevajo nižjo ceno, da bi tako dobili več bralcev. Članarine naj ne bodo prevelike, uporabniki pa naj plačajo to, kar potrebujejo, ne pa celotnih stroškov.

V nadaljevanju je **Marybeth Manning** (SPIE) v prispevku z naslovom *Reset – a publisher's response to the changing economy* (Sprememba – odgovor založnikov na spreminjajočo se ekonomijo) predstavila neobičajen korak, ki so ga naredili v digitalni knjižnici SPIE.¹³ Ne le, da so zamrznili cene naročnin, celo za 10 % so jih znižali. S tem so sami spremenili svoj poslovni načrt v skladu z gospodarsko krizo, saj niso želeli vajeti prepustiti zunanjim dejavnikom. Sledilo je predavanje **Carol Tenopir** (University of Tennessee), ki je v prispevku z naslovom *University investments in the library: measuring the return* (Naložbe univerze v knjižnico: merjenje donosnosti) prikazala načine, kako knjižnica prispeva k ustvarjanju dohodka univerze. Denar, ki ga porabijo za povečanje svoje zbirke, se povrne v obliki nepovratnih sredstev. Višina povračila za vloženi denar je odvisna od tipa univerze in njene lokacije. Prav tako je višina povračila merljiva na različne načine.

DRUGI DAN KONFERENCE

Pravice in licence

Drugi dan konference nas je pozdravil **Ed Pentz** (CrossRef),¹⁴ ki je vodil tretji sklop prispevkov s skupnim naslovom *Rights and licensing*.

Dorothea Salo (University of Wisconsin) je poudarila, da preproste besede izražajo pomembno vprašanje *Who*

owns our work (Kdo si lasti naše delo). Veliko ljudi je zaslužnih za nastanek enega članka. Ni enega lastnika, pač pa je zainteresiranih strani več: avtor, založnik, financer, knjižnice, uporabniki ... Avtorica je navedla primere kršenja pravic in predlagala rešitve, kako se temu izogniti.

V nadaljevanju je **Eelco Ferwerda** (Amsterdam University Press/OAPEN) v prispevku z naslovom *New models for monographs – open books* (Novi modeli za prostodostopne monografske publikacije) opozoril, da prodaja monografskih publikacij od leta 1970 upada. Prostodostopne monografske publikacije prinašajo več koristi tako avtorjem kot uporabnikom. Avtorjem omogočajo večjo prepoznavnost in vpliv, raziskovalcem pa lažje iskanje in povezovanje različnih vsebin. Projekt OAPEN¹⁵ temelji na razvoju modela prostega dostopa do monografskih publikacij, ko bi dostop do publikacij izboljšali s pomočjo knjižnice. Projekt je v osnovi namenjen založnikom knjig za humanistične in družboslovne vede. Model OAPEN ponuja brezplačno različico, nekatere e-knjige pa bodo plačljive. Avtorji bodo ohranili avtorske pravice. Monografske publikacije bodo dolgoročno na razpolago, računalniško okolje se bo nenehno razvijalo.

Jill Russell (University of Birmingham) je v prispevku *Paved with gold: an institutional case study on supporting open access publishing* (Tlakovano z zlatom: študija primera ustanove o podpori prostodostopnega založništva) predstavila svoje poglede na odprt dostop do publikacij. Sama spodbuja raziskovalce na univerzi, da izsledke raziskav objavijo v prostodostopnih publikacijah. Avtorica je s sodelavci začela pilotni projekt, katerega namen je pridobiti podatke o stroških za objavo. Pri tem imajo raziskovalci izbiro, da svoje izsledke objavijo v tiskani obliki ali v publikaciji v prostem dostopu. Njena sklepna ugotovitev je, da pristojbine za prosti dostop strmo rastejo, članarine pa padajo počasi, tako da v pilotskem projektu, ki so ga izvedli, zaenkrat niso beležili prihrankov.

Sledila je predstavitev izbirnih vsebin. Predavanje z naslovom *Maximising use of library resources at the University of Huddersfield* (Povečati uporabo knjižničnih virov na Univerzi Huddersfield) je imela **Sue White** (University of Huddersfield). Predstavila je projekt v knjižnici, s katerim so želeli ugotoviti, kolikšen je delež študentov, ki knjižničnih storitev ne uporabljajo (ali pa jih uporabljajo v zelo majhnem obsegu). Določili so storitve, ki so jih pri tem upoštevali: dostop do e-virov, izposoja knjig in fizično prisotnost v knjižnici. Ugotovili so, da je delež tistih, ki sploh ne uporabljajo knjižničnih storitev, precej velik. Zato

so uvedli tečaje in promocije z namenom, da bi svoje storitve čim bolj približali uporabnikom in s tem povečali uporabnost svojih storitev. Učinki bodo vidni kasneje, saj je projekt še v teku.

Šest študentov je v izbirni vsebini z naslovom *Threats and opportunities from the semantic web* (Grožnje in priložnosti semantičnega spleta) predstavilo svoje poglede na to tematiko. Predstavili so možnosti, ki jih študentje izkoristijo za dostop do zelenih informacij.

Vedenje raziskovalcev

Četrti sklop prispevkov pod naslovom *Researcher behaviour* je vodil **Charlie Rapple** (TBI Communications¹⁶).

Tony Hirst (The Open University) je v prispevku *Network ecology and the knowledge economy: why researchers need to get online and social* (Mrežna ekologija in ekonomija znanja: zakaj se morajo raziskovalci predstaviti online in družabno) predstavil orodja za komuniciranje in objavo vsebin:

- spletni dnevniki (angl. *blog*): WordPress, Blogger, ExpressionEngine, LiveJournal itd.
- mikroblogi (angl. *microblogging*): Twitter, Google Buzz, Posterous itd.
- spletno soustvarjanje (angl. *wiki*): Wikipedia, Wikimedia, PBworks, Wikia itd.
- socialni zaznamki in družbeno označevanje (angl. *social bookmarking/tagging*): Delicious, Diigo itd.

Pri socialnem vključevanju v spletno omrežje se zaveda nevarnosti rušenja zasebnosti, a je naloga posameznika, da prevzame odgovornost pri izgradnji omrežja.

Lucy Power (Oxford Internet Institute) je v prispevku *Life scientists go online – collaboration, communication and credit* (Znanstveniki na področju naravoslovnih ved se predstavljajo online – sodelovanje, komunikacija in zaupanje) predstavila načine, kako so znanstveniki v preteklosti izmenjevali marginalije (dopolnilna besedila na robu strani, ki pojasnjujejo vsebino) ter kako si danes pri izmenjevanju informacij pomagajo s spletnimi orodji.

V sklopu izbirnih vsebin je imela predavanje z naslovom *Real challenges in a virtual world* (Resnični izzivi v virtualnem svetu) študentka **Pihllipa Sheail** (Scottish Digital Library Consortium). Spregovorila je o tem, katere vmesnike in spletna orodja sama uporablja pri svojem študiju in honorarnem delu v knjižnici pa tudi v zasebnem življenju.

TRETJI DAN KONFERENCE

Ocenjevanje kakovosti raziskovanja – polemike in izzivi

Peti sklop predavanj s skupnim naslovom *Research quality assessment – controversies and challenges* je vodil **Richard Gedye** (Oxford University Press).

Hugh Lock (Roghtscom Ltd.) je imel predavanje z naslovom *The raw and the cooked: bibliometrics and the flight from judgement* (Obdelani in neobdelani: bibliometrija in odmik od sodbe). Evalvacija mnogih akademskih, profesionalnih in poslovnih aktivnosti je v zadnjem času osredotočena na razvoj in uporabo meroslovja kot ključnih indikatorjev uspešnosti. Na prvi pogled to zadovoljuje izvirno potrebo po objektivnem, transparentnem sistemu presoje, vendar obenem ni dvoma, da je kvantitativna analiza posvetila tudi v temne koticke in pokazala tudi svoje velike napake, predvsem tam, kjer odraža mnenja uveljavljenih ljudi na pomembnih položajih. Obstaja veliko tveganje, da tovrstne meroslovne sheme ustvarjajo napačno (neustrezno) obnašanje in vodijo do rezultatov, ki niso niti blizu namenom njihovih načrtovalcev. Veliko tovrstnih meroslovnih analiz v akademski sferi je izgubilo stik s človeško presojo in so postale čisti politični artefakt. Avtor je izpostavil vprašanje, kakšne so prednosti merjenja, kdo ima od tega koristi ter kakšna je povezava med meritvami in vplivom na realnost. Po njegovem mnenju se s tovrstnimi meroslovnimi shemami v bistvu ne meri kakovost, ampak se vzpostavlja le nadzor in nastaja tveganje za neproduktivno porabo denarja.

Peter Shepherd (Counter) je v predavanju z naslovom *PIRUS 2: developing a standard for individual article usage statistics* (PIRUS 2: razvijanje standarda o statistiki uporabe članka) govoril o uporabi statistike: do nedavnega je bilo veliko povpraševanja po statistiki uporabe le na nivoju revije, na nivoju posameznega članka pa malo. V zadnjem času pa se je povpraševanje po statistiki uporabe posameznih člankov zelo povečalo, kar je bil tudi razlog, da je podjetje Counter razvilo metode in standarde za ugotavljanje, poročanje in združevanje podatkov o statistiki uporabe na nivoju članka. Statistike uporabe na nivoju revije namreč ne predstavljajo reprezentativnosti posameznega članka in zato avtorji in podatki o citatih na nivoju revije ne zadoščajo nekaterim kriterijem. Online uporaba je zato postala alternativna in zelo hitro sprejeta mera za vrednotenje posameznih člankov.

V zelo zanimivem predavanju z naslovom *Research assessment in the humanities and the ERIH project* (Ocenjevanje raziskovalne dejavnosti v humanistiki in

projekt ERIH) je **Alain Peyurable** (CNRS) poudaril, kako pomembno je določiti orodje za vrednotenje humanistike, saj po njegovem mnenju humanistični indeks A&HCI Thomson Reutersa ni dovolj. V humanističnem indeksu ERIH (European Reference Index for the Humanities) vidi pomembno dopolnilo in dodatno orodje za evalvacijo del s področja humanistike. Namen humanističnega indeksa ERIH je namreč poudariti globalno vlogo pomembnih raziskovalnih dosežkov s tega področja. V preteklih letih je organizacijski odbor v fazi vzpostavljanja ERIH-a definiral 15 področij humanistike, ki so jih zajeli v evalvacijo (arheologija, umetnost in zgodovina umetnosti, antične študije, antropologija, študije spolov, zgodovina, zgodovina in filozofija znanosti, jezikoslovje, književnost, orientalske in afriške študije, pedagoške in izobraževalne raziskave, filozofija, psihologija in teologija ter študije religij). ERIH je razdeljen v 3 kategorije glede na kakovost in ciljno publiko. Kategorija A vključuje vodilne mednarodne revije, ki so redno citirane po vsem svetu in imajo med raziskovalci področja velik ugled. Kategorija B vsebuje kakovostne mednarodne revije, ki imajo ugled v različnih državah in so občasno citirane. Kategorija C vsebuje pomembne evropske regionalne revije, ki so občasno citirane zunaj regionalnih meja. Po avtorjevem mnenju je veliko nesporazumov glede razvrščanja revij v kategorije A, B in C. Predvsem za kategorijo C veliko raziskovalcev zmotno misli, da gre za revije nižje kakovosti, čeprav je namen kategorije C izpostaviti revije visoke kakovosti, ki niso zelo razširjene zaradi jezikovnih ovir ali omejenega dostopa. Inicialni seznam kategorij je bil vzpostavljen leta 2007, naslednji v letu 2010. Nova kategorizacija bo razdeljena na nacionalne revije (prej kategorija C) in mednarodne revije (prej kategoriji A in B).

James Pringle (Thomson Reuters) je v prispevku z naslovom *Citation impact and research evaluation: current trends* (Vpliv citiranja in vrednotenje raziskovanja: sodobne usmeritve) izpostavil, da so citati temeljni indikator vpliva pri evalvaciji raziskave. Orodje in pristopov za evalvacijo raziskav je vedno več in so različno razviti. Faktor vpliva ostaja osnovno merilo za evalvacijo in predstavlja temelj večine sistemov ocenjevanja vplivnosti znanstvenih revij, vendar pa se pojavljajo vse bolj raznolike in na spletu temelječe meritve vplivnosti revij. Eigenfactor na primer je osredotočen na vplivnost posamezne revije, v kateri so bili objavljeni citati, kar daje posameznim citatom različno težo. Zaključil je z mislijo, da se pojavljajo vedno nova orodja za merjenje kakovosti posameznih raziskav, poudaril pa je, da "so merila le toliko dobra kot ljudje, ki jih uporabljajo".

V sklopu izbirnih vsebin je **Richard Gedye** (Oxford University Press) v predavanju z naslovom *The UKSG*

Usage Factor Project – a progress report (Projekt UKSG o faktorju uporabe – poročilo o napredku) predstavil projekt, v katerem naj bi preučili, ali je smiselno razviti merilo, ki bo temeljilo na ugotavljanju uporabnosti revij in bi tako predstavljalo dopolnitev indeksu citiranosti oz. faktorju vpliva. Vzpostavili so novo merilo – faktor uporabe, katerega izračun temelji na razmerju med številom uporabe člankov v časovnem obdobju X objavljenih v obdobju Y in celotnim številom objavljenih člankov v obdobju Y. Prednosti faktorja uporabe so v tem, da se lahko uporabi tudi pri revijah, ki niso vključene v ISI, pri revijah, ki izdajo relativno majhno število člankov, in da so podatki o uporabi lahko na voljo prej kot podatki o faktorju vpliva. Ključni podatki, ki jih je bilo treba definirati, so: konsistentnost števca in imenovalca, upoštevanje časovni interval uporabe, datum objave članka, potencialne razlike glede na področja. V drugi fazi projekta so s pomočjo sodelujočih založnikov testirali, ali je koncept dobro zastavljen. Prihodnje analize bodo pokazale, ali ima projekt potencialne za nadaljnji razvoj.

Lažji program

Zadnji, šesti sklop predavanj je imel skupni naslov *The light programme*, vodil ga je **Tony Kidd** (University of Glasgow).

Brendan Dawes (magneticNorth) je v prispevku z naslovom *Stop making sense: human approaches to exploring information* (Ustavite smiselnost: človeški pristopi k raziskovanju informacij) na zanimiv način primerjal delovanje umetne in človeške inteligence. Umetna inteligenca v nasprotju s človeško deluje logično, medtem ko je človeško delovanje velikokrat na videz nelogično in neuporabno: ljudje uživamo v stvareh, ki so lahko povsem nesmiselne. Človek na primer naredi čudovito arhitekturo, vendar ni nujno, da je zato bolj učinkovita – to pa je nekaj, kar je v nasprotju s strojno logiko. Tudi glasba, ljubezen, strast ... so kvalitete, ki jih je nemogoče programirati. Stroji nimajo čustev in zanje ljubezen nima nikakršnega pomena. Bistvo je včasih "tisto vmes". Kot primer je citiral kitarista Jimija Hendrixa: "You've got to know much more than just the technicalities of notes; you've got to know what goes between the notes."¹⁷ Avtor je poudaril, da je koncept človeškega načina razmišljanja vključen v vedno novejša načine prenosov podatkov. Klikanje se umika, razvoj gre v smeri navigacije, ki omogoča prenašanje in sortiranje podatkov na različne načine (človeškemu načinu razmišljanja podobne).

Zadnje predavanje je imel **Marc Abrahams** (Annals of Improbable Research) z naslovom *Improbable research and the Ig Nobel Prizes* (Neverjetno raziskovanje in Nobelova nagrada Ig). Predstavil je pomen nagrad Ig

Nobel Prizes, ki so namenjene nenavadnim, domiselnim hobijem v znanosti, medicini in tehnologiji. Na duhovit način je predstavil nagrade, ki so podeljene za dosežke, ki spravljajo ljudi v smeh, hkrati pa jim dajo misliti.

Opombe

- 1 www.uksg.org
- 2 www.nasig.org/
- 3 www.talis.com/applications/
- 4 www.seedmediagroup.com
- 5 twitter.com/search?q=uksg
- 6 www.researchblogging.org/
- 7 www.wolframalpha.com/
- 8 www.plos.org/
- 9 www.lockss.org/
- 10 www.clockss.org
- 11 www.alpsp.org
- 12 www.jisc-collections.ac.uk/
- 13 spie.org/x36371.xml
- 14 www.crossref.org/
- 15 www.oapen.org
- 16 tbcommunications.com/
- 17 Vedeti moraš mnogo več kot le tehnike notnega zapisa, vedeti moraš tudi, kaj se skriva za notami. (op. lekt.)

Apolonija Marolt Zupan, Renata Habjanič

KONFERENCA JAVAONE 2010

Konferenca JavaOne¹ je največja konferenca s področja jave. V letu 2010 je bila konferenca prelomna. Potem ko je Oracle kupil Sun, so prvič združili konferenci JavaOne in OracleOpenWorld. Če je v prejšnjih letih konferenca JavaOne dajala vtis, da gre za res veliko konferenco (z okoli 12.000 obiskovalci), pa tokrat kot nekakšna podkonferenca konference OracleOpenWorld ni dajala takega vtisa. Konferenco OracleOpenWorld naj bi obiskalo več kot 40.000 obiskovalcev, od teh naj bi jih bilo po nekaterih ocenah približno 5000 namenjenih izključno na JavaOne, kar glede na prejšnja leta kaže, da združitev z OracleOpenWorld ni bila dobro sprejeta.

Združitev obeh konferenc je seveda velik zalogaj in človek se ob obisku ne more načuditi, kako lahko organizatorji izpeljejo nekaj takega. Lokacije posameznih dogodkov so bile razporejene po hotelih v centru San Francisca, glavna predavanja (predvsem konferenca OracleOpenWorld) pa so bila v centru Moscone. Zaradi velikega pretoka udeležencev konference po mestu so celo spremenili promet v samem središču San Francisca. Tako so zaprli štiripasovnico med severnim in južnim delom centra Moscone in tja postavili ogromen šotor. Po mestu so pločnike in ceste opremili z ustreznimi smerokazi. Če smo pred konferenco dvomili, da je možno v odmoru med posameznimi predavanji v nekaj minutah priti z ene lokacije na drugo, pa so zadeve uredili tako, da smo obiskovalci lahko konferenco nemoteno spremljali, čeprav se ni odvijala na eni sami lokaciji. Prav tako kot predavanja so bili tudi konferenčni razstavniki prostori na več lokacijah.

Konferenca JavaOne 2010 je ponudila 370 predavanj z veliko področij. Dogodki so potekali v vzporednih sekcijah (tudi do 10 hkrati), zato je bilo seveda nemogoče obiskati vsa predavanja. Iz statistik pa je možno sklepati, da je bila velika večina predavanj namenjena Java EE (80%), torej strežniškim rešitvam, manj je bilo predstavitev s področja JavaFX in Java ME, torej rešitvam za odjemalce. Vtis je, da bo Oracle na področju jave svojo pozornost usmeril predvsem na strežnik.

Glavna tema konference JavaOne 2010 je bilo računalništvo v oblaku, ki je očitno glavna strateška usmeritev Oracla. Tudi njihov nakup podjetja Sun je

verjetno treba gledati s tega vidika, pridobili so znanje o razvoju strežnikov in dobili programski jezik java, v katerem bodo tekle rešitve na teh strežnikih.

Podjetje Oracle je konferenco izkoristilo za to, da so podali jasne strateške in razvojne odločitve za nekaj naslednjih let. Poudarili so, da imajo trenutno največji razvojni potencial v informatiki, saj letno namenijo raziskavam in razvoju celo 4 milijarde dolarjev. Veliko so vlagali v širitev podjetja in v zadnjih letih kupili Sun, PeopleSoft, BEA, Sibel Systems itd. Na ta način so pod eno streho združili večino tehnologij, potrebnih za obvladovanje strežniških tehnologij, in s tem prevzeli vodilno vlogo ponudnika rešitev za računalništvo v oblaku.

Na konferenci so predstavniki Oracla predstavili vizijo razvoja strojne in programske opreme. Z nakupom podjetja Sun so pridobili razvoj strojne opreme, na tej strojni opremi pa bo tekla programska oprema, ki bo v celoti razvita pod njihovo streho. Programska in strojna oprema bosta tako lahko na vseh nivojih optimirani za skupno delovanje. Tako so na konferenci predstavili svoj proizvod Exalogic.² Gre za veliko strežniško omaro, v katero je možno namestiti 30 strežnikov s skupno 360 procesorskimi jedri. Programske rešitve temeljijo na javi, optimizacija vseh komponent pa je prinesla izredne karakteristike v zmogljivosti, veliko skalabilnost in seveda možnost virtualizacije. Exalogic stane približno 1 milijardo dolarjev, z dvema pa naj bi bilo možno upravljati z informacijskim sistemom velikosti FaceBooka. Oracle namerava za Exalogic optimirati operacijski sistem Linux, kajti trenutno jedro RedHat jih ne zadovoljuje. Tako razvijajo svoje jedro – Unbreakable kernel, ki naj bi zamenjalo trenutno veljavno.

NOVOSTI V JAVA 7 IN JAVA 8

Zadnja verzija Java JDK, 6.0, je bila izdana leta 2006, medtem ko nove verzije, o kateri se govori že nekaj let, še ni na vidiku. Očitno so spremembe preobsežne, zato se je Oracle odločil, da bo izdal novo verzijo v dveh delih. V letu 2010 je luč sveta uzrla verzija 7.0, ki vključuje vse zaprte projekte, medtem ko bodo nedokončani projekti počakali na verzijo 8.0, ki naj bi izšla predvidoma v letu

2011. Po tem datumu pa naj bi ponovno prešli na 18-mesečni cikel izdajanja novih verzij. Ključni projekti pri razvoju nove verzije JDK so:

- Projekt Coin – manjše dopolnitve jezika java, katerih namen je povečati produktivnost razvijalcev.
- Projekt Lambda – izrazi Lambda ("closures") so posebni bloki kode, ki jih vključimo v običajno javansko kodo, kar poznamo že v drugih programskih jezikih (npr. Smalltalk).
- Projekt Jigsaw – modularizacija okolja Java (moduli bodo zamenjali datoteke JAR, pot do razredov (angl. *classpath*) ne bo več potrebna).
- Večjedrni procesorji, večji spomin in hitrejša omrežja – gre za izboljšave večnitnega delovanja (npr. Fork/Join Framework), izboljšave v sproščanju pomnilnika (angl. *Garbage Collection*) v primeru zelo velikih kopic (angl. *heap*), izboljšani bodo omrežni vmesniki (Native Infiniband, 10 G Ethernet, SDP & SCTP), na voljo bodo tudi novi vhodni in izhodni (I/O) programski vmesniki.
- Javanski navidezni stroji za različne programske jezike – gre za podporo novim dinamičnim jezikom, povečanje zmogljivosti obstoječih dinamičnih jezikov, boljši JavaScript Engine itd.

PROJEKT COIN

V projektu pod kodnim imenom Coin je potekal razvoj nove sintakse java. Z nekaterimi majhnimi spremembami so poskušali nadgraditi ta programski jezik, tako da bi bil razvoj aplikacij enostavnejši, koda pa bi postala bolj pregledna oz. čitljiva. S temi spremembami naj bi nova sintaksa java zadovoljila vse razvojne zahteve do leta 2030.

Vnos numeričnih vrednosti

Vnos števil je postal veliko bolj pregleden:

- vrednost celih števil 1346704470 lahko vpišemo kot `1_346_704_470`
- heksadecimalno vrednost `0x50451456` lahko vpišemo kot `0x5045_1456` ali `0x50_45_14_56`
- binarno vrednost `0b010100000100010100010100010110` vpišemo kot `0b0101_0000_0100_0101_0001_0100_0101_0110`

Stavek "switch"

V stavku za preklon lahko sedaj uporabljamo tudi nize (angl. *string*):

```
int monthNameToDays(String s, int year){
    switch(s) {
        case "April":case "June":case
            "September":case "November":
            return 30;
        case "January":case "March":
        case "May":case "July":
        case "August":case "December":
            return 31;
        case "February":
            ...
        default
            ...
    }
}
```

Inicializacija kolekcij

V novi sintaksi je inicializacija kolekcij preglednejša.

Poenostavitev

```
List<List<String>>monthsInTwoLanguages =
Arrays.asList(Arrays.asList("January",
"February"), Arrays.asList("Gennaio",
"Febbraio"));
```

nadomestimo z

```
List<List<String>>monthsInTwoLanguages=
{{"January", "February"}, {"Gennaio",
"Febbraio"}};
```

V trenutni verziji Java je inicializacija generičnih kolekcij preveč komplicirana.

Poenostavitev

```
List<List<List<String>>> list =
new ArrayList<List<List<String>>>();
```

nadomestimo z

```
List<List<List<String>>> list = new
ArrayList<>();
```

Stavek "multi-catch"

Pri lovljenju napak moramo za vsak tip napake vpisati svoj blok kode:

```

try {
    //Reflective operations calling
    Class.forName,
    //Class.newInstance, Class.getMethod,
    //Method.invoke, etc.
} catch (ClassNotFoundException cnfe) {
    log(cnfe);
    throw cnfe;
} catch (InstantiationException ie) {
    log(ie);
    throw ie;
} catch (NoSuchMethodException nsme) {
    log(nsme);
    throw nsme;
} catch (InvocationTargetException ite) {
    log(ite);
    throw ite;
}

```

To lahko poenostavimo z uporabo nadrazreda *Exception*, kar pa ni priporočljivo. Po novi sintaksi lahko kodo preoblikujemo.

```

try {
    //Reflective operations calling
    Class.forName,
    //Class.newInstance, Class.getMethod,
    //Method.invoke, etc.
} catch (final ClassNotFoundException |
    InstantiationException |
    NoSuchMethodException |
    InvocationTargetException e) {
    log(e);
    throw e;
}

```

ali še boljše

```

try {
    //Reflective operations calling
    Class.forName,
    //Class.newInstance, Class.getMethod,
    //Method.invoke, etc.
} catch
    (final ReflectiveOperationException e) {
    log(e);
    throw e; //Means ClassNotFoundException
              on or ...
}

```

Novost je tudi deklaracija *final*. Če ni definirana, potem mora biti izjema, ki jo vračamo, istega tipa, kot je definirana v bloku *catch*, sicer je lahko tudi dedovanega tipa.

AVTOMATSKO UPRAVLJANJE VIROV

Stavek "try-with-resources"

Pri odpiranju raznih sistemskim virov lahko pride do problemov, ko nam zaradi določene napake ne uspe sprostiti vseh virov. Programska koda za zagotavljanje zanesljivega sproščanja zasedenih virov je zelo zahtevna in nepregledna. Nova verzija jave nam to zelo olajša:

```

try (InputStream in = new
    FileInputStream(src);
    OutputStream out = new
    FileOutputStream(dest)) {
    byte[] buf = new byte[8192];
    int n;
    while ((n = in.read(buf)) >= 0)
        out.write(buf, 0, n);
}

```

V zgornjem primeru sta znotraj novega stavka *try* deklarirana dva vira (*InputStream* in *OutputStream*). Oba vira se bosta na koncu zaprla, ne glede na to, ali se bo med izvajanjem zgodila napaka.

PROJEKT JIGSAW

Namen projekta je modularizacija okolja java. Sedaj se ob zagonu enostavne aplikacije, kot je npr. "Hello world", naložijo v pomnilnik vse knjižnice, ki jih aplikacija potrebuje ali ne, kar ima za posledico počasni prenos datotek preko omrežja, počasni zagon ter preveliko porabo pomnilnika (nekaj deset MB). To pa zagotovo ni primerno za majhne naprave (angl. *small devices*), kot so mobilni telefoni itd. Cilji projekta so:

- ukinitve spremenljivke *classpath* in *datoteke JAR*,
- uvedba paketnih modulov za avtomatsko nalaganje in nameščanje,
- označevanje odvisnosti paketov in modulov neposredno v programski kodi,
- prenos (angl. *download*) modulov na zahtevo,
- optimizacija modulov med namestitvijo,
- moduli, primerni tudi za majhne naprave (telefoni ...),
- hitro nalaganje modulov pri zagonu oz. prvi uporabi,
- zagotavljanje predvidljive uporabe paketov (sedaj nam isti razredi v različnih datotekah JAR povzročajo težave),
- kontrola prisotnosti vseh modulov že pri namestitvi in ne šele pri zagonu,
- upoštevanje različnih verzij modulov (odvisnost aplikacije od določene verzije knjižnice),
- vključitev opcijskih ter navideznih modulov.

DATOTEČNI SISTEM

Nova verzija programskega vmesnika za javo bo prinesla veliko izboljšav pri dostopu do datotečnega sistema *FS* (angl. *file system*), kar bo odpravilo dosedanje pomanjkljivosti pri uporabi paketa *java.io*, kot so:

- nekonsistenca med različnimi računalniškimi okolji,
- pri napakah pri dostopu so vržene izjeme neuporabne pri odkrivanju napak,
- ni podpore za osnovne operacije, kot so kopiranje in premikanje datotek,
- omejena podpora za simbolične povezave,
- omejena podpora za attribute datotek, pravice dostopa ...,
- problemi zaradi zmogljivosti itd.

Za dostop do datotečnega sistema (*FS*) so dodali nove pakete *java.nio.file*, *java.nio.file.attribute* in *java.nio.file.spi*. Osnovni razred postaja *java.nio.file.Path*, ki nadomešča stari *java.io.File*. Datotečni sistem je predstavljen z vmesnikom *java.nio.file.FileSystem*, medtem ko *FileStore* naslavlja konkreten *datotečni sistem*, diske ...

Razred *Path* definiramo podobno kot razred *File*, dodano pa mu je mnogo novih metod.

Dostop do datoteke za branje:

```
Path file = Paths.get("myFile");
InputStream in = file.newInputStream();
```

Pisanje v datoteko:

```
import static java.nio.file.
StandardOpenOption.*;
Path file = ...
OutputStream out = file.
newOutputStream(CREATE, TRUNCATE_
EXISTING);
```

Možno je določiti attribute oz. privilegije pri kreiranju datoteke:

```
Set<PosixFilePermission> perms =
PosixFilePermissions.fromString("rw-r---
--");
Set<OpenOption> opts = EnumSet.
of(CREATE_NEW, WRITE);
OutputStream out = ...
file.newOutputStream(opts,
PosixFilePermissions.asFileAttribute(perms));
```

Zelo uporabna možnost, ki jo pogrešamo danes, je kopiranje datotek:

```
Path source = ...
Path target = ...
source.copyTo(target, REPLACE_EXISTING,
COPY_ATTRIBUTES);
source.moveTo(target);
```

Preko razreda *FileChanel* je omogočeno iskanje po datotekah, asinhrono branje in pisanje, zaklepanje datotek ... Razred *DirectoryStream* omogoča zelo hitro sprehanje po drevesni strukturi, pri čemer porabi malo sistemskih virov. Vgrajeno ima filtriranje po vzorcih *GLOB* in *REGEX* ter možnost uporabe lastnih filtrov.

Primer sprehanja z uporabo filtra:

```
Path dir = ...
try (DirectoryStream<Path> stream = dir.
newDirectoryStream("*.java")) {
for (Path entry: stream) {
System.out.println(entry.getName());
}
}
```

Ali:

```
Path dir = ...
DirectoryStream.Filter<Path> filter = new
DirectoryStream.Filter<Path>() {
public boolean accept(Path entry) {
...
}
}
try (DirectoryStream<Path> stream = dir.
newDirectoryStream(filter)) {
for (Path entry: stream) {
System.out.println(entry.getName());
}
}
```

Files.walkFileTree je vgrajeni iterator, ki omogoča sprehanje po drevesni strukturi. Določimo mu začetno točko ter poslušalce (angl. *listener*), ki izvedejo operacije glede na trenutni imenik oz. datoteko:

```
interface FileVisitor<T> {
FileVisitResult preVisitDirectory
(T dir, BasicFileAttributes attrs);
FileVisitResult visitFile(T file,
BasicFileAttributes attrs);
FileVisitResult visitFileFailed
(T file, IOException ioe);
FileVisitResult postVisitDirectory
(T dir, IOException ioe);
}
```


Močno je razširjena podpora za attribute datotečnega sistema:

```
interface BasicFileAttributes {
    boolean isRegularFile();
    boolean isDirectory();
    boolean isSymbolicLink();
    boolean isOther();
    long size();
    FileTime lastModifiedTime();
    FileTime lastAccessTime();
    FileTime creationTime();
    ...
}
BasicFileAttributes attrs = Attributes.
readBasicFileAttributes(file,
NOFOLLOW_LINKS);
long now = System.currentTimeMillis();
Attributes.setLastModifiedTime(file,
FileTime.fromMillis(now));
```

Podpora za attribute **POSIX** (pravice dostopa):

```
interface PosixFileAttributes extends
BasicFileAttributes {
    UserPrincipal owner();
    GroupPrincipal group();
    Set<PosixFilePermission> permissions();
}
PosixFileAttributes attrs = Attributes.
readPosixFileAttributes(file);
Set<PosixFilePermission> perms
    = EnumSet.of(OWNER_READ,
OWNER_WRITE, GROUP_READ);
Attributes.setPosixFilePermissions(file,
perms);
```

WatchService omogoča registracijo in spremljanje sprememb v datotečnem sistemu. Ob spremembi registriranih poslušalcev **Watchable** se sproži dogodek **WatchEvent**.

Primer registracije poslušalca za kreiranje oz. brisanje datotek v danem imeniku:

```
WatchService watcher = FileSystems.
getDefault().newWatchService();
Path dir = ...
WatchKey key = dir.register(watcher,
ENTRY_CREATE, ENTRY_DELETE);
```

Spremljanje sprememb:

```
for (;;) {
    WatchKey key = watcher.take();
```

```
for (WatchEvent<?> event: key.
    pollEvents()) {
    if (event.kind() == ENTRY_CREATE){
        Path name = (Path)event.context();
        System.out.format("%s created%n",
            name);
    }
}
key.reset();
}
```

Definiramo lahko druge ponudnike datotečnih sistemov. Primer dostopa do arhiva **ZIP**:

```
Path zipfile = ...
Map<String,?> env = Collections.
emptyMap();
FileSystem zipfs = FileSystems.
newFileSystem(zipfile, env, null);
Path top = zipfs.getPath("/");
```

JDK je končno dobila močno orodje za manipulacijo datotečnega sistema, ki je enostavno za uporabo ter razširljivo. Sedanji razred **java.io.File** lahko enostavno pretvorimo v novi **java.nio.file.Path** z metodo **File.toPath()**.

OPTIMIZACIJA JAVE

Za dobro uporabniško izkušnjo je zelo pomembno načrtovanje arhitekture aplikacije, saj je pravilna arhitektura ključnega pomena za hitrost delovanja, zagona, porabo pomnilnika in razširljivost (skalabilnost) aplikacije. Ponavadi se posamezne kategorije izključujejo, saj povečanje hitrosti delovanja pomeni hkrati tudi večjo porabo pomnilnika. Obstajajo strategije, kako načrtovati aplikacije v java za dosego dobre uporabniške izkušnje ob hkratni skromni uporabi računalniških virov. Na konferenci se je veliko predavateljev ukvarjalo z vprašanji o optimizaciji jave, o delovanju sprostila pomnilnika (**garbage collector – GC**), orodjih za nadzor aplikacij in optimizacijo programske kode (Java profiler).

Vhodno-izhodna zmogljivost (I/O Performance)

Branje in pisanje datotek je lahko časovno zelo potratno opravilo. Za te potrebe se v javi uporabljata abstraktna razreda **java.io.InputStream** in **java.io.OutputStream**, ki zagotavljata dostop do različnih tipov podatkov, kot so diski in mreža. Paket **java.io** vključuje mnoge filtre, ki nadgradijo osnovne podatkovne tokove. Med pomembnejšimi tipi filtrov sta **BufferedInputStream** ter **BufferedOutputStream**.

Današnji diski so zelo zmogljivi pri branju velikih količin (blokov) podatkov, toda zelo neučinkoviti pri branju velikega števila majhnih kosov podatkov. Za pospešitev branja oz. pisanja je zelo pomembno predpomnjenje podatkov in prav tu se izkažejo filtri za predpomnjenje. Primer branja datoteke v javi:

```
InputStream in = null;
try {
    in = new FileInputStream(fileName);
    while (true) {
        int data = in.read();
        if (data == -1) break;
        ...
    }
} catch (IOException) {
    if (in != null) in.close();
}
```

Z uporabo filtra lahko branje take datoteke pohitrimo za nekaj velikostnih razredov:

```
InputStream in = null;
try {
    InputStream inFile =
        new FileInputStream(fileName);
    in = new BufferedInputStream(inFile);
    ...
}
```

Še dodatno lahko pospešimo vhodne in izhodne operacije z uporabo lastnega predpomnilnika. Velikost predpomnilnika moramo določiti glede na pričakovano velikost naših podatkov:

```
static final int BUF_SIZE = 100000;
static byte[] buffer = new byte[BUF_SIZE];
InputStream in = null;
try {
    in = new FileInputStream(fileName);
    while (true) {
        synchronized (buffer) {
            int amountRead =
                in.read(buffer);
            if (amountRead == -1)
                break;
            ...
        }
    }
}
```

Serializacija

Pri prenosu objektov preko mreže (angl. *remote method invocation*) ali pri shranjevanju na disk se izvede serializacija oz. deserializacija objektov. Serializirajo se vsi atributi, ki niso tipa *transient* oz. *static*. Po deserializaciji so transientni atributi prazni (privzete

vrednosti). Da bi povečali hitrost prenosa, naj bo čim več atributov transientnih, le-te pa inicializiramo pri deserializaciji objekta. To naredimo tako, da povozimo metodo nadrazreda *java.lang.Object* in v njej izvedemo inicializacijo teh atributov:

```
public void readObject(ObjectInputStream in) throws IOException,
    ClassNotFoundException {
    in.defaultReadObject();
    initTransientAttributes();
}
```

Poraba pomnilnika

Pri delovanju uporablja aplikacija delovni pomnilnik RAM, v katerem so shranjeni vsi podatki in koda, ki jo program potrebuje. Pri slabo napisani aplikaciji se količina porabljenega pomnilnika s časom povečuje, kar nakazuje na to, da se sistemski viri po uporabi ne brišejo. Porabo pomnilnika lahko preverimo z dvema vgrajenima metodama *Runtime.totalMemory()* in *Runtime.freeMemory()*. Prva metoda nam poda celotno razpoložljivo količino pomnilnika, ki ga lahko zasedajo objekti in drugi podatki aplikacije, medtem ko nam druga metoda vrne količino prostega pomnilnika. Pri preverjanju pomnilnika v **Windows Task Manager** opazimo, da je poraba pomnilnika veliko večja, kot nam prikažejo metode v javi; te namreč kažejo samo porabo, ki ga zasedajo objekti.

K celotni porabi pomnilnika prispevajo:

- Objekti
To je pomnilnik, ki ga prikažejo javine metode *Runtime.totalMemory()* in *Runtime.freeMemory()*. Prav pri tej komponenti lahko največ pripomoremo k optimizaciji porabe pomnilnika. Primeri porabe pomnilnika za tipične razrede java:

Tip	Velikost
Byte	1 bajt
Char	2 bajt
Short	2 bajt
Int	4 bajt
Float	4 bajt
long	8 bajt
double	8 bajt
reference	4 bajt
java.lang.Object	8 bajt
java.util.Hashtable	96 bajt
javax.swing.JTextField	3109 bajt
javax.swing.JTable	4086 bajt

- **Razredi**
Tu je vključena prevedena koda v bajtih (datoteke tipa *.class*). Ko se prevedena koda pri zagonu naloži, se kreirajo metapodatkovne strukture, ki jih uporablja javanski paket *java.lang.reflect*. Tudi ti zasedejo določeno količino pomnilnika. Vse konstante programa se naložijo v ta pomnilnik. In nazadnje še prevajalnik *JIT* doda svojo nativno prevedeno kodo.
- **Niti**
Niti uporabljajo določene sistemske vire, toda prednosti njihove uporabe so take, da se s porabo virov ne obremenjujemo.
- **Nativne podatkovne strukture**
Java uporablja nativne knjižnice operacijskega sistema *.AWT*, ki na primer uporablja ogromno nativnih podatkovnih struktur.
- **Nativna koda**
Java uporablja sistemske knjižnice DLL za dostop do mreže, diskov in drugih sistemskih virov.

Razredi se naložijo v pomnilnik, ko jih prvič potrebujemo oz. se na njih sklicujemo. Dejansko pa jih včasih sploh ne potrebujemo, pa se vseeno inicializirajo in trošijo sistemske vire:

```
public static Translator
getTranslator(String fileType) {
    if (fileType.equals("doc")) return
        new WordTranslator();
    else if (fileType.equals("html"))
        return new HTMLTranslator();
    ...
}
```

Ne glede na tip dokumenta se v prejšnjem primeru naložijo vsi razredi. Ta problem lahko zaobidemo z uporabo paketa *java.lang.reflect*:

```
public static Translator
getTranslator(String fileType) {
    if (fileType.equals("doc")) {
        return (Translator) Class.
            forName("WordTranslator").
            newInstance();
    } else if (fileType.equals("html")) {
        return (Translator) Class.
            forName("HTMLTranslator").
            newInstance();
    }
    ...
}
```

Tu se dejansko naloži le tisti razred, ki ga res potrebujemo. Količino naloženih razredov lahko zmanjšamo tudi tako, da zaženemo več aplikacij znotraj istega navideznega stroja (*JVM*), kar pa je po našem mnenju zelo redka uporaba:

```
Class clazz = Class.forName(className);
Class[] argsTypes = new {String[].class};
Object[] args = {new String[0]};
Method method = clazz.getMethod("main",
    argsTypes);
method.invoke(clazz, args);
```

Vsako tako aplikacijo je seveda treba zagnati v svoji niti.

Odziven grafični vmesnik

Za prijetno delo je zelo pomemben odziven uporabniški vmesnik, saj dajejo že zakasnitve nad 50 milisekund občutek počasnega vmesnika. Trajajoče operacije je treba izvajati v ločenih nitih, saj tako zakrijemo slabo odzivnost. Lahko pa uporabniku prikažemo potek izvajanja operacije s *ProgressBar*, s čimer ga tudi nekoliko pomirimo. Pri delu z nitmi znotraj grafičnega vmesnika je treba biti zelo pazljiv, saj se lahko pojavijo nezaželene napake pri prikazu. Celoten grafični vmesnik se v javi izvaja znotraj ene same niti *event-dispatching thread (EDT)*. S tem je zagotovljen lažji nadzor nad risanjem vmesnika in pravilnim zaporedjem izvajanja proženih dogodkov (*event-handling*). Proženje dogodkov oz. risanje izven niti *EDT* lahko povzroči nepravilno risanje in osveževanje grafičnih elementov aplikacije. Privede pa lahko tudi do nepravilnega zaporedja sproženih dogodkov. Delo z vmesnikom v drugih nitih moramo izvesti z uporabo metod *javax.swing.SwingUtilities.invokeLater()* in *invokeAndWait()*, ki poiščeta nit *EDT* in zaženejo zeleno operacijo znotraj te niti. Prva metoda se izvede, ko ima sistem čas, medtem ko se druga metoda izvede takoj. Primer dela z grafičnim vmesnikom znotraj drugih niti:

```
Runnable doWork = new Runnable() {
    public void run() {
        // do some GUI work
    }
};
SwingUtilities.invokeLater(doWork);
```

Pri morebitnih problemih z osveževanjem oken je najlažje preveriti, ali smo res v niti *EDT* z uporabo metode *SwingUtilities.isEventDispatchThread()*. Ker je delo z nitmi v grafičnem vmesniku zahtevno, so v Javi vključili poseben vmesnik *javax.swing.SwingWorker*, ki zelo olajša delo z nitmi. Primer uporabe *SwingWorker*:

```
final JLabel label;
class MeaningOfLifeFinder extends
    SwingWorker<int, Object> {
    @Override
    public int doInBackground() {
        for (int i=1; i<42; i++) {
            publish(i);
        }
    }
}
```

```

    }
    return 42;
}
@Override
protected void process(List<int>
numbers) {
    for (int number : numbers) {
        label.setText("Number " +
            number + " is wrong answer");
    }
}
@Override
protected void done() {
    try {
        label.setText(get() + " is
the answer to the ultimate
question " + "concerning
life, the universe, and
everything");
    } catch (Exception ignore) {
    }
}
}
(new MeaningOfLifeFinder()).execute();

```

Metoda **doInBackground()** je časovno potratna in se izvaja zunaj niti **EDT**. Z metodo **publish()** sprožimo metodo **process()** znotraj niti **EDT**, ki osvežuje oznake grafičnega vmesnika. Ko metoda **doInBackground()** zaključi delo, pokliče metoda niti **EDT done()**. Ta izvede zadnje popravke grafičnega vmesnika.

Časovno potratne operacije lahko preložimo na kasnejši čas (nočni čas) z uporabo časovnikov, ki jih napišemo sami z uporabo niti ali pa uporabimo že pripravljene vmesnike **javax.Swing.Timer** in **java.util.Timer**. Prvi vmesnik se vedno izvaja znotraj niti **EDT**, medtem ko vsaka vključitev drugega vmesnika tvori novo nit.

Primer uporabe prvega vmesnika, ki izvede utripanje kurzorja na vsakih 300 milisekund:

```

int delay = 300; //milliseconds
ActionListener taskPerformer = new
ActionListener() {
    public void actionPerformed(ActionEvent
evt) {
        //...Perform redraw cursor...
    }
};
new Timer(delay, taskPerformer).start();

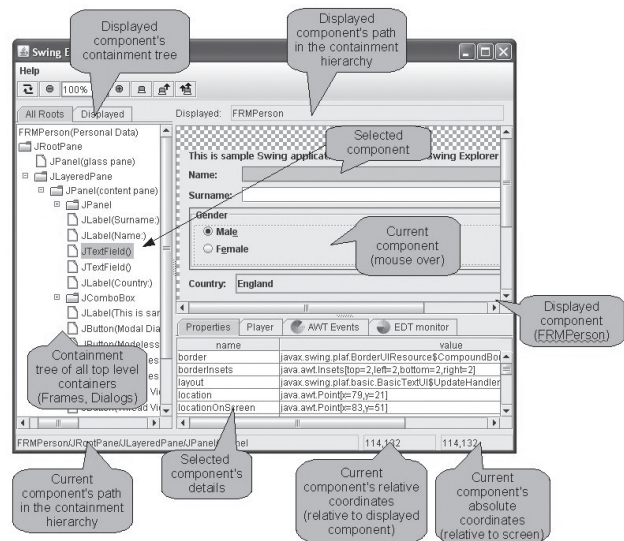
```

Swing Explorer

Swing Explorer je češko odprtokodno orodje za razhroščevanje napak v vmesnikih Swing. Prenesemo si lahko vtičnik za okolje NetBeans ali Eclipse. Stvar deluje dobro (Swing Explorer plug-in 1.4 za Eclipse), le hitrost delovanja je bolj slaba. V Eclipsu se v zagonih "run/debug" pojavi možnost za zagon aplikacije znotraj Swing Explorerja. Za uporabo tega grafičnega orodja je potrebno dobro poznavanje arhitekture Swing. Z orodjem lahko:

- raziskujemo interno delovanje Swinga,
- se sprehajamo po hierarhiji komponent in podlag (angl. *layout*),
- raziskujemo izrisovanje komponent (L&F),
- določimo natančne velikosti in pozicije komponent,
- analiziramo probleme z nitjo Event Dispatch,
- sledimo dogodkom AWT (poslušalci mouse/key/focus ...).

Swing Explorer je zelo močno orodje pri razvoju uporabniških vmesnikov. Težje pa ga je izkoristiti pri generični gradnji grafičnega vmesnika, kot na primer našega GDialoga.

Slika 1: Uporabniški vmesnik Swing Explorer

Garbage collector

Sprostilec pomnilnika (garbage collector – **GC**) je zadolžen za zbiranje in odstranjevanje virov (objekti, povezave ...), ki jih aplikacija ne potrebuje več. Na to, kdaj se zaganja in kako deluje, nimamo velikega vpliva. Paziti moramo le na to, da pravilno sproščamo neuporabljene virov, da jih lahko **GC** odstrani. Pri velikih količinah alociranega in sproščenega pomnilnika lahko pride v delovanju aplikacije do opaznih zakasnitev, saj mora **GC** preveriti ogromno količino povezav do objektov in ugotoviti, ali lahko

objekt odstrani ali ne. Da bi bili ti zamiki čim krajši, **GC** razbije trajajoče opravilo na več majših delov, kar ima za posledico bolj tekoče delovanje aplikacije. Spodaj je opisan življenjski krog nekega objekta:

- kreiran,
- v uporabi,
- neviden,
- nedosegljiv,
- v izboru sprostilca pomnilnika (GC-ja),
- finaliziran,
- dealociran.

Kreiran objekt

Pri ustvarjanju novega primerka razreda se izvedejo naslednji postopki:

- alocira se pomnilnik za novi objekt,
- izvedejo se konstruktorji nadrazredov,
- inicializirajo se spremenljivke,
- izvede se konstruktor.

Na novo kreiran objekt se dodeli neki spremenljivki in tako preide v stanje "V uporabi".

Objekt v uporabi

Objekt je lahko referenciran iz spremenljivke na *stack*-u ali iz statične spremenljivke na kopici (pomnilnik *heap*). Povezava iz *stack*-a se prekine, ko spremenljivka ni več uporabna oz. trenutna nit zaključi delo in se zapre. Povezave iz statičnih spremenljivk prekinemo tako, da to spremenljivko postavimo na ničto vrednost (*null*).

Nevidni objekt

Objekt je neviden, ko je še vedno v uporabi, a ga ni mogoče doseči. Primer:

```
public void run() {
    try {
        Object foo = new Object();
        foo.doSomething();
    } catch (Exception e) {
    }
    while (true) { // do stuff } // loop
        for ever
    }
}
```

Znotraj neskončne zanke objekt "foo" ni viden, sprosti pa se šele po izhodu iz metode. Taki nevidni objekti lahko povzročijo nenadzorovano naraščanje porabe pomnilnika.

Nedosegljivi objekt

Objekt je nedosegljiv, ko na njega ne kaže nobena močna povezava. Na objekt ne kaže nobena začasna spremenljivka iz *stack*-a, nobena statična spremenljivka in nobena referenca iz native kode. To vse so tako imenovane spremenljivke **GC root**. Na objekt lahko kaže močna referenca iz drugih objektov, toda noben od teh objektov ne sme biti referenciran iz spremenljivk **GC root**. Tak objekt je kandidat, da ga **GC** odstrani. **JVM** odstrani objekt, ko potrebuje pomnilnik, ki ga ta objekt zaseda.

Objekt v izboru GC

Objekt je v tem stanju, ko je sprostilec pomnilnika – **GC** ugotovil, da je objekt kandidat za brisanje. Če ima objekt metodo *finalize()*, jo izvede in preide v stanje "finaliziran".

Finaliziran objekt

Objekt je v tem stanju, če je po izvedbi metode *finalize()* še vedno nedosegljiv. Metoda *finalize()* ni priporočljiva, ker samo podaljša čas obstoja objekta ali ga celo naredi zopet vidnega.

Dealociran objekt

To je zadnje stanje objekta, ko **GC** sprosti pomnilnik, ki ga je zasedal ta objekt. Kdaj se to zgodi, pa je odvisno od same izvedbe **GC**-ja.

Z Java 2.0 so se poleg močnih referenc pojavile v paketu *java.lang.ref* še reference *SoftReference*, *WeakReference* in *PhantomReference*. S temi novimi referencami je omogočeno vsaj minimalno komuniciranje z **GC**-jem.

GWT (GOOGLE WEB TOOLKIT)

Na področju spletnih odjemalcev je stanje še vedno tako, da obstaja vsaj 100 različnih ogrodij za razvoj spletnih aplikacij na osnovi jave. Google je s svojo ponudbo **GWT** (Google web Toolkit, <http://code.google.com/intl/sl-SI/webtoolkit/>) predstavil nov pristop k razvoju spletnih odjemalcev. Gre za ogrodje, ki ga lahko uporabimo v okolju Eclipse ali katerem drugem IDE za javo.

GWT naj bi omogočil razvoj kompleksnih spletnih dinamičnih aplikacij, ki temeljijo na tehnologiji AJAX. Pri tem lahko programer aplikacijo v popolnosti razvije v javi, pri čemer naj se ne bi srečeval s kodo HTML in JavaScript. Seveda je v praksi potrebno zelo dobro poznavanje vseh spletnih tehnologij. Programski vmesnik GWT pa je res tak, da se aplikacija razvije v javi. GWT celotno aplikacijo prevede v JavaScript, pri čemer zagotavlja delovanje v vseh obstoječih spletnih odjemalcih.

JAVAFX

Ena glavnih zamer JavaFX³ je bila ta, da je uvedel nov skriptni jezik. Google je s svojim GWT-jem pokazal, da je možno ponuditi ogrodje za razvoj spletnih aplikacij z javanskim programskim vmesnikom. Tako so tudi pri Oraclu napovedali,⁴ da bo aplikacije v JavaFX v bodoče možno v celoti razvijati z javanskim programskim vmesnikom. Novosti se načrtujejo za drugo polovico leta 2011, novi JavaFX pa velja med razvijalci za poskus razvoja nove verzije Swinga. Z JavaFX bi bilo možno razvijati odjemalce tako za splet kot za nativne odjemalce (namizje).

JAVA IN MOBILNE NAPRAVE

Java ME⁵ je verzija jave, ki že od leta 1998 pokriva področje mobilnih naprav. Statistike kažejo uporabo Java ME:

- 5 milijard kartic za telefone (SIM),
- 3 milijarde mobilnih telefonov,
- 80 milijonov TV,
- vsi Blue-ray predvajalniki.

Nadaljnji razvoj jave za mobilne naprave naj bi šel v smeri večje povezanosti s spletnimi tehnologijami (HTML, CSS, JavaScript). Dodali bodo vmesnike za dostop do strojne opreme. Na ta način želijo Java ME postaviti ob bok okoljem Android in iPhone, ki v tem trenutku osvajata trg mobilnih aplikacij.

WEB SOCKETS

Med zelo zanimivimi novostmi, ki prihajajo s standardom HTML5, je dvosmerni prenos podatkov preko ene vtičnice TCP. To omogoča obojestransko komunikacijo med spletnim strežnikom in njegovim odjemalcem. Brez dvosmerne komunikacije med strežnikom in odjemalcem je težko graditi dinamične spletne aplikacije. WEB sockets⁶ je standard, ki naj bi poenostavil uporabo dvosmerne komunikacije med strežnikom in odjemalcem. Nadomestil naj bi AJAX in še nekatere druge pristope, ki se trenutno uporabljajo (npr. COMET).

NOVOSTI V JPA

JPA (Java Persistence API) je programski vmesnik za dostop do baze podatkov. Zanimive novosti v JPA, 2.0, so:

- razširitev preslikave med objekti in relacijami,
- nov programski vmesnik za povpraševanje,
- standardizacija namigov za iskanje.

Referenčna implementacija JPA, 2.0, je ExlipseLink (<http://www.eclipse.org/eclipselink/>).

Opombe

- 1 <http://www.oracle.com/us/javaonedevelop/index.html>
- 2 <http://www.oracle.com/us/products/middleware/exalogic/index.html>
- 3 <http://javafx.com/>
- 4 <http://javafx.com/roadmap/#general>
- 5 <http://download.oracle.com/javame/>
- 6 <http://dev.w3.org/html5/websockets/>

Vojko Ambrožič, Robert Vehovec

AVTORSKE PRAVICE V ELEKTRONSKEM OKOLJU

V SLOVENIJI IN EU

Enodnevni seminar na temo digitalne tehnologije in avtorskega prava je potekal 10. februarja 2011 v Cankarjevem domu v Ljubljani. Seminarja, ki ga je organiziralo Društvo Slovenskih založnikov, se je udeležilo okoli 60 slušateljev. Kratak nagovor je imel Slavko Pregl, direktor Javne agencije za knjigo Republike Slovenije, seminar pa so vodili trije vrhunski strokovnjaki s tega področja.

Lynette Owen iz ene največjih založniških korporacij na svetu Pearson Education, ki na mednarodnih trgih izdaja učbenike, znanstvene in strokovne knjige in revije, vodi in načrtuje seminarje za avtorske pravice v okviru londonskega in frankfurtskega knjižnega sejma ter intenzivno predava o avtorskih pravicah po vsem svetu. Je avtorica ene najbolj znanih knjig s področja avtorskih pravil *Selling rights* (Routledge, šesta izdaja, maj 2010) in glavna urednica ter soavtorica znamenite knjige *Clark's Publishing Agreements: A book of Precedents* (Bloomsbury Professional, osma izdaja, november 2010). Pri založbi Uradni list so leta 2008 izdali knjigo *Odkupne in prodajne pravice za literarna dela*, kjer je pri pripravi sodelovala s slovenskimi strokovnjaki.

Alan Williams je začel svojo kariero v pisarni Denton Wilde Sapte (danes SNR Denton), tedaj največji odvetniški pisarni v Londonu, kjer je vodil oddelek za medije ter se kot odvetnik specializiral za intelektualno lastnino in avtorske pravice. V pravniških imenikih velja za vodilnega praktika na področju založništva. Trenutno dela kot svetovalec pisarne DLA Piper, ki je vodilno mednarodno podjetje z velikim oddelkom za medije. Skupaj z Duncanom Calowom, partnerjem pisarne DLA Piper, sta napisala več knjig s področja avtorskih pravil in zakonodaje *Multimedia Contracts, Rights and Licensing; Digital Media: Contracts Rights and Licensing; Digital Media Contracts* (založba Oxford University Press, 2011). Sta tudi soavtorja knjige *Clark's Publishing Agreements* (Bloomsbury Professional, 8. izdaja), ki je biblija avtorskega prava za založnike. Prav tako sta prispevala poglavje *Tiskani mediji in založništvo* v knjigi *Halsbury's Law*, ki je temeljni pravni vir v Angliji.

Maja Bogataj Jančič je ustanoviteljica in direktorica Inštituta za intelektualno lastnino. Opravlja raziskovalno

in svetovalno delo na področju intelektualne lastnine ter objavlja članke s področja avtorskega in internetnega prava. Trenutno svetuje zasebnim in javnim ustanovam, kot so knjižnice, inštituti in univerze. Je pravna svetovalka NUK-a.

AVTORSKE PRAVICE V DIGITALNI DOBI

Prvi zapisan primer o zaščiti avtorskih pravic (*copyright = the right to control copying*, v slov. pravica do nadzora nad kopiranjem) je iz konca 6. stoletja. Takrat so na Irskem obravnavali primer, ko so v nekem samostanu naskrivaj in brez dovoljenja prepisali priljubljeno zbirko psalmov. Primer so zaključili z besedami "To every cow her calf and so to every book its copy".¹

Avtorske pravice ureja zakon na nivoju države. Velja za dela, ki jih ustvarijo državljani neke države, in za dela, ki jih ustvarijo državljani drugih držav na tleh te države. Da bi razširile zaščito, lahko države sklenejo tudi bilateralne pogodbe ali dogovore.

Na tem področju pa velja tudi nekaj mednarodnih pogodb: Bernska konvencija, Univerzalna konvencija, Rimska konvencija, pogodbe Svetovne organizacije za intelektualno lastnino.² Najpomembnejše načelo Bernske konvencije je, da državljani iz ene pogodbene države v drugi pogodbeni državi uživajo enak nivo zaščite kot državljani te države. Pa tudi, da avtorska pravica preneha 50 let po avtorjevi smrti.

Ko želimo ustanoviti avtorsko pravico na nekem delu, moramo to najprej urediti v lastni državi. Zatem preverimo, ali je država, v kateri želimo zaščititi svoje pravice, članica Bernske ali katere druge mednarodne konvencije. Nazadnje moramo preveriti še zakon, ki ureja avtorske pravice v tej drugi državi.

V zadnjih letih je bilo vložena veliko dela na področju posodabljanja in harmonizacije zakona o zaščiti avtorskih pravic v Evropski uniji pa tudi v svetovnem merilu (skozi World Intellectual Property Organisation). Evropske direktive:

- The Copyright Directive (Directive 2001/29/EC),
- The Database Directive (Directive 96/9/EC),

- The Duration Directive (Directive 93/98/EC),
- The E-Commerce Directive (Directive 2000/31/EC).

Avtorske pravice so bile definirane v analogni dobi. Prvotno je bilo treba najprej delo napisati ali fotografijo posneti, šele zatem se jo je lahko zaščitilo. Z digitalizacijo pa se je moral zakon prilagoditi in razširiti avtorske pravice, ki jih ureja. Še vedno ni jasnih odgovorov na vprašanja: Kaj pomeni elektronski medij za založništvo, je konkurenčen ali komplementaren v primerjavi s klasičnim založništvom? Bodo obstoječi založniki preživeli ali pa bo naslednja generacija založnikov podobna velikanom, kot so Apple, Google in Amazon?

Izpostavljen je bil Googlov knjižnični projekt, pri katerem so z optičnim branjem knjig na policah knjižnic zasnovali elektronsko zbirko podatkov. Google pri rezultatih iskanja prikazuje bibliografske podatke in odlomke vsebine. Medtem ko so bile v Veliki Britaniji v projekt zajete le knjige, pri katerih je zaščita avtorskih pravic že potekla, so bile v ZDA zajete vse knjige. Zato so v ZDA številni avtorji in založniki vložili tožbe. Dosežena je bila poravnava in avtorji so lahko do 31. marca 2011 vložili zahtevek za gotovinsko nadomestilo za kršenje avtorskih pravic.

DRM (*Digital rights management*) je izraz, ki se uporablja za katero koli tehnologijo ali sistem, ki ustavi ali prepoveduje uporabo digitalne vsebine za namene, ki jih ne predvidi ponudnik teh vsebin. Sistemi DRM imajo v osnovi dva elementa:

- identificiranje vsebine z opisom dela in pogoji uporabe; v založniškem svetu najbolj razširjen DOI (*Digital Object Identifier*),
- priprava vsebine na način, da bo možno uveljaviti pogoje uporabe; najpogosteje doseženo s tehnologijo "zaklepanja", ki skriva ali pa razkrije vsebino in tako omeji ali omogoči pogled, kopiranje, tiskanje itd.

Nov razvoj tehnologij DRM vključuje tako imenovane *right lockers* (omarice digitalnih pravic), ki kupcu vsebine omogočajo, da lahko zahteva vsebino na različnih napravah, potencialno tudi v različnih formatih.

AVTORSKO PRAVO IN SLOVENSKI AVTORJI, IMETNIKI PRAVIC IN UPORABNIKI

Slovensko avtorsko pravo je usklajeno z mednarodnimi konvencijami in evropskimi direktivami. V 60. členu Ustava Republike Slovenije varuje pravice iz ustvarjalnosti. Osnovni zakon, ki ureja to področje, je Zakon o avtorskih in sorodnih pravicah (ZASP), ki je bil sprejet leta 1995 in od takrat že petkrat noveliran. Kljub temu da je naša zakonodaja usklajena z evropskimi

direktivami, obstaja nekaj posebnosti, ki so značilne za naš pravni sistem.

Veliki institucionalni uporabniki avtorskih del: knjižnice, muzeji in arhivi hranijo, urejajo in ponujajo dostop do različnih literarnih in tudi drugih avtorskih del. Nove tehnologije so omogočile digitalizacijo del, ki jih hranijo in jih dajejo na voljo javnosti preko spleta. Pri digitalizaciji in zlasti objavljanju del na spletu se srečujejo z mnogimi problemi, povezanimi z avtorskimi pravicami. Najprej praviloma digitalizirajo in dajo javnosti na voljo dela, ki so že v javni domeni, saj je avtorsko-pravno varstvo že poteklo. V naslednjih fazah pa se morajo spopadati z zahtevnim urejanjem avtorskih pravic. Mnogo del, ki jih hranijo, je osirotelih. Za ta dela je značilno, da avtorska pravica še traja, ni pa znan imetnik avtorskih pravic oz. ga ni mogoče poiskati.

UVELJAVLJANJE AVTORSKIH PRAVIC V EVROPI

Podani so bili konkretni nasveti, kako ravnati, če gre za spletno kršenje pravic, torej če nekdo, npr. v Veliki Britaniji, krši pravice avtorja iz Slovenije. Prvi korak je digitalni zajem slik. Pridobimo tudi tehnične dokaze o tem, kdo vodi spletno stran, ki krši naše pravice, ter kdo zagotavlja gostiteljski strežnik za spletno stran in kje imajo sedež. Drugi korak je obisk pri odvetniku. Tretji korak je preverjanje našega lastništva pravic in ali to zadostuje za argumente proti kršitelju. Četrty korak je protest proti kršitelju (ki bo morda takoj snel oz. skril dokaze ali pa tudi ne – zato sta potrebna prvi in drugi korak) z zahtevo, da nemudoma preneha kršiti naše pravice ter nam plača odškodnino in stroške. V petem koraku se odločimo, kakšne stroške in izgubo smo utrpeli zaradi kršitve in ali so zadostni, da je vložitev tožbe upravičena. Šesti korak je, da naročimo odvetniku, da proti kršitelju sproži postopek. Če je bilo razsojeno nam v prid, je sedmi korak vročitev sodbe kršitelju. V primeru internetnih kršitev je pogosto težko najti toženca v fizični obliki ter premoženje v lasti toženca, da bi lahko sodbo izvršili. Celoten postopek ni preprost in zahteva veliko časa in denarja.

PROMOCIJA IN PRODAJA PRAVIC ZA SLOVENSKA LITERARNA DELA

Predstavljeni so bili praktični nasveti v zvezi z objavljanjem del slovenskih avtorjev v tujini. Če je bila za knjigo že sklenjena pogodba s slovenskim založnikom, je treba preveriti, ali ta pogodba že vsebuje določila glede promocije in prodaje pravic tujim založnikom, kolikšen delež prihodkov od avtorskih pravic se izplača avtorju in kakšno je stanje avtorskih pravic za gradivo, ki je v delu uporabljeno – citirano besedilo, fotografije, ilustracije itd. Če slovenski založnik ureja pravice v

imenu avtorja, mora biti pripravljen temu posvetiti svoj čas in sredstva. Dandanes se v vse večji meri objavlja v elektronski obliki, kar pomeni, da je za založnika pomembno pridobiti digitalne pravice od avtorjev – ne le za slovensko izdajo, ampak tudi za primer poslovanja s tujim založnikom. Zahodni založniki znanstvene in strokovne literature že dolgo objavljajo v obeh oblikah hkrati, s prihodom novih generacij bralnikov e-knjig ter iPadov pa založniki, ki objavljajo na množičnih tržiščih, želijo ostati v koraku s časom in zato digitalne pravice predstavljajo ključni vidik pri odkupu pravic.

Založniki morajo realno oceniti, katere knjige so mednarodno privlačne. Nadalje morajo opredeliti, katera tuja tržišča so pomembna in določiti prioritete. Pretehtati morajo, ali je v primeru pridobivanja licenc za jezike, ki jih govorijo v več državah (npr. angleščina, španščina, portugalsščina), bolje poiskati enega imetnika licence ali več imetnikov licenc za vsako tržišče.

Da bi ugotovili primerne potencialne tuje založnike, je potrebna tržna raziskava. Na voljo imamo več poti: nabava imenikov založnikov (izhajajo letno), udeležba na velikih mednarodnih knjižnih sejmih, nabava imenikov razstavljalcev na teh sejmih, udeležba in mreženje (angl. *networking*) na založniških dogodkih. Podani so bili konkretni nasveti, kako pripraviti promocijsko strategijo in prodajno gradivo, kako navezati prvi stik s potencialnim imetnikom licence, na kaj je treba biti pozoren pri licenčni pogodbi in še posebej pri licenci za prevod.

Včasih pa za knjigo ni sklenjena pogodba s slovenskim založnikom in avtor sam ponudi delo tujemu založniku, bodisi da gre za članek v reviji ali pa za knjigo. Avtorji za članke v revijah ne prejmejo plačila, objava v ugledni recenzirani reviji običajno omogoča poklicno ali akademsko napredovanje. Nekatere revije zdaj deloma ali v celoti delujejo na podlagi odprtega dostopa (angl. *open access*), kar je privedlo do tega, da avtor prispevka ali njegova akademska institucija ali pa tisti, ki financira raziskavo, plača založniku za objavo članka. To je sicer sporno in poraja se vprašanje, ali se lahko na ta način ohranita objektivnost in akademski nivo. Pri knjigah avtor prejme plačilo na podlagi licenčnine. Pri knjigah z manjšim številom soavtorjev lahko vsak prejme manjšo licenčnino, pri knjigah z več avtorji pa je bolj verjetno, da avtorji prispevkov prejmejo plačilo na podlagi celotnega honorarja.

UPRAVLJANJE PRAVIC NA UNIVERZI

Pravna ureditev v Republiki Sloveniji določa, da kadar avtorsko delo ustvari delojemalec pri izpolnjevanju svojih obveznosti ali po navodilih delodajalca (avtorsko delo iz delovnega razmerja), se šteje, da so materialne avtorske

pravice in druge pravice avtorja na tem delu izključno prenesene na delodajalca za 10 let od dokončanja dela, če ni s pogodbo drugače določeno. Po preteku tega roka pripadejo pravice delojemalcu, s tem da delodajalec lahko zahteva njihov ponovni izključni prenos proti plačilu primerne nadomestila. Jedro potencialnih konfliktov predstavljata vprašanja o tem, kaj predstavlja delovno obveznost in kdaj se šteje, da je delo ustvarjeno v prostem času? Maja Bogataj je pripravila predlog optimalne ureditve, ki pa zahteva še nadaljnjo obravnavo. Predlog ureja, da izvorni avtor prenese pravice na univerzo trajno in izključno. Izvirni avtor lahko delo uporablja, vendar samo za nekomercialne in izobraževalne namene. Izjema so monografije, književna dela, članki in podobna književna dela visokošolskih učiteljev in raziskovalcev. Za ta dela podelijo visokošolski učitelji in raziskovalci trajno in neizključno licenco univerzi, da ta dela uporablja v nekomercialne in izobraževalne namene – vključno z objavo v repozitoriju, vendar lahko s časovnim zamikom. Depozit v repozitoriju je obvezen, sicer se ne upošteva pri habilitaciji. Drugačen režim se lahko določi s pogodbo (ali zakonom). Predlog s tem spodbuja prostovoljno objavljanje (pod pogoji odprtega dostopa) takoj ob izdaji.

E-KNJIGE V SVETU, EVROPI IN SLOVENIJI

Slovenija in celotna Evropa na področju elektronskih knjig še precej zaostajata za ZDA. Tam največja spletna knjigarna Amazon proda že več elektronskih knjig kot tradicionalnih. V Evropi trenutno takšnega razvoja ni, e-knjiga v nobeni evropski državi ne predstavlja več kot odstotka prodaje, kar se ne bo spremenilo, dokler ne bodo iznašli podobnega prodajnega modela, kot ga imajo v ZDA. Prva založba, ki je v Sloveniji ponudila e-knjige, je Ruslica. Mladinska knjiga kot največja slovenska založba sistematično digitalizira praktično vse kar izdaja, preizkuša bralne naprave in kupuje avtorske pravice za e-knjige. Računajo, da bodo na trg prišli še v letu 2011, vsekakor pa bo to takrat, ko bodo ocenili, da je e-knjig dovolj in ko bo omogočen normalen način kupovanja knjig preko elektronskih bralnikov.

Opomba

- 1 Kot kravi pripada tele, tako knjigi pripada njena kopija. (op. lekt.)
- 2 Berne Convention, Universal Copyright Convention, Rome Convention, WIPO Treaties

Tanja Turšek

▼ poročilo

SREČANJE REGIONALNEGA SVETA OCLC EMEA

Drugega srečanja Regionalnega sveta OCLC EMEA (Europe, Middle East and Africa), ki se je odvijalo v Nemški nacionalni knjižnici v Frankfurtu od 2. do 3. marca 2011, se je udeležilo skoraj dvesto knjižničarjev.¹

Pred uradnim začetkom srečanja sta v sekciji **Karen Calhoun** in **Glen Patton** iz OCLC predstavila razvojne usmeritve na področju metapodatkov ter aktivnosti v zvezi s kakovostjo kataloga WorldCat. Številne raziskave kažejo, da zbirke, ki jih potrebujejo uporabniki, daleč presegajo fizične zbirke v knjižnicah. Trenutno predstavljajo knjige kar 85 % bibliografskih zapisov, ki jih prispevajo knjižnice v katalog WorldCat. Tudi večina katalogizacijskih storitev še vedno podpira le konvencionalne postopke dela, vezane na fizično zbirko, medtem ko je podpora pri kreiranju in upravljanju metapodatkov za e-vire še zelo omejena. Metapodatke za e-vire običajno pridobivajo in upravljajo na ravni zbirke, aplikacije za te namene so zelo kompleksne, drage in med seboj nepovezane. Trenutno še ni sistematičnih in kooperativnih rešitev, kot to velja za konvencionalno gradivo. Vizija OCLC na področju metapodatkov temelji na nadgradnji metapodatkov za fizične zbirke v katalogu WorldCat z metapodatki za licencirane in digitalne knjižnične zbirke, na večji odprtosti podatkov in servisov, na učinkovitejšem usklajevanju lokalnih in regionalnih katalogov s katalogom WorldCat, na novi funkcionalnosti za učinkovito kreiranje, upravljanje in izmenjavo metapodatkov na ravni zbirke in posamičnega objekta, na storitveno nevtralnem odprtem računalniškem okolju in na skrbi za nenehno izboljševanje kakovosti kataloga WorldCat. Ko gre za kakovost, ločijo več vrst uporabnikov: knjižničarje (katalogizatorje in vse druge knjižničarje), splošne uporabnike spleta (strokovnjake ter uporabnike, ki iščejo kar koli) in posameznike, ki iščejo znano enoto. Tako so v letih 2009 in 2010 na osnovi ugotovitev iz študij o uporabnikih izvajali številne aktivnosti za izboljšanje kakovosti kataloga WorldCat: združevali podvojene zapise za vse vrste gradiva, dodajali povezave do online vsebin, kazal vsebine, povzetkov in naslovnice, povečali število formatov ter število zapisov za neangleške vsebine. V okviru projekta GLIMIR (Global Library Manifestation Identifier) nameravajo dodati identifikacijo vsem pojavnim oblikam virov ter

ločiti vzporedne zapise (za različne jezike katalogizacije) in reprodukcije. Na ta način bodo zmanjšali število podvojenih zapisov ter izboljšali povezljivost med WorldCat.org in posameznimi katalogi. V omenjenem obdobju so v WorldCat dodali metapodatke za preko štiri milijone e-knjig, preko 440 milijonov člankov in 68 tisoč revij ter izločili preko pet milijonov podvojenih zapisov.

Sledila je predstavitev Univerzitetne knjižnice Univerze v Amsterdamu, v kateri so prikazali prehod knjižnice na format MARC 21 – v prvi fazi pri izmenjavi podatkov, v drugi fazi pa tudi v okviru katalogizacije.

Srečanje sta odprla **Elisabeth Niggemann** (direktorica Nemške nacionalne knjižnice) in **Eric van Lubeek** (direktor OCLC EMEA). Sledila je predstavitev **Gwende Thomas** o programu dela OCLC EMEA za leto 2011 in predstavitev **Berndta Dugalla** o aktivnostih Globalnega sveta OCLC.

Vabljen predavanje o računalniški grafiki in internetu prihodnosti (3D internet – 3D dokumenti) je imel profesor računalniških znanosti **Dieter Fellner**. Prikazal je nekaj praktičnih primerov sinergije med vizualnim računalništvom in knjižničarsko znanostjo. Sledilo je predavanje o mobilni tehnologiji v knjižnicah, ki ga je imel **Mike Teets**, podpredsednik za inovacije pri OCLC. Knjižničarje je opozoril na nujnost priprave ustrezne strategije za podporo mobilnim napravam ter na nujnost poenostavitve katalogov za namene mobilnih naprav. Predvideva, da bodo v dveh ali treh letih malim knjižnicam zadoščale aplikacije na mobilni napravi in tabličnem računalniku. Poskusni projekt OCLC je objavljen na spletu.²

V drugem delu so **Thom Hickey** (glavni raziskovalec OCLC), **Emmanuelle Bermes** (Nacionalna knjižnica Francije) ter **Simon Bains** in **Michael Fourman** (Univerza v Edinburgu) predstavili nove koncepte v obravnavi podatkov z vidika odprtosti in povezljivosti.

Drugi dan srečanja je bilo na programu najprej poročilo predsednika OCLC **Jayja Jordana**,³ ki je veliko časa posvetil predstavitvi prihodnjih knjižničnih sistemov,

ki bodo omrežni, s fleksibilnimi postopki dela, bolj učinkoviti za upravljanje gradiva, s sinergijskimi učinki zaradi izmenjave podatkov med aplikacijami različnih knjižnic, z uporabo registrov in repozitorijev OCLC, vključno s katalogom WorldCat, ter možnostjo integracije v lokalna okolja. Za ta namen razvija OCLC komponente Web-Scale, ki vključujejo: WorldCat, nabavo, upravljanje licenc, katalogizacijo, WorldCat Local, dostopnost, izposajo, dostavo, prezervacijo, informacijski center, odpis in kooperativo.

Naslednjo predstavitev je imel **Robin Murray**, podpredsednik OCLC za upravljanje globalnih proizvodov,⁴ ki je govoril o dolgoročni viziji sodelovanja knjižnic z OCLC pri izgradnji računalniškega okolja Web-Scale in nato ta fenomen tudi pojasnil. OCLC se v svojih vizijah in strategijah nanjo navezuje že nekaj let. Uporabil je definiciji Lorcan Dempseyja in Chrisa Andersona ter Web-Scale ponazoril s sliko mestnega središča, v katerem so veliki in močni (eBay, Amazon, Google, Wikipedia itd.), med njimi pa ni knjižnic. Skupni imenovalec v računalniškem okolju Web-Scale so **podatki, uporabniki in infrastruktura**. V primerjavi z Web-Scale vsebuje računalništvo v oblaku samo element infrastrukture. Z vsemi tremi elementi razpolagajo knjižnice, le da so podatki, uporabniki in infrastruktura porazdeljeni na več kot milijon knjižnic po svetu. Ocenil je, da knjižnice po svetu dnevno izvedejo približno 19 milijonov transakcij oziroma preko 5.000 transakcij na sekundo, kar pomeni, da gre za veliko, vendar zelo razdrobljeno skupnost. Web-Scale je za knjižnice odločilen, saj v spletni ekonomiji bogati postajajo še bolj bogati, revni še bolj revni. OCLC je edina ustanova na svetu, ki lahko ponudi Web-Scale za knjižnice, kar je po eni strani priložnost, po drugi pa tudi obveza. OCLC-jeva strategija temelji na odprtosti in prilagodljivosti uporabe kataloga WorldCat. Odprtost pomeni, da bodo sistemi zunanjih partnerjev (angl. *3rd party systems*) lahko uporabljali osrednje servise in tako omogočili, da bodo lahko uporabniki dodajali servise in aplikacije in da bo možno WorldCat uporabljati v različnih omrežnih servisih. Cilj OCLC je izgradnja aplikacij, ki bodo hitre, nadgradljive, brez napak in primerne za javno uporabo. Ideja o novem računalniškem okolju temelji na želji po inovacijah in integraciji, po ponudbi in izmenjavi inovacij ter želji po uporabi inovacij drugih. **Robin Murray** je povedal, koliko knjižnic že uporablja razvite izdelke novega okolja (WorldCat.org, WorldCat Local, izposoja in nabava) ter predstavil časovni načrt namestitve za izdelke v razvoju (upravljanje baze znanja, upravljanje licenc, odprto okolje). Ob koncu je zastavil vprašanje, kako doseči Web-Scale za knjižničarstvo oziroma kako povezati milijon knjižnic po svetu. Odgovoril je, da je to stvar organizacije in trdega dela in da je tudi OCLC nastal prav na osnovi ideje enega človeka.

V nadaljevanju smo se udeleženci srečanja razdelili v štiri skupine: v skupino za kakovost kataloga WorldCat, v skupino za modele zaračunavanja storitev OCLC, v skupino za komunikacijo z Globalnim svetom OCLC in v skupino za raziskovalne aktivnosti OCLC. Udeležila sem se skupine, kjer smo obravnavali kakovost kataloga WorldCat. Moderatorja **Karen Calhoun** in **Glen Patton** sta sodelujočim v skupini razdelila vprašanja in poskušala razgovor napeljati na splošne teme o kakovosti, kar jima ni uspelo, saj smo tisti, ki smo se odzvali, kritizirali kakovost kataloga ter neodzivnost in neustrezno komuniciranje osebja OCLC v zvezi s tem problemom. Nekateri so izrazili nezadovoljstvo tudi zato, ker je treba vpis bibliografskih zapisov v WorldCat plačati. Največji problem kakovosti so vzporedni zapisi zaradi različnih jezikov katalogizacije, čeprav gre za isti bibliografski vir, ter neustrezno prikazovanje podatkov o zalogi. Predstavnik OCLC sta poskušala udeležence prepričati, da si OCLC prizadeva rešiti probleme kakovosti, pri tem pa dodala, da WorldCat ne bo nikoli popoln. Obljubila sta tudi, da se bodo potrudili izboljšati komunikacijo.

Pomembnejši poudarki iz poročil štirih skupin so: zahteva po izboljšanju kakovosti kataloga WorldCat, zahteva po več aktivnostih OCLC, posvečenih mlajšim uporabnikom, ter zahteva po bolj transparentni in jasni razmejivni funkcij OCLC kot kooperative in kot poslovnega sistema. Poročilom je sledila predstavitev treh kandidatov, ki so se prijavi za člane Globalnega sveta, od katerih bosta dva izvoljena.

Pred zaključkom srečanja je bilo na programu še vabljen predavanje **Lestra Maddena**, ustanovitelja in urednika Augmented Planet, o konceptu nadgrajene resničnosti (*Augmented Reality – AR*). Prihodnost uporabe različnih tehnologij je predavatelj ilustriral z zelo zanimivimi praktičnimi primeri.

Opombe

- 1 <http://www.oclc.org/uk/en/multimedia/2011/emearc2011.htm>
- 2 <http://experimental.worldcat.org>
- 3 http://www.oclc.org/uk/en/multimedia/2011/files/emearc/Jay_Jordan_EMearc2011.pdf
- 4 http://www.oclc.org/uk/en/multimedia/2011/files/emearc/murray-Collaboratively_Building_Web-Scale_With_Libraries.pdf

Marta Seljak

STROKOVNO SREČANJE

12. DANI SPECIJALNIH I VISOKOŠKOLSKIH KNJIŽNICA

Od 11. do 14. aprila 2011 je v konferenčnih prostorih hotela Adriatic v Opatiji potekalo strokovno srečanje 12. dnevi visokoškolskih in specialnih knjižnic z naslovom *Knjižnice: kam in kako naprej?* (hrv. 12. dani specialnih i visokoškolskih knjižnica; Knjižnice: kamo i kako dalje?) [1], ki ga je organizirala Sekcija za visokošolske in specialne knjižnice Hrvaškega knjižničarskega društva (HKD) [2] v sodelovanju z Univerzitetno knjižnico Reka (SVKRI) [3]. Srečanje je privabilo predavatelje in slušatelje iz hrvaških visokoškolskih knjižnic, predstavili pa so se tudi sponzorji srečanja.

Srečanja hrvaških visokoškolskih in specialnih knjižnic so tradicionalna, teme pa so vedno aktualne. Letos so hrvaški knjižničarji predstavili svoje razvojne projekte in razmišljanja o prihodnosti svojih knjižnic. Ob zaključku srečanja so analizirali, ali so uspeli rešiti težave, ki so jih izpostavili na 11. srečanju (leta 2009), ter si zastavili nove cilje, ki jih bodo skušali uresničiti do naslednjega srečanja (predvidoma čez dve leti).

Program tridnevnega srečanja je bil bogat: preko 30 prijavljenih referatov, številne predstavitve sponzorjev srečanja, 2 delavnici in 2 okrogli mizi.

PRVI DAN SREČANJA

Prvega dne so si sledila predavanja na temo *Storitve in uporabniki ter Hranjenje in zaščita knjižničnega gradiva* (hrv. Usluge i korisnici / Pohrana i zaštita građe), predstavil pa se je tudi prvi sponzor (Elsevier).

Srečanje je z uvodnim pozdravom odprla **Alisa Martek** iz Hrvaškega državnega arhiva (HDA) [4], ki je imela v nadaljevanju tudi uvodni prispevek. Spregovorila je o hrvaških standardih za zaščito knjižničnega gradiva, ki so zavezujoči za udeležence v ciklu "proizvodnje in skladiščenja" dokumentov: za proizvajalce, trgovce, potrošnike ter seveda za arhivske in knjižnične ustanove, ki so najbolj odgovorne za varovanje pisne dediščine. Predstavila je tri standarde s področja zaščite in hranjenja gradiva, ki so že sprejeti kot hrvaški standardi. Prvi standard se nanaša na standardizacijo skladiščnih prostorov,¹ druga dva standarda pa definirata obstojne materiale.²

Predstavila je še dva standarda, ki sta tik pred sprejetjem, nanašata pa se na kakovost zaščite embalaže.³

Aleksandra Pikić iz knjižnice Filozofske fakultete v Zagrebu [5] je predstavila knjižnične storitve za študente invalide, ki obiskujejo njihovo knjižnico. Konec leta 2009 so izvedli raziskavo, katere cilj je bil spoznati težave, s katerimi se srečujejo slepi in slabovidni študenti ter tisti na invalidskih vozičkih ob obisku knjižnice, ter skupaj s študenti invalidi oblikovati predloge za izboljšanje kvalitete storitev. Želeli so ugotoviti, ali lahko invalidni študenti samostojno (brez pomoči druge osebe) uporabljajo knjižnico in ali jim odgovarjajo obstoječi knjižnični sistem in storitve. Rezultati raziskave so pokazali, da bo na tem področju treba še marsikaj postoriti, predvsem za slepe in slabovidne (vgradnja vodilnih poti na tleh, dodatna računalniška oprema za slepe in slabovidne in, predvsem, nabava gradiva v primernem formatu).

Ivana Knežević iz knjižnice Muzeja Slavonije Osijek [6] je predstavila rezultate raziskave, ki so jo izvajali v njihovi knjižnici od decembra 2010 do februarja 2011. Uporabnikom knjižnice so zastavili anketna vprašanja, kot so: Komu je pravzaprav namenjena muzejska knjižnica in kakšen je status muzejske knjižnice v knjižničnem sistemu? Kakšen je porast uporabnikov in fonda gradiva? Kdo sploh so njihovi uporabniki? Kako so sploh izvedli za muzejsko knjižnico (npr. na internetu, v šoli, od profesorjev na fakultetah, po priporočilu ...)? S kakšnim razlogom so muzejsko knjižnico obiskali (ali potrebujejo gradivo za izpit, seminar, ali projekt, za diplomsko, magistrsko ali doktorsko delo, za članek ipd.)?

Rezultati ankete so pokazali, da so bili uporabniki zadovoljni s storitvami v muzejski knjižnici, z vlogo knjižničarjev in njihovo pomočjo. Zadovoljni so bili z dostopnostjo gradiva (glede na to, da v muzejski knjižnici ni klasične izposoje gradiva, ampak velja omejen dostop). Za muzejsko knjižnico so najpogosteje izvedeli od univerzitetnih in šolskih profesorjev, obiskali pa so jo predvsem zato, ker zelenega gradiva in informacij niso dobili v nacionalnih in fakultetnih knjižnicah, gradivo pa potrebujejo predvsem za izpite, seminarje, projekte itd.

Uporabniki so bili po večini študenti iz Osijeka ali njegove okolice, ženskega spola, z višjo strokovno izobrazbo s področja humanistike. Rezultati ankete so dokaz, da so potrebni novi standardi za specialne knjižnice, saj obstoječi standardi iz leta 1992 govorijo o specialni knjižnici kot organizacijski enoti, namenjeni samo članom matične ustanove. Skrajni čas je, da bogato "skrito" gradivo postane dostopno tudi za druge.

Delavnica "Univerzitetni knjižnični sistemi z vidika nabave in medknjižnične izposoje"

Prvi dan srečanja se je zaključil z dvema vzporednima delavnicama.⁴ V okviru prve delavnice *Univerzitetni knjižnični sistemi z vidika nabave in medknjižnične izposoje: stanje in možnosti* (hrv. Sveučilišni knjižnični sustavi s aspekta nabave i međuknjižnične posudbe: stanje i mogućnosti) so se najprej zvrstili trije zanimivi prispevki.

Dr. **Jelka Petrak** iz Osrednje medicinske knjižnice Medicinske fakultete Univerze v Zagrebu [7] si je uvodoma zastavila vprašanje, kaj danes visokošolske knjižnice sploh so, in ugotavljala, da visokošolske knjižnice niso več mirno mesto za zbiranje in raziskovanje, ampak prostor brezkompromisnega tekmovanja za sredstva in položaje pa tudi središče sodelovanja in komunikacije. Da knjižničarji niso več varuhi "mrtvega zaklada", ampak izkušeni in spretni vodiči skozi zapleten dinamičen svet razpoložljivega znanja. Izpostavila je dejstvo, da se je akademska komunikacija korenito spremenila in da viri znanstvenih informacij vse pogosteje domujejo na spletnih straneh, ki so zunaj obzidja in nadzora knjižnic. Nove generacije študentov na povsem novi način pridobivajo informacije (dinamični in atraktivni vmesniki in orodja), pa tudi drugi uporabniki (npr. znanstveno in učno osebje) redkeje obiskujejo knjižnice. Pojavile so se nove generacije računalnikov in e-bralnikov (Kindle, iPad) in vsemu temu bi se morale visokošolske knjižnice prilagoditi. Nabavljati bi morale kvalitetno strokovno in znanstveno literaturo, predvsem časopise, če se le da v elektronski (in ne tiskani) obliki, za kar pa je potrebna enotna strategija nabave, dober pretok informacij med financerjem in uporabnikom ter formalni konzorciji, ki pa jih v tem trenutku na Hrvaškem ni. Predstavila je še primer dobre prakse – LOCKSS (Lots of Copies Keep Stuff Safe) [8] – mednarodno iniciativo s sedežem na Univerzi Stanford, ki omogoča knjižnicam, da na enostaven način in z minimalnimi sredstvi shranjujejo kopije e-vsebin, na katere so naročene (s soglasjem založnika). Pobudi se je doslej pridružilo veliko knjižnic in založnikov. LOCKSS omogoča knjižnicam, da v svojih zbirkah hranijo kopije knjig in revij brez plačila stroškov za arhiviranje in dostop do strežnikov založnikov tudi po razveljavitvi naročnine.

Dr. **Stela Filipi Matutinović** iz Univerzitetne knjižnice "Svetozar Marković" Univerze v Beogradu (UBSM) [9] je v svojem prispevku predstavila možnosti nabave gradiva in medknjižnične izposoje v Srbiji. Njihova knjižnica je v nezavidljivem finančnem položaju, kar je posledica nezaključene prenovе Univerze v Srbiji. V skladu z Zakonom o visokem šolstvu je njihova knjižnica del strokovnih služb fakultet, ki bi morale biti financirane preko matične univerze, vendar je dejansko stanje takšno, da imajo fakultete svoja sredstva, Ministrstvo za šolstvo pa financira vse članice univerze (in s tem tudi knjižnico) tako, da pokriva stroške za plače in le še 25–30 % materialnih stroškov. Tako knjižnica praktično nima sredstev za nabavo gradiva. Knjige nabavljajo le v okviru projekta BookBridge, osnovni način nabave knjig in revij je dar, pri čemer dobijo od Narodne biblioteke Srbije in iz Biblioteke Matice srbske po en izvod vsega, kar je tiskano v Srbiji. Gradivo dobijo v dar tudi od avtorjev osebno, od založnikov ter od Ministrstva za znanost in Ministrstva za kulturo. Del gradiva, ki ga dobijo v dar (do 1000 knjig) uporabijo za zamenjavo (s Kongresno knjižnico, Britansko knjižnico, Humboldtovo univerzo ...). Dostop do elektronskih publikacij (indeksne baze podatkov Wos, Scopus), e-knjig (Ebrary, Oxford, Springer), e-revij (SciDirect, Wiley Blackwell, Springer, ACS, APS, Oxford, IOP, SAGE, IEEE, CUP, Emerald, Hein Online, OVID, APA, JSTORE, EBSCO, ProQuest) jim je na voljo preko KoBSON-a.

Univerzitetna knjižnica "Svetozar Marković" je pred več kot 10 leti v okviru projektov Tempus uspešno kandidirala za projekt izgradnje kooperativne akademske knjižnične mreže v Srbiji. V okviru tega projekta se je ponovno vzpostavila vzajemna baza podatkov COBIB.SR z 1,2 milijona zapisov (800.000 zapisov je v bazo podatkov prispevala Biblioteka Matice srbske). V sistem COBISS.SR so v okviru projekta Tempus danes vključene tudi 3 univerzitetne knjižnice in 33 fakultetnih knjižnic. Glavni rezultat projekta – Virtualna knjižnica Srbije (VBS – Virtualna Biblioteka Srbije) ima danes več kot 2,2 milijona zapisov ter 125 polnopravnih članic. Zahvaljujoč Virtualni knjižnici Srbije se je bistveno povečala tudi medknjižnična izposoja. Število zahtevkov za medknjižnično izposajo je v UBSM naraslo z 200 na 1000 in še narašča. Če bi bili stroški medknjižnične izposoje nižji, bi bilo število zahtevkov še večje. Zahtevke sprejemajo po e-pošti, gradivo za izposajo pa dobavljajo v glavnem s kurirsko pošto, medtem ko dokumente (če le niso preveč obsežni) skenirajo in pošiljajo po e-pošti. Kar je bistveno in na kar so zelo ponosni, je rok dobave: če naročnik naroči gradivo v elektronski obliki, ga pogosto dobi že v enem dnevu.

Na koncu svoje predstavitve je Stela Filipi Matutinović predstavila še napovedi za prihodnjih pet let, kot jih

je oblikoval Kurt de Beldner (univerzitetna knjižnica Univerze v Leidenu) na konferenci LIBER 2010, in naj bi bile vsem prisotnim v razmislek: Tiskane strokovne revije bodo zagotovo izginile. Založniki bodo na svoje strani postavili predvsem starejše letnike revij. Znanstvene knjige se bodo naročale kot e-paketi, posamezne e-naslove bodo naročali uporabniki sami. Vse univerze bodo imele digitalne zbirke s predavanji in drugo literaturo. Kar se tiče katalogizacije čez pet let: knjige bodo dostavljene skupaj z bibliografskim zapisom, knjižničarji bodo le dodajali podatke o zalogi. Čez deset let naj bi se zapisi upravljali na globalnem nivoju, katalogizacija ne bo potrebna. E-bralniki bodo prevzeli vodilno vlogo in popolnoma običajno bo, da bodo knjige posredovane v elektronski obliki tudi na mobilni telefon. V roku deset let naj bi v knjižnicah doseganje načelo nabave gradiva "za vsak primer" zamenjalo načelo "nabave v trenutku, ko je publikacija iskana". Čez pet let bodo v visokošolskih knjižnicah ostale le tiste posebne zbirke, ki se uporabljajo v pedagoškem procesu in so pomembne za zgodovino univerze. Zbirke, ki imajo predvsem muzejsko vrednost, bodo čez petnajst let preseljene v ustrezne ustanove, prostor v knjižnicah, ki se bo sprostil, pa bo namenjen uporabnikom. Tehnološki napredek bo omogočil, da bodo knjižnični sistemi "v oblakih" in da se bodo za knjižnice pripravljale programske rešitve na osnovi posebnih zahtev. Čez sedem let bodo rešene težave povezovanja knjižničnih informacijskih sistemov v oblakih, lokalnih aplikacij in orodij. In nič ne bo več tako, kot je danes!

Mag. **Vesna Golubović** iz Narodne in univerzitetne knjižnice Zagreb (NSK) [10] je predstavila načrt Nacionalnega pravilnika za medknjižnično izposajo, ki temelji na obstoječih standardih Ifle ter smernicah za organiziranje in napredek medknjižnične izposoje, urejal pa naj bi učinkovit in organiziran nacionalni sistem medknjižnične izposoje gradiva na Hrvaškem. Namen pravilnika: definiranje pravic in dolžnosti knjižnic, ki opravljajo storitve medknjižnične izposoje na nacionalni in mednarodni ravni, definiranje pojmov za posamezne storitve, standardizacija postopkov, zagotavljanje sodelovanja in pravičnosti med knjižnicami, spoštovanje moralnih in intelektualnih pravic avtorjev in založnikov. Pravilnik naj bi torej prispeval k lažjemu, hitrejšemu in enostavnejšemu delovnemu procesu ter zagotavljal kvalitetnejšo storitev medknjižnične izposoje na lokalni in globalni ravni, sprejet pa bi moral biti s strani ministrstev za kulturo, znanost in šolstvo. Trenutno na Hrvaškem ni enotnega knjižničnega sistema, v veljavi so še vedno zelo stari pravilniki o medknjižnični izposoji (iz leta 1961) in ni knjižnice, ki bi imela avtomatizirano medknjižnično izposajo.

Sledila je zanimiva razprava med avtorji prispevkov in slušatelji, ki jo je povezovala moderatorica okrogle mize

dr. **Zagorka Majstorović** iz Narodne in univerzitetne knjižnice Zagreb.

DRUGI DAN SREČANJA

Drugi dan so pozdravne nagovore imeli predstavniki organizatorjev, tem pa so sledila tri vabljenja predavanja, med katerimi velja omeniti predavanje **Johna Lubansa** (*Fulbright Scholar Department of Information and Library Studies Faculty of Social Sciences University of Latvia & Adjunct instructor in the School of Communication, Information and Library Studies at Rutgers University*). Predstavil je svojo novo knjigo *Leading from the Middle* in govoril predvsem o pomenu, izkušnjah in posledicah vodenja v delovnih okoljih, ko le demokratično vodenje zagotavlja, da zaposleni razvijejo svoj potencial in dosegajo dobre rezultate. Dober vodja potrebuje veliko znanja in izkušenj in se mora znati prilagajati spremembam. Manj ko je ukazovanja in kontrole, več ko je timskega dela in sodelovanja, boljši so rezultati.

V nadaljevanju so sledile številne zanimive predstavitve.

Tanja Buzina iz Narodne in univerzitetne knjižnice Zagreb je v svojem prispevku predstavila hrvaški spletni arhiv (*HAW – Hrvatski arhiv weba*) [11], zbirko izbranih vsebin, prevzetih s spleta in shranjenih na strežniku Narodne in univerzitetne knjižnice Zagreb. Arhiv je namenjen prevzemanju in trajnemu shranjevanju publikacij s spleta kot delu hrvaške kulturne dediščine. S posebno pozornostjo zbirajo vsebine, ki obstajajo samo na spletu, a dokumentirajo današnji družbeni trenutek in trende ter pomembne športne, politične, kulturne in druge dogodke. V hrvaškem spletnem arhivu se zbira različno gradivo od knjig do publikacij, katerih vsebina se spreminja ali dopolnjuje (npr. časopisi, e-publikacije, portali, spletne strani ustanov, dogodkov, znanstvenih projektov itd.). Arhivirane vsebine se lahko preiskujejo po naslovu, po URL-naslovu, ključnih besedah in predmetnih oznakah. Vsaka publikacija je opisana v katalogu Narodne in univerzitetne knjižnice Zagreb [12] in dostopna preko WebPAC-a.

Jelica Leščić, prav tako iz Narodne in univerzitetne knjižnice Zagreb, je v svojem prispevku predstavila projekt izgradnje digitalnega akademskega repozitorija – *DAR*. [13] Knjižnica namreč v svojem fondu hrani vredno zbirko doktorskih dizertacij in magistrskih del Univerze v Zagrebu. V projekt zaščite hrvaške znanstvene dediščine, ki ga je podprlo Ministrstvo za kulturo na Hrvaškem, so bile izbrane disertacije iz 19. in začetka 20. stoletja te univerze, ker predstavljajo začetek znanstvenega dela na Hrvaškem. Namen projekta je preprečiti obrabo in uničevanje dokumentov in te dokumente narediti dostopne širšemu krogu zainteresirane znanstvene in kulturne javnosti. Projekt so začeli leta 2009, sodi pa v sklop nacionalnega projekta

digitalizacije arhivskega, knjižničnega in muzejskega gradiva *Hrvatska kulturna baština*.

Jasenka Žuti iz Hrvaškega zavoda za standarde (*Hrvatski zavod za norme*) [14] je predstavila standarde, potrebne za zagotavljanje kvalitete knjižničnih storitev (HZN/TO 46). Knjižnice so odvisne od uporabnikov, zato morajo spremljati, razumeti in zadovoljevati njihove trenutne in bodoče potrebe. Kvalitetne storitve temeljijo na upoštevanju standardov, zagotavljati pa jih je možno le z odgovornim načrtovanjem, realizacijo ter merjenjem in analizo rezultatov. Pri pripravi standardov, ki jih pripravlja Hrvaški zavod za standarde, morajo knjižnice tvorno sodelovati, saj bodo standardi le tako prispevali k kvalitetnejšim storitvam v knjižnicah.

Dijana Machala in Lobel Machala iz Narodne in univerzitetne knjižnice Zagreb sta predstavila integrirani knjižnični sistem Aleph v Narodni in univerzitetni knjižnici Zagreb ter drugih knjižnicah Univerze v Zagrebu. Integrirani knjižnični sistem Aleph (Integrated Library System – ILS ali Library Management System – LMS) je modularno strukturirani, avtomatizirani sistem za načrtovanje knjižničnih virov in za upravljanje dejavnosti predvsem univerzitetnih, znanstvenih in nacionalnih knjižnic. Temelji na standardih OpenURL, XML, Z39.50, ISO ILL ... in podpira Unicode. Trenutno je integrirani knjižnični sistem Aleph nameščen že več kot 5000-krat v 50 različnih državah po svetu. V Narodni in univerzitetni knjižnici Zagreb je projektna skupina leta 2009 začela uvajati integrirani knjižnični sistem Aleph, danes pa so v zaključni fazi (pripravljeni so že vsi moduli, tudi modul za medknjižnično izposojlo, ki pa še ni v uporabi). Intenzivno so oblikovali konfiguracijski vprašalnik, ki definira knjižnično poslovanje Narodne in univerzitetne knjižnice Zagreb, ter prenašali podatke (prenesli so 738.824 bibliografskih zapisov, 545.954 normativnih zapisov, podatke o 193.008 članih in 1363 dobaviteljih, itd.). Vzpostavili so centralni strežnik in definirali namestitvene datoteke (te so na voljo na spletu in se samodejno posodablja na oddaljenih delovnih postajah). Prav tako so pripravili učno gradivo, izvedli številna izobraževanja ter poskrbeli za prevod uporabniškega vmesnika.

Sicer pa je bil drugi dan srečanja v veliki meri namenjen sponzorjem in njihovim predstavitvam. Predstavili so se EBSCO, Thomson Reuters (Wos), ExLibris, ArhivPRO, ProQusest, Emerald, Primat Logistika, Point, d.o.o.

TRETJI DAN SREČANJA

Tretji dan konference je potekal v znamenju teme *Poklic: "knjižničar"???* (hrv. Profesija "Knjižničar"???) in dveh okroglih miz.

Okrogla miza o univerzitetnem knjižničarju

Gostje okrogle mize z naslovom *Status knjižnic in knjižničarjev v univerzitetnem sistemu: poklic "univerzitetni knjižničar" (ali knjižničar na začasnem delu na univerzi)* (hrv. Status knjižnice i knjižničara u sveučilišnom sustavu: profesija „sveučilišni knjižničar“ (ili knjižničar na privremenom radu na sveučilištu?)) so bili ugledni hrvaški univerzitetni znanstveniki ter rektorja Univerze v Zagrebu in Univerze v Pulju. Uvodoma je bil prikazan film, s katerim so organizatorji želeli dokazati, da bi morala biti vloga knjižnic (formalno-pravno) danes precej večja in pomembnejša, kot pa se jim jo priznava (glede na storitve, ki jih opravljajo). Po predvajanju filma so prebrali odprto pismo [15], ki so ga ravnatelj hrvaških univerzitetnih knjižnic naslovili na Ministrstvo za kulturo, in v katerem se zavzemajo za priznanje vloge knjižnic pri oblikovanju družbe znanja. Udeleženci razprave so vsebino tega pisma, ki bi lahko služilo kot osnova za določitev strategije razvoja visokošolskega knjižničarstva na Hrvaškem, podprli.

Dora Mučnjak iz knjižnice Filozofske fakultete Univerze v Zagrebu je razmišljala o poklicu "Facebook knjižničar". Socialna omrežja so danes vsakodnevni pojav, privlačijo ogromno število uporabnikov in se v veliki meri že izkoriščajo v poslovne namene. Danes je na Facebooku aktivnih že približno 100 hrvaških knjižnic. Pri uporabi socialnih omrežij morajo knjižničarji spodbujati uporabnike za komunikacijo in sodelovanje (predvsem morajo biti sami pripravljeni na to), razumeti in upoštevati pravila obnašanja in se zavedati odgovornosti do uporabnikov in gradiva, odgovornosti do sodelavcev in stroke ter odgovornosti do družbe. Zato knjižničarji potrebujejo pravila in smernice (etične kodekse), ki jim bodo olajšali njihovo delovanje v novih okoliščinah in novih okoljih. Prav tako se morajo nenehno izobraževati, saj bodo sicer njihove knjižnice postale staromodne in nedostopne.

Okrogla miza o infoteki za knjižničarje

Okrogla miza z naslovom *Infoteka za knjižničarje: pravne in strokovne informacije na enem mestu* (hrv. Infoteka za knjižničare: pravne i stručne informacije na jednom mjestu) je postregla s številnimi koristnimi informacijami za knjižničarje hrvaških visokošolskih in specialnih knjižnic. **Andreja Tominac** iz knjižnice Učiteljske fakultete Univerze v Zagrebu, Oddelek v Petrinji [16], je predstavila pravne predpise in standarde za hrvaške visokošolske knjižnice,

dr. **Zagorka Majstorović** iz Narodne in univerzitetne knjižnice Zagreb pa je predstavila novi Pravilnik o pogojih in načinu doseganja strokovnih nazivov v knjižničarski stroki. Gre za podzakonski akt, ki dopolnjuje hrvaški Zakon o knjižničarstvu. Pravilnik je že sprejet, pri njegovi pripravi pa so se zgledovali tudi po slovenskem Pravilniku o imenovanju v strokovne nazive za knjižnično dejavnost.

Zaključni prispevek pa je, tako kot uvodni, pripadel **Alisi Martek** iz Hrvaškega državnega arhiva. V njem je predstavila predloge za pripravo hrvaških standardov za specialne knjižnice, predstaviti pa je sledila živahna razprava, v kateri so prisotni knjižničarji aktivno sodelovali pri sprejemanju sklepov srečanja ter določanju smernic za nadaljnji razvoj hrvaških visokošolskih in specialnih knjižnic.

Plakati

Na strokovnem srečanju *12. dnevi visokošolskih in specialnih knjižnic* so številni knjižničarji na zanimiv način predstavili svoje knjižnice in delo. **Adriana Gri Štorga** iz knjižnice Arheološkega muzeja Istre v Pulju [17] je na zanimiv način prikazala vso kompleksnost in raznolikost dela, ki ga opravlja knjižničar v specialni knjižnici, s plakatom *Arheološki muzej Istre: knjižničarka člarobnica u jednoj specialnoj knjižnici* avtorice.

Marina Maruna iz knjižnice Arheološkega muzeja v Zadru [18] pa je s plakatom *Obogačevanje usluga knjižnice Muzeja: Arheološki muzej Zadar* prikazala projekte njihove knjižnice, ki so jih izvedli v sodelovanju s študenti Oddelka za knjižničarstvo Univerze v Zadru v sklopu izvajanja obvezne prakse. S projekti so izboljšali knjižnične storitve, uporabnikom njihove knjižnice (to so zaposleni v matični ustanovi, študenti in profesorji Univerze v Zadru) pa omogočili popolnejši in kvalitetnejši vpogled v knjižnično gradivo. Rezultat projektov je bil revizija poslovanja, digitalizirani katalogi, obdelava starih knjig ter zbirka Miscelanea.

Opombe

- 1 (HRN ISO 11799:2004 – Informacije i dokumentacija – Zahtjevi za pohranu dokumenata arhivske i knjižnične građe (ISO 11799:2003).
- 2 (HRN EN ISO 9706:2002 – Informacije i dokumentacija – Papir za dokumente – Zahtjevi za postojanost (ISO 9706:1994; EN ISO 9706:1998) in HRN EN ISO 11798:2002 – Informacije i dokumentacija – Postojanost i trajnost zapisa, tiska i kopiranja na papiru – Zahtjevi i postupci ispitivanja (ISO 11798:1999) → ISO 11108).
- 3 (ISO 16245:2009 – Zahtjevi za kutije, mape i druge ovitke iz celuloznih vlakana za pohranu papirnatih i pregamentnih

dokumenata (Information and documentation – Boxes, file covers and other enclosures, made from cellulosic materials, for storage of paper and parchment documents) in ISO 18902:2007 – Zahtjevi za pohranu fotografija (Imaging materials – Processed imaging materials – Albums, framing and storage materials)).

4 Delavnici sta imeli naslov: Univerzitetni knjižnični sistemi z vidika nabave in medknjižnične izposoje: stanje in možnosti (hrv. Sveučilišni knjižnični sustavi s aspekta nabave i međuknjižnične posudbe: stanje i mogućnosti) in Knjižnične storitve danes: delo z uporabniki pri viru uradne objave in vladnih informacij (hrv. Knjižničarske usluge danas: rad s korisnicima na izvorima službenih publikacija i državnih informacija).

Reference

- [1] Spletni naslov: <http://www.hkdrustvo.hr/hr/skupovi/skup/172/#prijava>
- [2] Spletni naslov: <http://www.hkdrustvo.hr/>
- [3] Spletni naslov: <http://www.svkri.uniri.hr/portal/index.php>
- [4] Spletni naslov: <http://www.arhiv.hr/>
- [5] Spletni naslov: <http://koha.ffzg.hr/>
- [6] Spletni naslov: <http://www.mdc.hr/osijek/hr/8-knjiznica.html>
- [7] Spletni naslov: <http://smk.mef.hr/>
- [8] Spletni naslov: <http://lockss.stanford.edu/lockss/Home>
- [9] Spletni naslov: <http://www.unilib.bg.ac.rs/index.lat.php>
- [10] Spletni naslov: <http://www.nsk.hr/home.aspx?id=24>
- [11] Spletni naslov: <http://haw.nsk.hr>
- [12] Spletni naslov: <http://katalog.nsk.hr/>
- [13] Spletni naslov: <http://dar.nsk.hr/>
- [14] Spletni naslov: <http://www.hzn.hr>
- [15] Spletni naslov: http://www.svkri.uniri.hr/portal/index.php?option=com_content&task=view&id=459&Itemid=1
- [16] Spletni naslov: <http://www.ufzg.hr/petrinja/knjiznica/>
- [17] Spletni naslov: <http://www.mdc.hr/pula/hr/fs-knjiznica.htm>
- [18] Spletni naslov: http://www.amzd.hr/index.php?option=com_content&task=view&id=12&Itemid=26

Bojana Lešnik

▼ poročilo

KONGRES KNJIGA NA SLOVENSKEM – PREDNOSTI IN PASTI ELEKTRONSKEGA ZALOŽNIŠTVA

V Portorožu sta 26. in 27. 5. 2011 potekala 9. kongres *Knjiga na Slovenskem* in 5. knjigotrška akademija. Prireditev sta v Kongresnem centru hotela Slovenija organizirali Društvo slovenskih založnikov in Društvo slovenskih knjigotržcev. Organizacijo kongresa in akademije je sofinancirala Javna agencija za knjigo Republike Slovenije (v nadaljevanju JAK). Glavna tema kongresa je bila novi trg knjižnih vsebin – elektronska knjiga (v nadaljevanju e-knjiga).

Prvi dan bi moral imeti Henk Das iz Nizozemske predavanje z naslovom *NBD Biblion – model oskrbe knjižnic in uspešnega povezovanja založnikov, knjigotržcev in knjižnic* (na žalost se kongresa ni uspel udeležiti, ker letalo iz Nizozemske ni poletelo, zato je naslednji dan odpadla še *Delavnica dobre oskrbe knjižnic*). Zaradi boleznj je odpadlo še eno predavanje z naslovom *Oglaševanje knjige v različnih medijih*, ki bi ga moral imeti Žare Kerin.

PRVI KONGRESNI DAN

Na kongresu je kot poseben gost nastopil **Damian Horner** iz Velike Britanije kot soustanovitelj oglaševalske agencije Mustoes in trenutno svobodni svetovalec za marketing. Njegovo predavanje je imelo naslov *Trženje knjigarne – kaj lahko knjigotržec naredi v tekmi z velikimi trgovci in spletnimi knjigarnami*. Slovenija je majhno tržišče in kot takšno še toliko bolj občutljivo za spremembe tržnih prijemov pri prodaji knjig. Knjige se v vedno večji meri prodajajo na spletu in v veleblagovnicah. Da bi knjigarne preživele, bodo morale storiti več za pridobitev bralcev in novih kupcev. Pri tem je dal nekaj nasvetov:

- ne bodi obseden s knjigami, raje razmišljaj o strankah,
- ne prodajaj samo knjige, prodajaj vzdušje,
- opremi knjigarno,
- ne jemlji stranke samo kot kupca knjig, pomembni so tudi dogodki (koncerti, bralnice ...).

Knjigararji so prepričani, da znanje o knjigi zadošča za uspešno prodajo knjig, vendar je pomembnejše mnenje o knjigi. To, kar so izkoristili v spletnih knjigarnah –

forumi z ocenami bralcev, povzetki, razprave, socialna omrežja (Facebook, Twitter ...), je treba vključiti tudi v knjigarne. Kot pobudnik in soorganizator multipanožne promocijske kampanje "Bookaholism" je poudaril, da publiciteta in promocija ne staneta nujno veliko denarja. Bolj pomembno je to, da je v dialog vključen tudi bralec.

Okrogla miza

Sledila je okrogla miza s predstavniki založnikov in knjigotržcev na temo: *Kako naj založnik knjigarni proda knjigo in ji pomaga pri prodaji končnim kupcem*. Na strani založb so sodelovali Aleš Vesel iz založbe Modrijan, ki je bil tudi moderator, Uroš Ahačič iz založbe in distribucijske hiše Aurora, Janez Miš iz založbe Miš, na strani knjigotržcev pa Evita Pirc kot vodja nabave knjig v MK Trgovina in Marjan Kukovec iz knjigarne Kulturnica Velenje. Bili so enotni, da trenutno stanje ni rožnato in da bo z e-knjigo situacija v založništvu in prodaji še težja. Poudarili so potrebo po večjem sodelovanju. Prodajalci pričakujejo knjigo na vpogled, založniki pa informacijo o prodaji.

Miha Mazzini, pisatelj in računalničar, je problematiko prihoda e-knjige predstavil z vidika avtorja in poznavalca informacijskih tehnologij. V predavanju z naslovom *Elektronske knjige in današnji svet* je na zelo zanimiv in duhovit način predstavil razvoj sodobne družbe, ki je napredovala z razvojem individualizacije (primer Leonardo da Vinci), atomizacije (red) in izolacije. Cilj je porabiti čim manj energije in prejeti čim več informacij. Raziskave so pokazale, da so za enoto pozornosti potrebne približno 3 sekunde, potem pa objekt ni več deležen pozornosti. Pri branju so možgani približno 20 % časa izklopljeni.

Knjiga ima dve komponenti: vsebino in nosilec. Pri fizičnih knjigah vsebino pripravi avtor v sodelovanju z ilustratorjem, urednikom itd., nosilec pa je knjiga, ki jo grafično opremijo in natisnejo. E-knjigo pa sestavlja vsebina (avtor), nosilec (kos plastike, narejen na Kitajskem) in storitev (ponudnik). Vprašanje je, kje je tu založnik in knjigotržec. Oba predstavljata oviro računalničarjem, da bi prišli direktno do avtorja in

prevzeli ponudbo na osi avtor – bralec. Danes lahko vsak, ki se mu "ljubi pisati", da svoje besedilo na splet v dveh datotekah (naslovnica in besedilo), podpiše pogodbo s ponudnikom (npr. z Amazonom, ki si vzame 30 % provizije) in že se njegova "knjiga" znajde na spletu, kjer jo lahko "kupi" kdor koli v elektronski ali fizični obliki (ponudnik storitve elektronsko besedilo natisne kot knjigo in pošlje po pošti). Kakšna je tu rešitev za knjigotržce in založnike? Knjigotržci so praktično obsojeni na izumrtje, reši jih lahko le kakšen nišni proizvod, recimo knjiga kot darilni predmet. Za založnike še obstaja upanje: to je redakcija objavljenega gradiva na spletu, usmerjanje bralcev (ustvarjanje mnenja) in ustvarjanje blagovnih znamk, ki bodo ločile zrno od plev. Podobna bo tudi vloga knjižnice, ki bo svojim bralcem posredovala elektronsko gradivo in skrbela za njihovo bralno kulturo.

Namesto Henka Dasa iz Nizozemske je imel krajše predavanje **Damian Horner**. V predavanju z naslovom *E-books are different* je govoril o tem, da je branje e-knjige povsem drugačna izkušnja kot branje klasične knjige. Največja razlika je v uporabi "nosilca", saj e-knjiga nima klasične naslovnice, zato v javnosti ni vidno, kaj kdo bere, na drugi strani pa ima bralec glede na nabavo na internetu svoj "profil", kar daje ponudniku storitev mnogo priložnosti, da ga ustrezno nagovarja in ponuja nove naslove.

Ob koncu prvega dne sta bili podeljeni nagradi za najzaložnika in najknjigotržca. Najzaložnik je postal Uroš Ahačič, direktor in soustanovitelj založbe Avropa, nagrado za najknjigotržca pa je prejela Ingrid Celestina, predsednica Društva slovenskih knjigotržcev.

DRUGI KONGRESNI DAN

Drugi dan kongresa so predstavili poročila delovnih skupin: za založniške standarde, za podatke v založništvu in za sodelovanje s knjižnicami. **Rudi Zaman**, direktor založbe Didakta, je poročal, da skupina za založniške standarde ni bila preveč aktivna, tako da se zastavlja vprašanje, ali založniki sploh želijo uvesti standarde in kakšen naj bo namen standardov. **Slavko Pregl**, predsednik JAK, je povedal, da JAK skrbi za to, katere knjige so dobre in si zaslužijo financiranje z javnimi sredstvi, opozoril pa je, da bi bilo treba definirati, kaj je visok založniški standard. Skupina za sodelovanje med založniki, knjižnicami in knjigarnarji je imela štiri sestanke. S strani knjižnic so v skupini sodelovale Breda Podbrežnik, Vesna Horžen in Slavica Rampih. Delo skupine je predstavila **Tanja Tuma**, lastnica in avtorica založbe Tuma, bila pa je tudi predsednica Društva slovenskih založnikov. Cilj te delovne skupine je najti model, ki zadrži dober obisk knjižnic, hkrati pa pospeši tudi prodajo knjig v knjigarnah. **Samo Rugelj**,

odgovorni urednik Premiere, revije o filmu, in Bukle, revije o knjigah, pa je predstavil nekaj zanimivih podatkov iz založništva. V Sloveniji se letno proda približno 6 mio knjig, povprečna cena knjige je 20 €, torej je slovenski knjižni trg vreden okoli 120 mio €, od tega predstavlja promet s knjigami klasičnih založnikov 80 mio €, učbeniki 20 mio €, negospodarske založniške organizacije 1,3 mio €, drugi, neklasični založniki iztržijo 7,5 mio €, žepne knjige 2,8 mio €, delež akademskih založb pa ni znan.

Iztok Sila, direktor trženja in odnosov z javnostmi v Mladinski knjigi Založba, se je v predavanju z naslovom *Posebnosti trženja knjig* posvetil marketinškim vprašanjem. Marketing v založništvu se ne razlikuje bistveno od marketinga v drugih dejavnostih. Osnovno poslanstvo je zadovoljevanje bralcev. Na knjižnem trgu imajo še posebej radi take bralce, ki kupijo knjigo. Knjižna ponudba ima v primerjavi z drugimi panogami svojo posebnost: v vsakem trenutku je na trgu velika množica knjig, ki se nahajajo v različnih fazah življenjskega cikla. Približno 50 % ljudi v Sloveniji ne kupi nobene knjige, le majhna skupina ljudi kupi 10 ali več knjig, vsi drugi nekaj vmes. Pri trženju se je treba odločiti, kateri segment prebivalstva predstavlja ciljno skupino. Bralec ima dandanes veliko možnosti izbire, preden sploh pride v knjigarno: TV, internet, kino, študij, nogomet, vrt, potovanje ... Ko pa pride v knjigarno, se mora odločiti. Približno 70 % ljudi, ko pridejo v knjigarno, ne ve, po kaj so prišli in pri izbiri knjig potrebujejo pomoč. Bralec se v povezavi s knjigo pojavlja v dvojni vlogi: je tisti, ki bere, in tisti, ki priporoča drugim bralcem.

Predavanje *Elektronski časopisi* je imel **Aleksander Bratina**, direktor razvoja in raziskav pri časopisni hiši Dnevnik. Ta časnik v zadnjem času uvaja nove spletne modele trženja edicij. Založniki periodičnega tiska, predvsem časopisnega, se že leta ukvarjajo s krčenjem prihodkov, kar je občutno predvsem od druge polovice leta 2008 dalje. Zraven tega se tudi medijska ponudba iz tiskanega medija prenaša v mobilna digitalna okolja in na internetne portale. Na mobilnih napravah uporabniki vsebino plačujejo, niso pa pripravljene prejemati in plačevati oglasov. Na internetnih portalih pa ljudje ne želijo plačevati vsebin, oglasni prihodki pa tudi ne zadoščajo za pokrivanje stroškov. Kot glavna grožnja založniškemu poslu je spoznan internet in padanje branosti med mladimi. Mladim je težko prodajati vsebino, ker menijo, da morajo biti vsebine na voljo zastonj, vsaj na internetu. Založniki morajo upoštevati razmah in vpliv socialnih omrežij. Pripravljati morajo vsebine za nove digitalne kanale: spletne strani, mobilne naprave, tablične računalnike. Le-ti omogočajo distribucijo brez dodatnih stroškov in stalno osveževanje vsebin. Problematično pa je pomanjkanje ustreznih vsebin, usposobljenih kadrov, poslovnih modelov. Založniki morajo prenoviti medije,

ne samo distribuirati tiskane vsebine na drug način. Bralci namreč želijo novice, ki se jih da brati, gledati in se jih dotikati. Pri digitalnih vsebinah se držijo načela 70/20/10, to pomeni 70 % vsebine iz tiskalnih medijev, 20 % digitalne vsebine in 10 % servisnih informacij in oglasov. Tudi prodaja e-knjig ni zgolj distribucija knjige po drugem kanalu, ampak je, tako kot v periodičnem založništvu, tudi v knjigotrštvu treba razmišljati o prodaji knjig preko multimedijskih mobilnih naprav in s tem razmišljati o dodatnih vsebinah in redefinirati vlogo knjižnih urednikov. Predavanje se je končalo s pobudo o sodelovanju med založniki e-knjig in e-periodike, ki bi lahko skupaj ponudili vsebine na multimedijskih napravah. Analize trga namreč kažejo, da predstavljajo bralci knjig in enega segmenta periodike v resnici dobršen delež iste ciljne skupine.

Alicia Gonzales Sterling je direktorica Bookbank Literary Agency in podpredsednica španske zveze literarnih agencij Spanish Association of Literary Agencies (ADAL). V predavanju *E-knjige in digitalno založništvo ter njuna distribucija v Španiji* je navedla dejstvo, da je trg za e-knjige v španskem jeziku zelo velik, saj vključuje Španijo, Mehiko ter Centralno in Latinsko Ameriko. Trije španski vodilni založniki Random House Mondadori, Santillana in Paneta, ki skupaj predstavljajo 70 % tržišča, so združili svoje sile in ustanovili digitalno distribucijsko podjetje Librande. Beta verzija je bila lansirana sredi julija 2010 z 2000 naslovi e-knjig, sodelovalo je deset založnikov. Do konca leta je število naslovov naraslo na 10.000. V pogajanjih z ADAL so se založniki dogovorili, da bo cena e-knjige 80 % cene tiskane knjige. Delež za avtorske pravice bo 25 %. Knjigotržci bodo ponudili maksimalno 50 % popusta. Nekatere založbe hkrati izdajo vse naslove v tiskani in e-obliki, medtem ko se druge odločajo od naslova do naslova različno. Model prodaje e-knjig predstavlja prodaja datotek ePub, zaščitenih z Adobe ACS4 DRM, ki dovoljuje prenašanje katere koli kupljene e-knjige na do 12 naprav: 6 namiznih in 6 mobilnih. Posamezni založniki lahko postavijo nižji limit, če želijo. Vse datoteke so shranjene v digitalnem skladišču Librande. Prodaja poteka izključno preko njihovih spletnih maloprodajnih partnerjev (neodvisne knjigarne in spletne prodajalne, kot Leqtor, Leer-e, Grammata). V prihodnosti se želijo za ponudbo e-knjig dogovoriti z velikimi podjetji, kot so Apple, Amazon in Google. Davek VAT za e-knjige je 18 %, prizadevajo si uveljaviti znižano stopnjo 4 %, ki velja za tiskane knjige. Kljub vsemu raste španski trg e-knjig zelo počasi, približno 1 % v letu 2009, ocenjena rast v naslednjih štirih letih pa je 5 %. Zelo pomemben faktor pri tem razvoju pa je piratstvo, tj. nedovoljeno kopiranje, v čemer Španija prednjači v svetu.

Norveške izkušnje na področju digitalizacije je predstavil **Bjarne Buset**, direktor informacijskega oddelka ene

največjih norveških založb Gyldendal, ki je bil v svoji karieri pisatelj, kritik, urednik programa knjižnega kluba in direktor založništva. Predavanje z naslovom *Vpliv digitalizacije na založništva malih narodov* je začel z mislijo, da morajo založniki upoštevati to, ali si kupci želijo tiskane ali e-knjige. Cena e-knjige mora biti sprejemljiva za kupca, hkrati pa mora avtorju zagotavljati dohodek. Avtorji morajo biti sorazmerno varni pred piratstvom. E-knjiga mora biti čitljiva na več napravah in mora biti enostavna za uporabo. Pri nastajanju tiskane knjige sodelujejo avtor, založnik, tiskar, veletrgovec, knjigarna in bralec. Pri nastajanju e-knjige pa sta potrebna samo še avtor in bralec. Kajti močno se je in se še bo razširilo samozaložništvo. Zato založniki ne smejo tekmovati drug z drugim, ampak se morajo povezati, saj bodo le tako lahko konkurirali Googlu in Amazonu.

Zato so se na Norveškem povezali trije največji založniki Cappelen Damm, Gyldenal Norsk Forlag in Aschehoug. Sodelujeta še dve distribucijski centrali Sentraldistribusjon in Forlagesentralen ter največje knjigarne Ark, Haugenbok, Libris, Notabene/Sentarbok, Norli, Tanum, Fri Bokhadel in Studia. Ustanovili so nov distribucijski sistem za e-knjige norveških založnikov z imenom Bokskya (The Bookcloud). Gre za spletno aplikacijo za branje knjig v formatu ePub na različnih napravah. Vse knjige, ki jih ponujajo ti trije založniki, so shranjene v centralnem skladišču, imenovanem Bokdatabasen. Vendar je Bokskya v glavnem razočarala norveške bralce, saj se še ne more primerjati z Amazonovim Kindlom in iPadom, kar so se bralci navadili uporabljati.

Olav Stokkmo iz Belgije je od leta 2004 generalni sekretar International Federation of Reproduction Rights Organizations (IFRRO). Avtor številnih člankov o zaščiti avtorskih pravic pred nedovoljenim razmnoževanjem avtorsko zaščitenih del je v svojem predavanju z naslovom *Pravice reproduciranja in predstavitev IFRRO* predstavil delovanje organizacije za kolektivno zaščito avtorskih pravic. Gre za neodvisno organizacijo, ustanovljeno na osnovi temeljnih načel o zaščiti avtorskih pravic, ki so uzakonjene v mednarodnih pogodbah, npr. v Bernski konvenciji in Univerzalni konvenciji o avtorski pravici. Njen namen je na mednarodni ravni omogočiti kolektivno upravljanje avtorskih in drugih pravic za avtorsko zaščiteni dela. Kolektivno ali centralizirano upravljanje pravic je priporočljivo uporabiti tam, kjer je individualna obravnava pravic nepraktična, npr. pri osirotelih delih ali pri knjigah, ki s komercialnega vidika niso več zanimive. IFRRO omogoča sodelovanje nacionalnih organizacij za zaščito avtorskih pravic kot tudi sodelovanje z avtorji, založniki in njihovimi združenji.

Pomembnost zaščite avtorskih pravic je postala še bolj očitna v digitalnem okolju. Piratstvo ima

uničujoč vpliv na celotno gospodarstvo. Vrednost fotokopij avtorsko zaščenega gradiva znaša v enem letu približno 300 mrd € na svetovni ravni. Stokholm je izpostavil dve področji delovanja IFRRO: izboljšanje dostopa do avtorsko zaščenih del za ljudi s slabšimi bralnimi zmožnostmi in projekt Arrow na področju digitalne knjižnice. Arrow (Accessible Registries of Rights Information and Orphan Works towards Europeana) je projekt konzorcija evropskih nacionalnih knjižnic, v katerem sodeluje tudi NUK. Njegov glavni namen je ustvariti register informacij o avtorskih pravicah za dela, ki so vključena v digitalno zbirko Europeana: kakšen je status pravic (ali so avtorsko zaščitene ali v javni domeni), kdo je lastnik avtorske pravice (avtor, založnik) in katere vse pravice so vključene. Za osirotela dela, pri katerih lastnik avtorskih pravic ni znan, se prav tako ustvarja poseben register.

Okrogla miza

Kongres se je zaključil z zanimivo okroglo mizo. Vodil jo je **Miha Kovač**, ki je v obdobju 1985–2000 delal v različnih slovenskih knjižnih in časopisnih založbah, med drugih je bil odgovorni urednik Mladine ter glavni urednik v založbah DZS in Mladinska knjiga, leta 2000 pa je začel svojo drugo kariero kot profesor na Filozofski fakulteti. Na okrogli mizi so sodelovali direktor založbe Modrijan Branimir Nesović, direktor Mladinske knjige Trgovina, Andrej Bergant, in Rok Kvaternik, direktor založbe Rokus Klett. Glede e-knjige je Kovač povedal, da predstavlja globalni problem, saj ogroža obstoj knjigarn (v knjigarnah se prostor, namenjen knjigam, krči, ker prodajajo vse drugo). V Evropi nimamo knjigostržca, kot je Amazon, ampak so spletne knjigarne v lasti založnikov in ti seveda nimajo interesa, da bi s prodajo e-knjig konkurirali sami sebi pri prodaji tiskanih knjig. V knjigarnah v Evropi in tudi v Sloveniji je že dosti angleških knjig, zato se bo širjenje bralnika Kindle poznalo tudi v Sloveniji, čeprav slovenskih knjig za ta bralnik nimamo. Kovač je apeliral na založnike, da sodelujejo pri iskanju konstruktivnih rešitev o odprtih vprašanjih glede prodaje e-knjig. Glavna tema okrogle mize pa je bilo delovanje učbeniškega trga v Sloveniji. Opozorili so na sistematično uničevanje izobraževalnega založništva s strani Ministrstva za šolstvo in šport. Razvoj na področju učbenikov se zaustavlja, to pa pomeni tudi konec razvoja druge literature. V Mladinski knjigi so priznali, da s prodajo učbenikov vzdržujejo tako veliko mrežo knjigarn, kot jo imajo. Slovenija je poleg Slovaške edina evropska država, ki nima urejene pogodbe o osnovnem fotokopiranju za leposlovje, še bolj pereča je situacija pri fotokopiranju učbenikov in delovnih zvezkov. V zadnjih letih je fotokopiranje postalo neobvladljivo. Rezultati raziskave družbe Valicon za založbo Rokus Klett, v katero je bilo vključenih 770 osnovnošolskih učiteljev

in 293 staršev, so pokazali, da skoraj tri četrtine učiteljev pripravlja fotokopije nekajkrat na mesec ali pogosteje. Zato je bila Ministrstvu za šolstvo in šport poslana pobuda, naj čim prej uredi področje avtorskopiranih razmerij pri fotokopiranju v šolah, ki se trenutno izvaja nelegalno, zaradi česar so kršene pravice avtorjev učnega gradiva.

Matjaž Cigrovski, Tanja Turšek

PEER REVIEW IN ACADEMIC PROMOTION AND PUBLISHING: ITS MEANING, LOCUS, AND FUTURE

Diane Harley in Sophia Krzys Acord v posebni publikaciji Centra za študije in visoko šolstvo (CSHE – Center for Studies in Higher Education), ki deluje v okviru Kalifornijske univerze (Berkeley), prikazujeta enega od vidikov širšega projekta o prihodnosti znanstvenih komunikacij. Publikacija je bila objavljena marca 2011 na spletnem naslovu <http://escholarship.org/uc/item/1xv148c8>.

Projekt *The future of Scholarly Communication* poteka od leta 2005 in ga financira Fundacija Andrewa W. Mellona. Raziskava je osredotočena na komunikacijske potrebe in prakse raziskovalcev v potekajočih (angl. *in-progress*) raziskavah. Med drugimi se postavljajo naslednja vprašanja:

- Kaj želijo znanstveniki v različnih temeljnih disciplinah narediti v svojih raziskavah in z rezultati teh raziskav in katere nove oblike komunikacije podpirajo ali ne podpirajo teh potreb?
- Kako nameravajo znanstveniki razširjati in zbirati vložke svojega dela v različnih fazah življenjskega cikla znanstvene komunikacije?
- Kakšni so prevladujoči trendi v raziskovalnih in komunikacijskih praksah?
- Kakšna sta namen in globina zahtev po novih modelih komuniciranja na različnih področjih in v različnih disciplinah?
- Kako institucije in drugi deležniki podpirajo te potrebe znanstvenikov, če jih sploh?

CSHE je o izsledkih objavil že več obširnih študij, ki so dostopne na njihovi spletni strani (<http://cshe.berkeley.edu>). Povzamemo jih lahko v spoznanje, da je potreben bolj občutljiv akademski promocijski sistem, ki bo manj odvisen od citatne metrike, od suženjske podložnosti zaznamovanim časopisom in univerzitetnim založbam ter bo ustavil tendenco prenašanja odgovornosti za ocenjevanje znanstvenih dosežkov na takšne avtomatske nadomestke celovitih kriterijev znanstvenega ugleda. Raziskovanje teh pojavov je postalo nuja zaradi novih izzivov, ki nastajajo pri recenzijah v interdisciplinarnih raziskavah, v hibridnih disciplinah, pri razvoju novih online izdaj, pri močno računalniško podprtih pod-

disciplinah, pri kooperativnih projektih velikega obsega, pri naraščajočem obsegu skupinskega avtorstva, zaradi naglega naraščanja števila publikacij nizke kakovosti, zaradi različni zahtev vlad, fundacij, univerz in posameznikov po odprtem dostopu do publikacij, ki izvirajo iz javno financiranih raziskav, vključujoč pridobljene podatkovne baze.

Izzivi proučevanja sedanjega in prihodnjega stanja recenziranja se zaostrujejo z vprašanjem naraščanja stroškov objavljanja visoko kakovostnih znanstvenih publikacij, zaradi česar se – posebej v univerzitetnih okoljih – porajajo alternative v obliki odprtega dostopa tako do časopisov kot do knjig. Celoten sistem je obremenjen z nerealističnimi pritiski oblasti na raziskovalce v manj razvitih državah, da morajo svoje raziskave objavljati v najbolj selektivnih recenziranih izdajah, s čimer pogojujejo dodeljevanje javnih sredstev in vključevanje v mednarodne projekte. To ima za posledico naraščajočo poplavo publikacij nizke kakovosti, kar otežuje učinkovito prakso recenziranja, ki sicer sloni na univerzah in je zajeta v plačah njihovih kadrov. Čas, ki ga ti kadri lahko namenijo recenzijam, je že davno izčrpan.

Poročilo "Recenzije za akademsko promocijo in objavljanje: pomen, mesto in prihodnost" zajema pet vsebinskih sklopov: (i) pregled stanja recenziranja v akademskem okolju na sploh, (ii) priporočila za premik naprej, (iii) raziskovalna agenda za proučevanje vplivov na akademski status, (iv) zborniki iz delavnic v okviru projekta, (v) pregled literature.

PREGLED IN OZADJE

Recenzije so prvenstveno način ocenjevanja in nadzora kakovosti v akademskih okoljih. Opozarjajo na najbolj kakovostna dela, obenem pa so vrata za vstop novih idej v znanstveni prostor. Vzdržujejo splošne standarde in prepoznavajo individualno odličnost. Regulirajo priložnosti za znanstveno kariero ter so tesno povezane z ugledom in priznavanjem znanstvene vrednosti v izrazito tekmovalnih akademskih okoljih.

Obstaja več oblik recenzij:

- *Razvojne recenzije* – znanstvenik dobiva odzive na potekajočo raziskavo iz neformalnih mrež, kot so laboratoriji, dopisovanje s kolegi, blogi ipd.
- *Recenzije predpublikacij* – znanstvenik posreduje nekatere rezultate svoje raziskave na simpozijih, konferencah, spletnih straneh, repozitorijih, kar pa se od discipline do discipline zelo razlikuje.
- *Recenzije publikacij* – publiciranje raziskovalnih rezultatov ima različne oblike, ki gredo skozi določen bolj ali manj zahteven ocenjevalni postopek.
- *Recenzije postpublikacij* – temeljijo na citatih in podobnih bibliometričnih pristopih, podeljenih nagradah in priznanjih ipd.
- *Recenzije podatkov in drugih znanstvenih proizvodov* – ocenjujejo se podatkovne baze, dokumentarni filmi, spletne strani, programska oprema.
- *Institucionalne recenzije v primeru habilitacij in promocij* – institucije izberejo svoje ocenjevalce na podlagi njihove odličnosti in od njih pridobijo javne ali interne recenzije.
- *Recenzije za dotacije* – presoja se perspektivnost projekta in njegovega nosilca.
- *Kumulativne recenzije* – v primerih podeljevanja življenjskih nagrad in priznanj, izvolitev v elitne znanstvene organizacije ipd.

Velik poudarek je na recenzijah publikacij. Starejši znanstveniki zahtevajo od mlajših najmanj takšen obseg in kakovost objav, kot so ju zmogli sami. Mladi zato izbirajo iste časopise in založbe. V želji po hitrejšem napredovanju pošiljajo v objavo enormne količine člankov, kar povzroča nezaustavljivo "hiperprodukcijo". Da bi bila bibliografija obširnejša, objavljajo po "rezinah" v čim večjem številu indeksiranih časopisov. Starejši znanstveniki so zaprepani, ko mlajši kolegi v rekordnem času presežejo njihovo število objav in jih začno izpodrivati z njihovim lastnim "orožjem". To je še posebej očitno v manj razvitih okoljih, kjer mladi hitreje najdejo pot do elitnih časopisov kot starejši. Uredništva teh časopisov pa imajo vse hujše glavobole zaradi padajoče kakovosti člankov.

Oblike objavljanja se v zadnjem obdobju občutno spreminjajo in utemeljeno je vprašanje, ali dosedanja načini recenzij sploh dohitevajo ta razvoj? Kdo vse to plačuje? Univerze govorijo o krizi recenzij in znanstvene komunikacije sploh.

PRIPOROČILA

1. Izpolnitev recenzentskih postopkov

Treba je izpolniti recenzije pri zaposlovanju, habilitaciji, promociji in dotacijah kot način zmanjševanja pomembnosti sekundarnih indikatorjev: kvalitativni vpogled v delo mora nadvladati pomen imprimaturja publikacij in bibliometričnih kazalcev, s katerimi je enostavno manipulirati. Zagotoviti je treba:

- transparentnost rezultatov znanstvenega delovanja posameznika,
- izbiro najuglednejših in neodvisnih recenzentov,
- prednost manj številčnim, a temeljnim objavam,
- uredniško izločitev nekakovostnih prispevkov,
- zmanjšanje pomena izdajatelja publikacije kot dokaz njene kakovosti,
- osredotočenost recenzije na znanstveni dosežek.

2. Skrb za znanstveno kritiko

Člani akademske skupnosti morajo kot posamezniki skrbeti za znanstveno kritiko znotraj in zunaj akademije ter pri tem:

- uveljavljati znanstveno objektivnost,
- zavračati prakso upoštevanja nerecenziranih publikacij,
- skrbeti za upravičen ugled tudi še neveljavljenih časopisov, založb itd.,
- podpirati nove oblike objavljanja znanstvenih del, posebej v digitalni obliki.

3. Skrb za avtorsko zaščito del

Institucije morajo poskrbeti za avtorsko zaščito del svojih znanstvenikov, tudi če so v odprtem dostopu, s tem da:

- zagotavljajo javni dostop in arhivsko zaščito v okviru repozitorijev,
- uvajajo licence Creative Commons,
- osveščajo avtorje glede njihovih pravic v novih pogojih komuniciranja.

4. Spodbujanje alternativnih možnosti objavljanja

Institucije morajo podpirati razumne modele javno dostopnih publikacij in spodbujati alternativne možnosti objavljanja. Pri tem morajo:

- uveljavljati odprt dostop do znanstvenih del, vključno s podatkovnimi bazami, izvirajočimi iz raziskav, ki so

- jih financirali javni finančni skladi,
- podpirati kakovostne časopise, ki delujejo na neprofitni osnovi,
- razlikovati med "dobrimi" in "slabimi" praksami objavljanja in preprečevati monopole,
- priznati, da kakovostne objave zahtevajo tudi pokritje določenih stroškov.

5. Skrb za transparentnost

Obnoviti je treba trg znanstvenih časopisov in odpreti vprašanje protimonopolne zakonodaje. Za transparentnost je treba:

- natisniti cene na publikacije,
- omogočiti diseminacijo posameznih člankov (separatov) po nizki ceni,
- uvesti tiskanje na zahtevo (angl. *print-on-demand*) pri univerzitetnih založbah.

6. Različni načini dostopa

Za različne skupnosti ustvariti različne načine dostopa do znanstvenih del, kar vključuje:

- prošnje avtorjem za dostavo člankov preko e-pošte,
- povezave v knjižničnih katalogih do iskanega dela na internetu,
- poenostavitev medknjižnične izposoje,
- internetno izmenjavo člankov med kolegi.

V prihodnje bo treba raziskave usmeriti na področja sociologije (sociologija znanja, analize omrežij, organizacijsko vedenje), ekonomike (študije stroškov in koristi, teorije izbire), psihologije, antropologije, politologije, informacijskih znanosti (bibliometrika, študije uporabnikov), statistike in medijskih študij (digitalno okolje, medijska ekologija).

UGOTOVITVE DELAVNIC

Delavnica o tipih, standardih, uporabi, zlorabi in stroških recenzij

Obstajajo trije zaskrbljujoči problemi, in sicer samosvoja ravnanja založnikov, poplava nekakovostnih člankov in prepuščanje avtorskih pravic zunanjim dejavnikom. Komercialni založniki so požrešni na denar ter temu podrejajo kriterije in diseminacijo, čemur se podrejajo tudi recenzije. Promocijski sistem v znanosti sili v objavljanje za vsako ceno, če gre za vredne rezultate ali ne. Resne recenzije bi to ogrozile, zato jih zamenjujejo ocene po načelu "roka roko umije, obe pa obraz". Čeprav IKT omogoča izjemno dostopnost znanstvenih dognanj,

so sedanje generacije celo na slabšem kot nekdanje, ker je velik del prispevkov "zaklenjenih" kot lastnina bolj ali manj uglednih (beri monopolnih) založnikov zunaj akademije. Celovodna znanstvena društva se pogosto spremenijo v takšne neusmiljene založnike, ki pretok idej ovirajo, namesto da bi ga pospeševali.

Delavnica o spletu kot alternativni sedanjemu sistemu recenzij

Govorila je o nujnih spremembah v sistemu akademskega napredovanja, o selektivnem recenziranju, o zaježitvi poplave objavljanja, o načinih podpiranja mladih znanstvenikov in o bolj učinkovitih praksah zagotavljanja recenzij. Institucije nujno potrebujejo recenzije zunanjih avtorjev, ker le tako lahko pridejo do realnih ocen kakovosti svojih lastnih sodelavcev. Razumno je treba razlikovati recenzije posameznih člankov od celovite ocene kakovosti avtorjevega znanstvenega prispevka – lahko ima serijo pozitivno ocenjenih objav, njegova vloga na znanstvenem področju pa je neopazna. Za celovito recenzijo aktivnosti znanstvenika pridejo v poštev korespondenca, mentorstvo pri doktoratih, predavateljski tečaji, projektni predlogi, recenzentska in uredniška vloga. Bibliometrika je spodbudila marsikaj koristnega, a tudi inflacijo povprečnosti, ki računa, da se bo nekje le izmuznila kritični presoji, kar se tudi dogaja in glede tega obstajajo že kar ustaljeni prijemi, vredni oznake "akademska korupcija". Ni enoznačnega odgovora na vprašanje, ali naj bo recenzija anonimna ali odprta, ker imata oba pristopa dobre in slabe strani. Časopisi pogosto "strašijo" z impozantno listo recenzentov, dejansko pa odločajo kar uredniki.

Delavnica o vlogi društev, založb, knjižnic, informacijskih centrov in podobnih deležnikov

Obravnavali so nove modele publiciranja in trženja ter obvladovanje stroškov v zvezi z njimi. Mnogi so se zavzeli za razmejitev društev od publiciranja, člankov od časopisov, za vzajemni sistem recenzij in za bolj objektivno presojo "prestiznosti". Potrebni bi bili skupni arhivi ali repozitoriji člankov. Bistven bi bil dostop do primarnih podatkov, ki jih "lastniki" praviloma zaklenejo, čeprav so pogosto drago plačani iz javnih sredstev in bi dopuščali še mnoge obdelave z različnih vidikov, ne pa da iz njih nastane ena sama objava. Manjkajo celovitejša raziskava uporabnikov in uporabe novih oblik publiciranja, zato prevladujejo povsem zastarele predstave o tem, kar je še posebej občutljivo v knjižničarstvu. Raziskovalna skupnost bi se morala odločneje zoperstaviti golemu komercialnemu interesu, ki na različne načine omejuje uporabo učinkovitih sredstev znanstvenega komuniciranja. Večkrat je bila podčrtana nova vloga knjižnic in knjižničarjev kot

kreatorjev in upravljavcev repozitorijev neobjavljenega gradiva, pri katerem izstopajo primarne podatkovne baze. "Univerzitetne knjižnice se morajo spremeniti v servise, ki so namenjeni univerzitetni skupnosti za menedžiranje in diseminacijo digitalnega gradiva, proizvedenih s strani univerzitetnih institucij in njihovih sodelavcev".

Delavnica o odprtem dostopu

Kdo odloča o "odprtju" dostopa do recenziranih člankov in kako se je treba pogajati o alternativah lastniškim avtorskim pravicam? Publiciranje je povezano s stroški in modeli odprtega dostopa morajo rešiti tudi to vprašanje. Resnica je takšna, da več ko je govora o odprtem dostopu, več je zaklepanja na spletu in stopnja privatizacije znanja je v univerzitetnih okoljih danes večja, kot je bila kdaj koli v zgodovini. Akademske institucije bi morale svojim ljudem koordinirano zagotoviti najmanj naslednji dve pravici: dolgoročno dostopnost gradiva in zaščito avtorstva. Sedaj se za to borijo različne civilne iniciative, vendar je to nesporna obveznost univerz, ki na vse skupaj gledajo preveč od strani. To velja tudi za njihov odnos do znanstvenih objav, kar prepuščajo profitnim organizacijam, ki potem otežujejo pretok znanja, namesto da bi same prevzele to dejavnost in zagotovile optimalnejše pogoje za delovanje sistema recenzij. Vzor je lahko institucionalni repozitorij DSpace@MIT, ki temelji na klavzuli: "Vsi predavatelji in raziskovalci prenesejo na MIT neekskluzivno dovoljenje, da naredijo njihove znanstvene članke dostopne javnosti in da upravljajo z avtorskimi pravicami za te članke z namenom odprte diseminacije". Na enakih osnovah na Harvardu deluje DASH ter repozitoriji na vse številnejših univerzah.

Franci Pivec

Prvi diplomanti regionalnega študija knjižničarstva

Na Univerzi v Zadru (Sveučilište u Zadru) je 20. novembra 2010 potekala slovesna podelitev diplom 43 diplomantom in diplomantkam regionalnega študija knjižničarstva. To so prvi diplomanti tako zasnovanega študijskega programa, ki je svoje oprijemljive začetke dobil na osnovi sporazuma o organiziranju študija knjižničarstva. Sporazum so 19. junija 2007 podpisali Institut informacijskih znanosti v Mariboru, Univerza v Zadru, Univerza v Ljubljani, Univerza v Prištini (Universiteti i Prishtinës) in Univerza Sv. Cirila in Metoda v Skopju (Univerzitet "Sv. Kiril i Metodij").

Čeprav sodijo knjižnice med najstarejše storitvene dejavnosti na področju kulture, izobraževanja, znanosti ter drugih oblik družbenega delovanja od antike naprej, pa področje formalnega izobraževanja nima tako dolge tradicije v vseh delih sveta. Tako ima univerzitetni študij bibliotekarstva v ZDA več kot stoletno tradicijo, medtem ko so se v Evropi začele pojavljati prve formalne oblike izobraževanja bibliotekarjev šele po drugi svetovni vojni.

Med državami nekdanje Jugoslavije obstaja velik prepad in neenakost na tem področju in posledično v samem razvoju bibliotekarske stroke in knjižnic ter njihovih storitev. Z željo in s ciljem, da bi omogočili že zaposlenim na področju bibliotekarstva tudi pridobitev formalne izobrazbe in da bi izobraževalne programe čim bolj prilagodili dejanskim potrebam in izzivom sodobne informacijske družbe znanja, se je oblikovala ideja o tako imenovanem regionalnem študijskem programu informacijskih znanosti – knjižničarstva. Študij je bil namenjen knjižničarjem oziroma zaposlenim v ustanovah s sorodno informacijsko dejavnostjo z že dokončano univerzitetno izobrazbo v Bosni in Hercegovini, Črni Gori, na Kosovu in v Makedoniji. Torej knjižničarjem in informacijskim strokovnjakom iz držav, v katerih je dosedanji razvoj knjižničarstva, zaradi pomanjkanja ali odsotnosti institucionaliziranega formalnega izobraževanja knjižničarjev, v veliki meri odvisen predvsem od različnih oblik neformalnega izobraževanja ter od vključenosti samih bibliotekarskih društev in knjižnic v procese permanentnega izobraževanja in usposabljanja knjižničnih delavcev.

Na osnovi podpisanega sporazuma in odločitve senata univerze v Zadru je bil v študijskem letu 2007/2008 organiziran in izveden izredni enopredmetni univerzitetni diplomski študij informacijskih znanosti – knjižničarstva za pridobitev akademskega naziva magister oziroma magistra knjižničarstva. Študij je bil financiran v okviru programa mednarodne razvojne pomoči Vlade Republike Slovenije knjižnicam v sistemu COBISS.Net. Vključene strani so v skladu s sporazumom sodelovale pri pripravi in izvedbi predavanj, vaj in seminarjev, pri izbiri kandidatov za študij in organiziranju diferencialnih izpitov, pri organiziranju bivanja v času trajanja predavanj, ki so potekala v Zadru, Skopju, na Ohridu, v Prištini in Ljubljani. Institut informacijskih znanosti je v okviru tega projekta prevzel vlogo koordinatorja aktivnosti vseh strani, vključenih v ta sporazum, in je zagotovil finančna sredstva za izvedbo študijskega programa.

Na enoletni študij (dva semestra) se je po uspešno opravljenih diferencialnih izpitih februarja 2008 vpisalo 51 kandidatov iz različnih držav, in sicer 12 iz Bosne in Hercegovine, 9 iz Črne Gore, 16 s Kosova, 12 iz Makedonije, 1 iz Hrvaške in 1 iz Slovenije.

Študijski program, ovrednoten s 60 kreditnimi točkami po sistemu ECTS (Evropski prenosni kreditni sistem), je potekal v hrvaškem jeziku in je bil organiziran po sistemu predmetnih modulov v pet vsebinskih sklopov oziroma študijskih predmetov:

- Izgradnja in upravljanje knjižničnih zbirk (6 kreditnih točk),
- Teorija in praksa organizacije informacij (6 kreditnih točk),
- Principi informacijskega poizvedovanja (6 kreditnih točk),
- Vrednotenje knjižničnih storitev (6 kreditnih točk),
- Metode raziskovanja v informacijskih znanostih (6 kreditnih točk).

Diplomsko delo je ovrednoteno s 30 kreditnimi točkami.

Pri oblikovanju vsebin študijskih predmetov in sami izvedbi študijskega procesa so predavatelji z Oddelka za knjižničarstvo Univerze v Zadru sodelovali z gostujočimi predavatelji z Oddelka za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Vsebinski sklopi so se odvijali kot enotedenski moduli predavanj in vaj, ki so bili izvedeni v februarju, marcu, maju, juniju in oktobru leta 2008. Med enim in drugim sklopom predavanj so imeli študentje čas za pripravo na izpite in za pisanje seminarskih in drugih študijskih nalog. Študijski proces je bil podprt s spletnim učnim okoljem Moodle, v okviru katerega so študenti po elektronski poti dobivali študijsko gradivo in napotke za delo, komunicirali med seboj in sodelovali pri pripravi skupinskih nalog in vaj, oddajali svoje naloge ter komunicirali s predavatelji in mentorji.

Prvi zagovori diplomskih nalog so potekali novembra 2009 v dnevih pred konferenco COBISS v prostorih Instituta informacijskih znanosti v Mariboru. Svoje diplomske naloge je uspešno zagovarjalo 33 študentov.

Tako zasnovan študij ni predstavljal le odlične priložnosti za povezovanje izobraževanja s prakso v različnih državah v regiji, za izmenjavo izkušenj in za razpravo o aktualnih problemih in izzivih, s katerimi se ob svojem delu srečujejo knjižničarji in drugi zaposleni v različnih ustanovah s področja informacijske znanosti, temveč je med drugim prispeval k nastajanju novih poslovnih in prijateljskih vezi med udeleženci študijskega procesa in tako oblikoval možnosti in izhodišča za prihodnje (so)delovanje knjižnic.

Spletni viri

- <http://www.cobiss.net/doc/Natjecaj-Zadar-05-12-2007.pdf>
- http://www.ezadar.hr/clanak/promocija-diplomanata-regionalnog-studija-knjiznicarstva/149724#main_content

Aleksandra Rubelj